İkinci Dönem

VARLIQ

وارلیق

Dil, Edebiyat, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies

2023: 31(1)

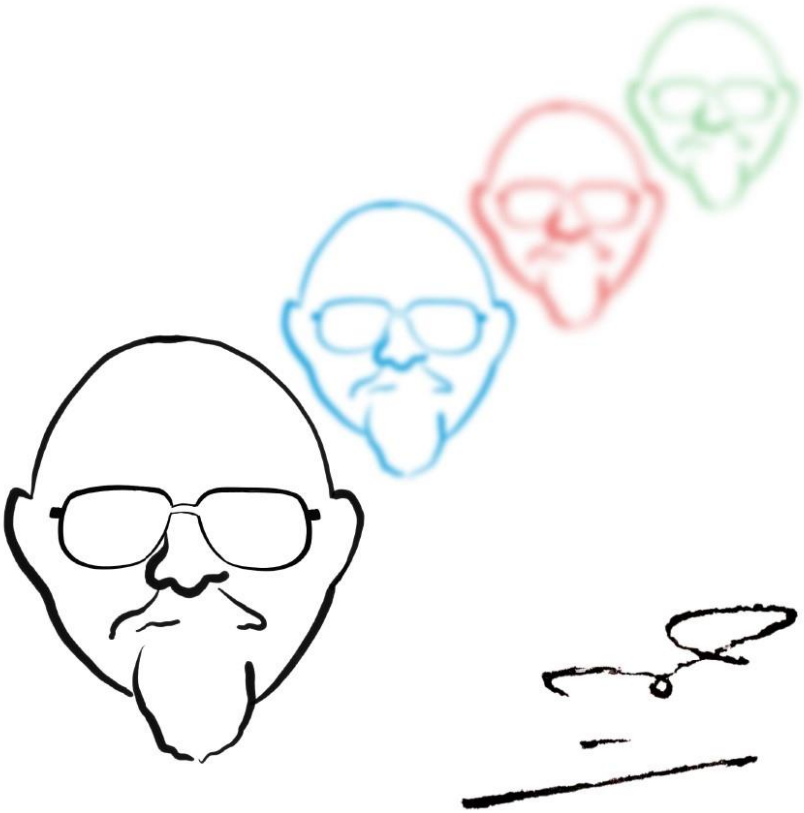

Həmid Nütqi

Alim,
Şair,
Yazar,
Türkolog.

VARLIQ وارلیق

Dil, Edebiyat, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi
Dil, Ədəbiyyat, Cəmiyyət və Mədəniyyət Araşdırmaları Dərgisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem, Sayı: 2023: 31(1)

Qurucu / Kurucu
Merhum Prof.Dr. Cavad Heyet

Sahibi ve Baş Editörü / Baş Redaktoru
Dr. M. Rıza Heyet

Yazışma Adresi
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sıhhiye, Ankara

E-posta
varliq@varliq.org; varliqdergisi@gmail.com

Web
www.varliq.org

Matbaa
Step Dijital

ISSN
2149-7257

Yayın Qurulu / Redaksiya Heyəti

(*Alfabetik*)

Dr. İbrahim ARIKAN, *Dr. Toğrul* ATABAY, *Ekber* AZAD, *Haydar* BAYAT, *M. Rıza* GOÇİ, *İsmail* HADİ, *Dr. M. Rıza* HEYET, *Hasan Mecidzade* SAVALAN, *Dr. Pervane* MEMMEDLİ, *Kerim Meşruteçi* SÖNMEZ, *Hüseyin Muhammedhani* GÜNEYLİ, *İbrahim* RAMAZANİ, *Hasan* RAŞİDİ, *Dr. Ata* ŞAHİT, *Alirıza* SARRAFİ

Dil Editörleri / Dil Redaktorları

Dr. M. Rıza HEYET (*Türkçe-Farsça*)
Derya ERBİRSİN (*İngilizce*)
Prof.Dr. Gülsüm Killi YILMAZ (*Rusça*)

Tasarım / Dizayn

Abbas ŞADMEND

Qapaq Resmi ve Tasarımı

Şeyma BİLGEN

Web ve Teknik İşler

İmad HAZRETİ

Elmi Şura / Bilim Kurulu

(Alfabetik)

Merhum Dr. Arif ACALOĞLU
Yeditepe Ü. Antropoloji Bölümü İstanbul/Türkiye

Prof.Dr. Yavuz AKPINAR
Ege Ü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü İzmir/Türkiye

Prof.Dr. Gülşen Seyhan ALIŞIK
Marmara Ü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye

Prof.Dr. Nuşabə ARASLI
Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı/Azərbaycan

Doç.Dr. Abdulkadir ATICI
Kırklareli Ü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kırklareli/Türkiye

Prof.Dr. F. Sema Barutcu ÖZÖNDER
Ankara Ü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı, Ankara/Türkiye

Prof.Dr. Səməd BAYRAMZADƏ
Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Şərqşünaslıq İnstitutu Güney Azərbaycan Şöbəsi Müdiri, Bakü/Azerbaycan

Dr. Behruz BİGBABAİ
Tabatabai Ü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tahran/İran

Prof.Dr. Sonel BOSNALI
Namik Kemal Ü, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ/Türkiye

Dr. Muhittin ÇELİK
İnönü Ü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Malatya/Türkiye

Dr. Şəfəq ƏLİBƏYLİ
Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyi, Uluslararası İlişkiler Şöbəsi Müdiri

Prof.Dr. Melek ERDEM
Ankara Ü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/Türkiye

Prof.Dr. Əfzələddin ƏSGƏROV
Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu, Türk Xalqları Folkloru Şöbə Müdiri, Bakı/Azərbaycan

Prof.Dr. Əli ƏSKƏR
Karabük Ü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Karabük/Türkiye

Prof.Dr. Ramiz ƏSKƏR
Bakı Dövlət Universiteti, Türk Xalqları Ədəbiyyatı Kafedra Müdiri, Bakı/Azərbaycan

Dr. Alirıza GOÇİ
Arkeolog, Ankara/Türkiye

Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ
Hacettepe Ü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/Türkiye

Ak. Prof.Dr. İsa HƏBİBBƏYLİ
Azərbaycan Elmlər Akademiyası Prezidenti, Bakı/Azərbaycan

Prof.Dr. Rafael HÜSEYNOV
Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyi Direktoru, Bakı/Azərbaycan

Doç.Dr. Atilla JORMA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Gostivar/Makedonya

Ak. Prof.Dr. Muxtar İMANOV
AMEA Folklor İnstitutu Direktoru, Bakı/Azərbaycan

Prof.Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ
Karabük Ü, İktisat Böl., Karabük/Türkiye

Ak. Prof.Dr. Teymur KƏRİMLİ
AMEA, Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu Direktoru, Bakı/Azərbaycan

Doç.Dr. Paşa KƏRİMOV
AMEA, Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Elmi İşlər Üzrə Direktor Müavini, Bakı/Azərbaycan

Dr. Gülcan KIZILÖZEN
İnönü Ü, Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Malatya/Türkiye

Prof.Dr. Gülsüm Killi YILMAZ
Ankara Ü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl., Ankara/Türkiye

Ord.Prof.Dr. Yaqub MAHMUDOV
AMEA, Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına Tarix İnstitutu Direktoru, Bakı/ Azərbaycan

Prof.Dr. İbrahim MARAŞ
Ankara Ü, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Böl., Ankara/Türkiye

Dr. Tohid MELİKZADE
Azad İslam Ü, Urmiye/İran

Prof.Dr. Nadir MƏMMƏDLİ
Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu Direktoru, Bakı/Azərbaycan

Prof.Dr. Vidadi MUSTAFAYEV
AMEA, Şərqşünaslıq İnstitutu, İran Tarixi və İqtisadiyyatı Şöbəsi Müdiri, Bakı/Azərbaycan

Prof.Dr. Qəzənfər PAŞAYEV
AMEA, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, Baş Elmi İşçi, Bakı/ Azərbaycan

Prof.Dr. M. Salih RASEKH
Belx Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, Deri Dili ve Edebiyatı Böl., Belx/Afqanistan

Prof.Dr. Asif RÜSTƏMLİ
AMEA, Ədəbiyyat İnstitutu Publisistika Şöbəsi Müdiri, Bakı/Azərbaycan

Prof.Dr. Əkrəm RƏHİMLİ
AMEA, Şərqşünaslıq İnstitutu, Güney Azərbaycan Şöbəsi, Bakı/ Azərbaycan

Doç.Dr. Selcan Sağlık ŞAHİN
Ankara Ü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl., Ankara/Türkiye

Doç.Dr. Mahmut SARIKAYA
Ahi Evran Ü, Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Kırşehir/Türkiye

Prof.Dr. Yalçın SARIKAYA
Giresun Ü, İİB Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Böl., Giresun/Türkiye

Prof.Dr. Berdi SARIYEV
Ankara Ü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl., Ankara/Türkiye

Doç.Dr. Səadət ŞIXIYEVA
AMEA, Şərqşünaslıq İnstitutu, Bakı/Azərbaycan

Celil YAKUPZADE
Kamu Yönetimi Uzmanı, Araştırmacı Kerec/İran

VARLIQ وارلیق
Dil, Edebiyat, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi
Dil, Ədəbiyyat, Cəmiyyət və Mədəniyyət Araşdırmaları Dərgisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem, Sayı: 2023: 31(1)

İÇİNDEKİLER

Dr. M. Rıza HEYET
Sunuş Yerinə:
Həmid Nütqi'nin Xatirəsinə 7-8

Prof. Dr. Həmid NÜTQİ
Dil Məsələləri Baxımsız Dil Baxçamızda 9-24

Nima ŞƏFAİYƏ
Həmid Nütqi; Azərbaycanlı Yazıçı, Şair və Alim
Hamid Notghi; Azerbaijani Author, Poet, Scholar 25-87

Rəsim Albomu
Zamanın Axışında Həmid Nütqi 89-94

Cansu TEKREL
Həmid Nütqi'nin Ana Dilində Varlıq Mücadiləsi 95-114

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dergisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2022: 30(4), ss. 7-8
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Sunuş Yerinə

Həmid Nütqi'nin Xatirəsinə

• Dr. Mehmet Rıza HEYET

Sevgili oxucular!

Dərgimizin bu sayısını; dərgimizə *Varlıq* adını verən, görkəmli bilim adamı, huquqçu, Türkoloq və eyni zamanda şair olan Prof. Dr. Həmid Nütqi'yə ayırmaqdan şərəf duyduğumu bəlirtmək istərəm.

Dərgimizin iki əsas qurucusu olan Cavad Heyət və Həmid Nütqi, bir qartalın iki qanadı kimi dilimizi, ədəbiyatımızı və kültürümüzü göylərə qaldırıb, bizlərə birlikdə necə böyük işlər görüləbiləcəyinin ən gözəl örnəyini sundular. Bizlərə uçuşu göstərdikləri kimi uçmağı da öyrətdilər. Atalarımızın bizə miras buraxdığı zəngin dilimiz və kültürümüzü qorumağı, gəlişdirməyi, ona hər cür təhdidə, təhrifə və basqıya baxmayaraq sahib çıxmağı aşıladılar.

Cavad Heyət'in hər zaman "üstadım" deyə xitab etdiyi Həmid Nütqi, hələ gənc yaşlarındaykən, Təbriz qəzetlərində yazıları ilə çıxış edən, üniversitə təhsili üçün getdiyi Tehran'da "Azərbaycan Cəmiyəti"nin yayın orqanında baş yazarlıq görəvini üstlənən və bunu başarı ilə yerinə yetirən, Türkiyə'yə gəlmədən öncə Türkiyə Türkcəsini mükəmməl öyrənən və Cavad Heyət'ə də öyrədən, milli duyğuları ürəyinin ən dərin yerində bəsləyən və fürsət tapdıqca bu duyğuları məqalə və şeir şəklində kağıza tökən, Türkolojini də öz əsas peşəsi olan huquq kimi mənimsəyən, İran'ın çətin şərtlərində *Varlıq* dərgisinin həyatda qalabilməsi üçün dürlü-dürlü yollar arayıb, hər cür

afətdən qorumağa çalışan və xəstəliyindən dolayı yurd dışına getdiyi halda dərginin işləri və taleyi ilə daima maraqlanan müstəsna şəxsiyətlərimizdən biridir.

Bütün bu saydığım özəlliklərə onlarca daha əkləmək olar. Ancaq onun ən bəlirgin özəlliklərindən biri də, bütün bu məziyətlərinə rəğmən olduqca alçaqkönüllü olmasıdır. Tanınmış Türkoloq Prof.Dr. Məhərrəm Ergin'in "Nə Türkiyə'də, nə də İran'da onun kimi alim yoxdur." deyə tanımladığı Həmid Nütqi'ni demək olar ki, Cavad Heyət hər yerdə öz üstad kimi tanıdır, önə sürürdü. Bu dostluq vəfası, bilim adamına sayğı, millətinə xidmət edənə hörmət duyğusu və ilkəsi olmasaydı, bəlkə də biz bu gün az da olsa tanıdığımız qədər belə Həmid Nütqi'ni tanımayacaqdıq.

Təbriz'də ilk davaxananın (aptekin) qurucusu Ağa Mir Hadi'nin nəvəsi, Təbriz'in tanınmış doktorlarından Seyid Həsən Nütqi'nin olğu olan, Şeyx Məmməd Xiyabani'nin öldüyü gün dünyaya gözlərini açan, Həbib Sahir'dən dərs alan, *Varlıq* dərgisinin quruluşunda önəmli rol oynayan Həmid Nütqi, böyük alim olduğu qədər də böyük bir şair idi. Şeirləri ilə dilimizin eşsiz gözəlliyini və zənginliyini gözlər önünə sərən bu ədib, soyadından əsinlənərək özünə "Aytan" məxləsini seçmişdi. Dilimizdə "demək, danışmaq, nütq söyləmək" anlamına gələn və Dədə Qorqud dəstanlarında da sıx-sıx işlənən 'aytmaq' felindən *Aytan* (nütq edən) məxləsini seçməsi də onun həm dilimizə, həm də soyadına olan sayğısının bir göstərgəsi idi.

Həmid Nütqi haqqında indiyə qədər bir neçə araşdırma yapılıb, yüksək lisans və doktora tezləri hazırlanmış olsa da, deyəbilərəm ki, bu sahədə hələ işin başındayıq. Bəlkə onun bütün məqalələrinin toplanıb, Latin hərfləri ilə yenidən basılması gözəl bir başlanğıc olabilər. İlk iş olaraq onun Cavad Heyət'ə yazdığı və hər biri tarixi bir bəlgə nitəliyi (mahiyəti) daşıyan məktublarını yayınlamağı planlayırıq. Dərgimizin bu sayısında da ilk yeri onun illər öncə yazdığına baxmayaraq hələ də yeniliyini qoruyan məqaləsinə ayırdıq. Ardından onun yaxın qohumlarından Nima Şəfaiyə'nin Həmid Nütqi haqqında İngilizcə yazdığı 60 səhifəlik dəyərli çalışmasına yer verdik. Həmid Nütqi'nin ailəsi, uşaqlığı, gəncliyi və yaşlılığını yansıdan rəsimlərini "Zamanın Axışında Həmid Nütqi" başlığı altında bir albom olaraq oxucularımıza sunduq və sonunda Cansu Tekrel'in yüksək lisans tezindən hazılanan bir məqaləsini sizlərə təqdim etdik■

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 9-24
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Dil Məsələləri: Baxımsız Dil Baxçamızda [1]

• Həmid NİTQİ [2]

Xülasə: Bu məqalədə ana dilinin əhəmiyyəti vurğulanmaqla yanaşı, dil üzərindəki tarixi basqılar və onunla bağlı problemlər haqqında geniş izahat verilir. Məqalə, xüsusilə şovinist baxışlardan qaynaqlanan dilə yönəlmiş təzyiqlərdən bəhs edir və ana dilinin bir xalqın mədəniyyətinin, kimliyinin ayrılmaz hissəsi olduğunu önə çəkir. Tarix boyu xarici istilalar, yerli dillərin, o cümlədən Azərbaycan türkcəsinin dərin təzyiq altında qalmasına səbəb olmuş, ana dildə təhsil qadağan edilərək oxumuş insanların belə ana dillərində savadsız qalmasına gətirib çıxarmışdır. Məqalədə vurğulanan məqamlar arasında dilin, siyasi məqsədlərlə təhrif edilərək "üstün millət" anlayışlarının gündəmə gətirilməsi və bunun nəticəsində yerli xalqlara məhdudiyyətlər tətbiq edilməsi də var.

Məqalədə ayrıca dil pozuntularının aradan qaldırılması üçün güclü bir təmizləmə və bərpa hərəkətinə ehtiyac olduğu və dilin təmizlənməsi, yad ünsürlərdən arındırılması, onun əsasının gücləndirilməsi və gündəlik həyatın hər sahəsində istifadə edilməsi gərəkdiyinə işarə olunmuşdur. Bu məqalənin əsas məqsədi, Azərbaycan Türkcəsinin yad təsirlərdən azad edilməsi üçün görüləbiləcək tədbirlər və buna uyğun metodları təklif etməkdir.

Açar sözlər: Azərbaycan Türk dili, Dil istilası, Şovinizm, Dili arındrma, Assimilyasiya.

---

[1] Bu məqalə ilk dəfə *Varlıq* dərgisinin 2-ci il, 6-cı sayında (1359/1980: 3-4) Ərəb əlifbası ilə nəşr olunmuşdur. Dilimizin 44 il öncəki durumu haqqında olduqca dəyərli bilgilər ehtiva edən və bu gün üçün də önəmini itirməyən bu məqalənin yenidən və latın hərfləri ilə də yayınlanması məqsədə uyğun görülmüşdür. Məqalədə keçən bəzi kəlmələrin anlamı güşəli parantez içində tərəfimizdən əlavə olunmuş və məqaləyə xülasə yazılmışdır. M.R. Heyət.

[2] Varlıq dərgisinin qurucularından, hüquqçu və Türkoloq alim.

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 9-24
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Dil Meseleleri: Bakımsız Dil Bahçemizde [1]

• Hamid NUTKİ [2]

Özet: Bu makalede ana dilinin önemi vurgulanmakla birlikte, dil üzerindeki tarihî baskılar ve onunla ilgili sorunlar hakkında geniş bilgi verilmiştir. Makale, özellikle şovenist bakışlardan kaynaklanan dile yönelik dayatmalardan bahseder ve ana dilinin bir halkın kültürünün ve kimliğinin ayrılmaz parçası olduğunu önə sürer. Pehlevilerden itibaren başlayan dil istilası, başka dillerin, özellikle de Azerbaycan Türkçesinin büyük baskı altında kalmasına sebep olmuş, ana dilinde eğitim yasaklanarak, okumuş insanların bile ana dillerinde eğitimsiz kalmasına yol açmıştır. Makalede vurgulanan hususlar arasında dilin, siyasi amaçlarla tahrif edilerek "üstün millet" anlayışının gündeme getirilmesi ve bunun sonucunda yerel halklara sınırlamalar uygulanması da var.

Makalede ayrıca dil bozulmalarının ortadan kaldırılması için güçlü bir temizleme ve ihya hereketine ihtiyaç olduğu və dilin temizlenmesi, yabancı unsurlardan arındırılması, onun temelinin güçlendirilmesi ve günlük hayatın her alanında kullanılması gerektiğinə değinilmiştir. Bu makalenin esas amacı, Azerbaycan Türkçesinin yabancı etkilerden kurtarılması için yapılabilecek çalışmalar ve buna uygun metotları teklif etmektir.

Anahtar sözcükler: Azərbaycan Türk dili, Dil istilası, Şovenizm, Dili arındrma, Asimilasyon, Farslaştırma.

---

[1] Bu makale ilk dəfa *Varlıq* dergisinin 2. yıl, 6. sayısında (1359/1980: 3-4) Arap alfabesiyle neşredilmiştir. Dilimizin 44 yıl önceki durumu hakkında oldukça değerli bilgiler içeren ve bugün için de önemini yitirmeyen bu makalenin yeniden ve Latin harfleri ile de yayınlanması amaca uygun görülmüştür. Makalede geçen bazı kelimelerin anlamı köşeli parantez içinde tarafımızdan eklenmiş ve makaleye özet yazılmıştır. M.R. Heyet.

[2] Varlıq dergisinin kurucularından, hukukçu ve Türkolog alim.

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 9-24
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Language Issues: In Our Neglected Language Garden [1]

• Hamid NOTGHI [2]

Abstract: This article emphasizes the importance of the mother tongue, and provides extensive information about the historical pressures on the language and the problems related to it. The article particularly mentions the impositions on the language originating from chauvinist views, and argues that the mother tongue is an inseparable part of a people's culture and identity. The language invasion that started with the Pahlavi period caused other languages, especially Azerbaijani Turkish, to be under great pressure, and education in the mother tongue was banned, leading to even educated people remaining uneducated in their mother tongue. Among the issues emphasized in the article is the language being distorted for political purposes, bringing the concept of a "superior nation" to the agenda, and as a result, imposing restrictions on local peoples.

The article also touches on the need for a strong cleansing and revival movement to eliminate language corruption, and that the language should be cleaned, purified from foreign elements, its foundation strengthened, and used in every area of daily life. The main purpose of this article is to propose studies that can be carried out to save Azerbaijani Turkish from foreign influences and appropriate methods for this purpose.

Key words: Azerbaijani Turkish language, Language invasion, Chauvinism, Purification of the language, Assimilation, Persianization.

[1] This article was first published in the 2nd year, 6th issue (1359/1980: 3-4) of Varlıq magazine in Arabic alphabet. It was deemed appropriate to publish this article, which contains very valuable information about the state of our language 44 years ago and which has not lost its importance today, again in Latin letters. The meanings of some words in the article were added by us in square brackets and a summary was written for the article. M.R. Heyet.

[2] One of the founders of Varlıq magazine, lawyer and Turkologist scholar.

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 9-24
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دیل مسئله‌لری
باخیمسیز دیل باخچامیزدا [1]

● **حمید نطقی** [2]

اؤزت: بو مقاله‌ده آنا دیلی‌نین اؤنمی وورغولانماقلا بیرلیکده، دیل اوزرینده‌کی تاریخی باسقیلار و اونونلا باغلی سورونلار (پروبلملر) حاقیندا گئنیش بیلگی وئریلمیشدیر. مقاله، اؤزللیکله شوونیست باخیشلاردان قایناقلانان دیله یؤنه‌لیک دایاتمالاردان (تحمیللردن) بحث ائدر و آنا دیلی‌نین بیر خالقین کولتورونون و کیملیگی‌نین آیریلماز پارچاسی اولدوغونو اؤنه سورر. پهلوی‌لردن اعتیبارا باشلایان دیل استیلاسی، باشقا دیللرین، اؤزللیکله ده تورکجه‌نین بؤیوک باسقی آلتیندا قالماسینا سبب اولموش، آنا دیلینده اگیتیم (تحصیل) یاساقلاناراق، اوخوموش انسانلارین بئله آنا دیللرینده اگیتیمسیز (تحصیلسیز) قالماسینا یول آچمیشدیر. مقاله‌ده وورغولانان خصوصولار آراسیندا دیلین، سیاسی آماجلارلا تحریف ائدیله‌رک "اوستون میلّت" آنلاییشی‌نین گوندمه گتیریلمه‌سی و بونون سونوجوندا یئرلی خالقلارا سینیرلامالار (محدودیتلر) اویغولاماسی دا وار.

مقاله‌ده آیریجا دیل پوزولمالاری‌نین اورتادان قالدیریلماسی اوچون گوجلو بیر تمیزله‌مه و دیرچلیش حرکتینه احتیاج اولدوغو و دیلین تمیزلنمه‌سی، یاد عنصورلردن آریندیریلماسی، اونون تملی‌نین گوجلندیریلمه‌سی و گونلوک حیاتین هر آلانیندا ایشله‌دیلمه‌سی گرکدیگینه توخونولموشدور. بو مقاله‌نین اساس آماجی، تورکجه‌نین یاد ائتکیلردن قورتاریلماسی اوچون یاپیلابیله‌جک چالیشمالاری و بونا اویغون متودلاری تکلیف ائتمکدیر.

آچار سؤزلر: آذربایجان تورک دیلی، دیل استیلاسی، شوونیزم، دیلی آریندیرما، آسیمیلاسیون، فارسلاشدیرما.

---

[1] بو مقاله، ایلک دفعه *وارلیق* درگیسی‌نین ۲-جی ایل، ۶-جی ساییسیندا (۱۳۵۹: ۴-۳) عرب الیفباسی ایله نشر ائدیلمیشدیر. دیلیمیزین ۴۴ ایل اؤنجه‌کی دورومو حاقیندا اولدوقجا دگرلی بیلگیلر ایچه‌رن و بوگون اوچون ده اؤنمینی ایتیرمه‌ین بو مقاله‌نین یئنیدن و لاتین حرفلری ایله ده یاییملانماسی آماجا اویغون گؤرولموشدور. مقاله‌ده گئچن بعضی سؤزلرین آنلامی آکولاد ایچینده طرفیمیزدن اکلنمیش و مقاله‌یه اؤزت (خلاصه) یازیلمیشدیر. م.ر. هیئت.

[2] وارلیق درگیسی‌نین قوروجولاریندان، حقوقچو و تورکولوق عالیم.

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat, Kültür ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 9-24
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Varlığımızın əsas bünövrəsi (təməli) ana dilimizdir. Bunu açıq və gizli şovenistlər çox yaxşı bilirlər. Bizim məmləkətdə tarixi şərtlərdən asılı olaraq, üstünlük ilqa edən fikirlər çox qədim zamanlara qədər gedər. Bu fikirlər, əvvəllərdə müxtəlif xarici istilaçılara qarşı bir propaqanda elemanı kimi bəlkə məzur görülə bilərdi! Lakin uzun zamanlar boyunca, hələ Avrupa'dan üstün millət-üstün ırq həzəyanları günün modası şəklində sınırlarımızı aşıb, bizə çatdığında, məsələ daha da qəlizləşdi. O əski və müzmin azar, ciddi bir xəstəlik və şiddətli bir təhlükə oldu. Şəhnamələr varaqlandı, əfsanəvi pəhlavanların rəcəzlərindən misralar alındı və çox çox zaman bu sözlər öz mətn və münasibətlərindən soyundurulub, mütləq həqiqətlər kimi təkrarlandı. Farslıq ilə İranlılıq iki mütəradif [eş anlamlı] kəlmə olaraq hesaba soxuldu. Halbuki, İranlı demək bütün İran vətəndaşları deməkdir və Fars ancaq bu "küll"dən bir "cüz"ü ifadə edir.

Qısacası, bildiyimiz şərayit altında ana dilimizin tədris və təhsili qadağan oldu və nəticə olaraq, minlərcə oxumuşlarımız və yüzlərcə qiymətli alimlərimiz bilik və tədqiqatlarına rəğmən öz ana dillərində rəsmən "savadsız" qaldılar. Aylar ötdü, illər geçdi. Bu xəbərsizlik dumanı artdıqca artdı. Arada-sırada bir-iki gənc öz şəxsi anlayışları üzündən, öz kimliklərini yenidən tapmağa çalışdılarsa da, bu qığılcımlardan, üzərimizə çökmüş qaranlığa çarə olmadı. Habelə, bir neçə şairin də gizli yazıb, dostlarına oxuduğu şeirlərin hərarəti küllənmiş odların istisi kimi qara qışa kar kəsmədi. Eşikdə şovenizmin qasığası yaman əsirdi. Burada bu acı hekayəti, yeniləmək niyyətimiz yoxdur. məqsəd inqilabdan sonrakı bəzi əks-inqilabçı hərəkətlərə diqqəti çəkmək və indi də o bayat həzəyanları təkrarlamaq istəyənlərin əsas niyyətlərinin o qara qışı qaytarmaq və bu ölkəni, yenidən xalqların zindanına

çevirmək olduğunu xəbər verməkdir. Belə bir əks-inqilabçı planı batil eləmək üçün, dil məsələmizə artıq diqqət və qeyrətlə təvəccüh etməmiz lazımdır. Buna görə, çalışmalarımızı iki yoldan davam etdirməliyik:

Əvvəla; *Varıq'*ın daha əvvəllər yazdığı kimi savadlanma hərəkətinə qoşulmaq və dilimizdə yazıb-oxumağı hər kəsə mümkün qılmaq. Bu yolda himmətli müəllimlərimizin başarılarını arzulayırıq.

İkinci yol; dilimizin məsələləri ilə yaxından məşğul olmamızdır. Burada həm müsbət həm də mənfi amillər var.

İslam nizamında hər hansı milli və ırqi istilaçılığın mətrud olması bu müsbət amillərin lap başında gəlir. Sonra xalqımızın neçə milyonluq kütlələrinin ana dilimizə olan bağlılığı və onu bütün şovenistlərin hilə və cəbrinə rəğmən bu günəcən yaşatdıqlarıdır. Ziyalılarımızın [aydınlarımızın] bir qismi Namiq Kemal'ın dediyi kimi "Səyyad-i bi-insafa köpək kimi keyf edə-edə xidmət elədikləri" halda, kəndçi və işçilərimiz öz dillərinə vəfalı qaldırlar və "SAVAK-Fərhəng" planlarını, qadağanları, qara-qorxuları, ırqçılıq, aşırı milliyəçilik bayrağı altında, öz kimliklərini alçaqca danan, satqın naxələflərin yaxa yırtmalarını heçə çıxartdılar.

Yenə müsbət amillərdən biri də, Türkoloji elminin irəliləməsi və dilimizi inkar üçün "Kitabxane-yi Pəhləvi"dən tutun da bilməm hansı "bünyad"lara qədər uzanan "elmi və tarixi həqiqətlər" kimi göstərilən yalan zəncirlərinin bir-bir çürüyüb, qırılmasıdır. İyirminci əsrin ikinci yarısında artıq bizim ana dilimizin təşəkkül tarixi və xalqımızın indiki tərkibi ilə təkvin macərası aydın olub, bu prosədə ana dilimizin, kimliyimizin əsas mayası olduğu sübuta yetişmişdir.[1]

Ana dilimizin yerinə başqa bir dili oturtmaq, varlığımıza müstəqimən bir sui-qəsddir, bir xiyanət və cinayətdir.

[1] Bax. Dəmirçizadə (1979). *Azərbaycan ədəbi Dilinin Tarixi,* Maarif Nəş., Bakı.

Bunlara müqabil, illər boyu şovenist siyasət, dediyimiz kimi, aramızda bir çox ana dilimizdə savadsızlar törətmişdir. Ana dilimizi öyrənməliyik. Ana dilimizdə bir-birimizlə məktublaşmalıyıq. Öz xüsusi notlarımızı öz dilimizdə yazmalıyıq. Bunların mümkün olması üçün bir tərəfdən imla qaydalarımızı daha da sadələşdirmək və nəhai surətdə tənzim etməmiz lazımdır. Bu işin *Varlıq*'da birinci mərhələsi görüldü, bir sıra imla qaydaları təklif edildi. İndi bir müddətdir o qaydaları icra etməklə məziyət və eyblərini təcrübə və tədqiq etməkdəyik. Gələn ay, bu təcrübə və tədqiqlərin nəticəsi üzərində yenə toplanacaq və danışacağıq. Təkliflər diqqətlə incələnəcək, oxucuların fikirlərini təşəkkürlə hesaba qatacağıq.

Bu çalışmaların nəticəsində imla qaydalarında gərəkli son düzəltmələr emal olacaq və sadə, rahat bir imla sisteminə yetişəcəyimizə kömək edəcəkdir. O zaman artıq məktub və notlarımızda öz dilimizi işlətməyə heç bir üzr qalmayacaqdır.

Bu çalışmalarla yanaşı, bir də dilimizi --kütlələrin işlətdiyi dil deyil, əsas aydınların dilini-- təmizləməliyik. İllər boyu üstümüzə çökmüş nikbətin vücuda gətirdiyi yıxıqları, təşxis və təmir eləməliyik. Bu yıxıqların ən önəmlisi dilimizin baxımsız qalmasından doğan nöqsanlardır! Eynən baxımsız bir baxçanın pərişan halı kimiT dilimizi ona ariz olmuş parazitlərdən təmizləməli, budamalı və onu zəiflədən artıqları kəsib, atmalı və nöqsanları tamamlamalıyıq.

Varlıq'ın bu il ikinci sayısında bu məsələnin bir tərəfinə təmas etdik və bir para aydınlarımızın Farsca kəlmə, ibarətlərin dibinə bir Türkcə fel artırmaqla ana dilimizdə danışdıqlarını təvəhhüm elədiklərinə diqqəti çəkdik və bu danışılan dilin Türkce deyil, Farsca və hələ dilçilərin dediyi kimi "Picin Farsca" [2] olduğunu

[2] Çinlilərin İngilizlərlə təmasından doğmuş bir dil: Kəlmələr İngilizcə və sözün sayağı Çin dilinə görə. Buna Pidgin demişlər və hər hansı belə bir qarışıq dilə də o adı taxarlar.

yazdıq. O məzkur məqalənin sonunda xülasə olaraq dil islahında işə gələn beş metoddan da ad apardıq. İndi burada, sırası gəlmişkən, dilimizə müsəllət olmuş əsas nöqsan və arizələrin çarəsi yolunda müxtəlif tədbirlərdən [önləmlərdən] söz açacağıq.

Uzun illər sürən istilanın nəticəsində dilimizə baxammadıq. Lakin həmd olsun, xalqımızının sayəsində dilimiz güclü və qüvvətli bir sistem olaraq dağ kimi ayaqda durur. Bu böyük nemətin şükranı ancaq dilimiz üzərində daha diqqətli çalışmamızla yerinə gətiriləbilər. Xalqımızın müqəddəs əmanət kimi qoruduğu maya, bu işi başarı ilə başa çatdırmamıza kömək olacaq. Burada müəzzəm bir potansiyel vardır. Bu potansiyeldən istifadə etməliyik. Yəni xalqın ağzından gündəlik məişətdə işlənən sözləri diqqətlə yığıb, yaymalıyıq. Bu iş üçün şəhərlərin dar çərçivəsini aşmalı və kütlələrimizin məişət dilini haqqı ilə öyrənməliyik.

16 Gündəlik təmaslar nəticəsində dil iki şəkildə pozular:

1- Yad sözlərin və tərkiblərin nüfuzu;

2- Yad söz və cümlə qayırma və qramer qaydalarının və təsriflərin nüfuzu yolu ilə.

Buna görə, aydınların cəhdi və bu iki arizə ilə savaşı hər zaman davam etməlidir. Bizim məsələmiz bundan daha ağırdır. Bizdə "nüfuz"dan daha çox bir "istila"dan söhbət eləmək olar.

Bunun çarəsi nədir?

Əlbəttə dilimizi yenidən öyrənməkdən başqa, böhran zamanları müxtəlif qovm və millətlərin baş vurduğu çarəyə bənzər biz də təvəccüh eləməliyik. Bunu bir az ətraflı mütaliə eləyək.

Yad nüfuz və istilaya təhəmmül etməməki sağlıqlı hər dilin təbii əksüləməlidir [təpkisidir]. Tarixi səbələrə görə, bəzən, bəzi dillər yad bir dilin istilasına uğrar. O zaman dürlü çarələrə baş vurular.

Ən başda gələn çarələrdən biri, alim və yazıçıları bir yerdə çalışmağa çağırmaqdır:

Məsələn, 1982-də Floransa'da Avrupa akademilərinin ən əskilərindən bir olan Accademia della Crusca qurulmuşdur. Amacı İtalyan dil və ədəbiyatını yad ünsürlərdən təmizləməkdi. Adı belə amacını göstərən (*crusca* ələk deməkdir.) bu akademi bir də təmizlənmiş İtalyan sözlüyü çap etmişdir.

1635-də Fransız akademisi özəllilə Fransızcanın İtalyan və Yunan əsilli kəlmələrdən arındırılması üçün quruldu. Bu işə Malherbe başçılıq etdi.

Almanya'da "dili yeniləşdirmə", "dili arıtma" (Sprachmeuerumg, Sprachreimigumg) hərəkətinin amacı, dili yad ünsürlərdən təmizləmək olmuşdur.

18-ci əsrdə Latincə və Fransızcanın səltənətinə qarşı duran Alman filozofu Christian Wolff bir gün üniversitə kürsüsündə təqrirlərini oxurkən, Latincə əsilli kəlmələri ataraq *attentio* yerinə *aufmerksamkeit, consciencia* yerinə *bewusstsein* kimi Almanca əsilli istilahları Alman fəlsəfə dilinə soxmuş, Wolff'un ootoritəsi Latincə kəlmələrin unudulmasını sağlamışdır.

1885-də Riegel'in başçılığında qurulan "Ümum Alman Dili Dərnəyi"nin isə yüzlərcə şöbəsi və minlərcə üzvü vardır.

18-ci əsrin ikinci yarısında başlayan böyük dil hərəkəti, Macarcaya 10 mindən artıq yeni kəlmə qazandırmış və onu ən təmiz və ən zəngin bir kültür dili halına gətirmişdir.

Əskidən Norvec sarayında Norveçcə danışırdılar. Lakin 15-ci əsrdən sonra siyasi səbəblərlə bu dil Danimarka istilası altında qaldı. Əski Norveçcə isə ancq kəndçilərin və balıqçıların ağızlarında qalmışdı.

19-cu əsrin ortalarında Norveçli Ivar Aasen, kəndçi və balıqçı sözlərini yığa-yığa və çalışa-çalışa Norveçcəni diriltmişdir.

Finlandya 16-cı əsrə qədər İsveç (Sued) dilinin istilası altındaydı. Orada da kəndçilərin dilində yazılı kitabların köməyi ilə Fincə ehya edildi.

Başqa-başqa yerlərdə də bunlara bənzər çoxlu hərəkətlər olmuşdur. Biz də böhran zamanlarında hər hansı bir xalq kimi dilimizi təmizləməyə borcluyuq. Bu təmizləmə işində hansı kəlmələri saxlamalı və nə tərkib və metodla yeni kəlmələr düzəltməliyik? Bir dilə müdaxilə etmənin hududu və şərtləri nədir? Əlbəttə, bu məsələni müxtəlif məktəb və fikir təzləri var. Bizə ən uyğun yol hansıdır?

Bu suallara bu qısa yazı çərçivəsindv cavab verməyə çalışacağıq.

Tarix boyunca müxtəlif Türk ləhcələri də dürlü xarici nüfuz və istilalara məruz qalmışlar. Belə bir ilişki və qarşılıqlı təsir və nüfuzla hətta müxtəlif Türk ləhcələrinin inkişaf və bir-birindən fərqlənməsində böyük rol oynamışlar. Türk dilli qovmlarda qiymətli ədəbi abidələr az deyil. Bu qovmların dünya ölçüsündə söz ustaları, ədib və şairləri vardır. Lakin müəyyən tarixi səbəblərə görə, bəzi zamanlar bu dil başqa dillvrin zərərli istilasına məruz qalmış və yuxarıda işarət etdiyimiz baxımsız baxça misalı hərzə otlar hər yeri bürümüşdür. Bu inhitat və böhran dövrlərində aydınların və öz kimlik və varlıqlarına bağlı olanların vəzifəsi dillərini bu hərzə və tüfeyli yad ünsürlərin təsirindən qurtarmaq olmuşdur. Üstəlik, bir də yuxarıda qeyd etdiyimiz vəchlə hər gül baxçasının müdavim diqqət və baxıma ehtiyac göstərdiyi kimi, dilin də daimi bir oyanıq müvazibətə [baxıma] tabe tutulması zərurətini düşünürsək, Sovet Azərbaycanı'nda "Nizami adına Dil Enstitusu" və Türkiyə'də "Türk Dil Qurumu" kimi müəssisələrin hansı ehtiyaclara cavab vermək üçün quurulduqlarını anlamaq çətin olmayacaqdır.

Burada bir suala cavab vermək gərəkdir:

Dilə müdaxilə etmək doğru mudur? Əgər belə bir müdaxiləyə məcbur qalsaq, bunun hududu və şərtləri nədir?

Yuxarıda bir neçə misaldan anlaşıldığı kimi tarixi şərtlər bəzi zamanlar bu müdaxiləni zəruri hala gətirər. Necə ki, işarət etdiyimiz "müdaxilələr" olmasaydı, indi nə Fincə adında bir dil vardı, nə də Macarcanın bu günkü mükəməliyəti və gözəlliyi.

Türk dilli qovmların mədəniyət tarixində də buna bənzər "müdaxilələr"dən misal gətirmək olar.

Türkiyə Türkcəsinə bir zaman ariz olmuş hududsuz yad kəlmə və tərkib və təsrif şəkillərinin dalaşmasını xatırlayaq. Bu xəlitədən (qarışımdan) yaranan "dil" xalq ilə aydınların arasında hər hansı bir münasibət və rabitəni imkansız hala salmışdı. "Osmanlı lisanı" adlanan, bu dar münəvvər məfillərinin dili, xalq üçün anlaşılmaz müəmma idi. Anlaşılmaz dil, fəzl gəstərmənin vasitəsi olmuşdu. Beləcə, şair Nabi (ölümü 1712) də zamanında hiss, xəyal və ifadə qüdrətindən yoxsulluqları üzündən başarı göstərəmməyən bəzi mütəşairlərin danışma dilində işlənməyən Ərəbcə və Farsca kəlmələrlə əcayib şeylər yazdıqlarını görüncə belələrinə;

Ey şeir miyanında satan ləfz-i qəribi
Divan ü qəzəl nüsxe-yi qamus deyildir.

deyə etiraz etmişdi.

Osmanlı impratorluğunun son çağlarında bu "dil böhranı"na çarə axtarıldı. "Osmanlı lisanı" qarşısında " Türk dili" hərəkəti vücuda gəldi və Ərəbcə-Farsca kəlmə, tərkib və təsrifləri ilə vücuda gəlmiş bu məcun müqabilində artıq "müdaxilə" zəruri olmuşdu. Bu müdaxilə Türkiyə Türkcəsini öldürücü afətlərdən qurtardı ve Osmanlı dövlətinin sonlarında yenə gözəl Türkcə ahəngi, böyük yazıçı və şairlərin qələm və dillərindən eşidildi. Əlbəttə, Cumhuriyət dövründə də bu hərəkət davam etdi. Elə ki, bu çalışmaların sayəsində gündəlik qəzetə və jurnal [dərgi] dilində yad kəlmə və tərkiblərin sayısı yüzdə 70-80-dən, bu gün yüzdə 10-15-ə düşmüşdür. Bu başarı necə ələ geçmişdir? Bu yolda çalışanlar Türk dilinin yaxasını "Osmanlı lisanı"nın pəncəsindən necə

qurtardılar: Hansı yollardan geçdilər və nə kimi metodlara baş vurdular?

Ziya Gökalp'ın bu yollara necə ışıq tutduğunu icmalən yada salmamız lazımdır.

Gökalp'ın bu haqda fikirlərini Türk yazıçısı Əhməd Qabaqlı'nın Tərcüman qəzetinin 7.11.1966 sayısında çıxmış bir yazısından qısaldaraq alırıq:

Ziya Gökalp sərihən "Osmanlı lisanı"nı bir kənara atmağı təklif etdi və onun yerinə:

1- "Xalq ədəbiyatına bünövrə [təməl] vəzifəsi görən Türk dilini eynən qəbul edib...", ayrıca ahəngli və gözəl bir ləhcəni (İstanbul ləhcəsini) seçib, ona uyaraq yazıb-oxumağı doğru gördü.

2- Türkcədə mütəradifi [eş anlamlısı] olan Farsca-Ərəbcə kəlmələrin yerinə ana dilindəki kəlmələri işlətməyi tövsiyə etdi. Lakin hətta kiçik məna fərqi olduğunda Farsca-Ərəbcə sözlərini ibqa elədi.

3- Xalq dilinə geçib də şəkil və ya mənaca dəyişmiş olan Ərəbcə və Farsca kəlmələrin dəyişmiş şəkilllərini işlətməyi (imlada da misal: شکل - شکیل) tövsiyə etdi.

4- Yerlərinə yeni kəlmələr geçdiyi üçün fosil halına gəlmiş əski Türkcə kəlmələri diriltmək lazım deyil, dedi.

5- Yeni istilahlar axtarıldığı zaman, öncə xalq dilindəki kəlmələr içində axtarmaq orada tapılmazsa Türkcənin öz təsrif və qaydaları ilə yeni kəlmələr düzəltməyi tövsiyə etdi.

6- Türkcədə Ərəb və Fars dillərinin kapitulasyonları ləğv edilərək, heç bir dilin siğə, ədat və tərkiblərinin bu dilə soxulmamasını istədi.

7- Xalqın bildiyi və işlətdiyi hər kəlmə Türkcədir. Xalqın adət etdiyi və məsnoi [yapay] olmayan hər kəlmə, xalqın işlətməsindən vücuda gələn canlı bir varlıqdır, dedi.

8- Qəbul edilən rəsmi həhcənin başqa ləhcələrin siğə, ədat və tərkib qaydaları ilə qarışdırılmamasını tövsiyə etdi.

9- Kəlmələr göstərdikləri mənaların tərifləri deyil, işarətləridir. Kəlmələrin mənaları, haradan gəldikləri bilinməklə anlaşılmaz, dedi.

Bu fikirlər bir çox ədib və yazıçılarca mənimsəndi, "qərib" kəlmələr modadan yavaş-yavaş düşdü.

Lakin bir çoxları da heç kəsin dilə müdaxiləyə haqqı yoxdur dedilər və "dil, kütlənindir, fərdlərin deyil." Kimi əslində doğru olan hökmlərdən yanlış nəticələr çıxartdılar.

Bu məsələni elmi baxımdan icmalən mütaliə etmək üçün Türk alimi Dilaçar'ın 8-ci Türk Dili Qurultayında verdiyi bəyanatdan bir neçə sətiri bərabər oxuyaq:

"... F. De Saussure 1916-da dil (langue) və söz (parole) fərqini ortaya atmaqla dilə daima müdaxilə edildiyini göstərmiş oldu. Dil bir intizai məfhumdur (abstraksyon). O, bir danışma adəti, tarixə qarışmış sayısız danışanlardan qalma danışma qaydalarının və silsilə anlatılan vasitələrinin bütünüdür. Söz isə fərdə bağlı bir fəaliyət, görünən və eşidilən bir gerçəkdir. Söz, dilin fərddəki təzahürüdür." Məsələ Türk dili qüvvədə mövcud olan bir varlıq, bir idealdır. Türkcə danışan hər fərd, bunu özünə görə maddiləşdirmə yolu ilə gerçekləşdirər, qüvvədən felə gətirər. Buna görə, hər fərdin sözü başqa-başqadır.

"Struktural (yapısalcı) dilçiliyə görə, hər dilin mərkəzində bir sistem vardır ki, dilin binası, modeli və bu modelə görə dil ünsürlərinin düzülüşü deməkdir. Bu, **dilin dəyişməyən əsası**dır. Bunun xaricində **norm** deyilən bir qisim vardır ki, hər dil ünsürünün dəyişmə hududlarını təsbit edən qaydaların bütünüdür... Bu təbəqənin xaricində də norma dayanan və bəlli bir dövrdə, bəlli bir camiə [toplum] tərəfindən xoş görünən dəyişikliyin dərəcəsini təsbit edən qaydalar vardır ki, bunlara da

adət və işlətmək (usage) deyilmişdir. Son olaraq da fərdin danışma şəkli olan **pratik** gələr."

"İstər Saussure'ə, istər struktural dilçiliyə görə, fərd öz sözü, yəni danışığı ilə dilə mütəmadiyən müdaxilə edib, onu dəyişməyə sövq edər. Bu, bilmədən olduğu kimi, bilə-bilə də olabilər. Camiə [toplum] arasında təkrarlandıqca yerləşən bu dəyişikliklər, zamanında dilin normunu da dəyişdirər. Buna görə, qramerlərdə və sözlüklərdə də dəyişiklik olar. Struktural dilçilik, dilin dəyişən qismini pratik, adət və norm olmaq üzərə üç mərhələyə ayırmışdır: Fərd öz pratiki ilə camiənin adəti üzərində müəssir [etkili] olar, adət də normun üzərində... Hətta dəyişməyən dil sistemi isə də, az-çox mütəssir olar [etkilənər]".

Məsəla Türkcədə "ki" sözü, Türkcənin bünyə və sisteminə uymayan Hind-Avrupayi bir ünsürdür. Gərçi bu söz heç bir qərarla dilimizə alınmamışdır; lakin ibtidada [başlanğıcda] fərdin müdaxiləsi ilə pratikə soxulmuş, sonra adət olmuş, daha sonra norm halına gəlmiş, lakin eyni halda sistemi zədələmişdir.

Bu sahədə Türklər yalnız deyil. Məsəla İsveççənin təsiri altında qalan Fincə də buna bənzər bir sistem sarsıntısı geçirmişdir. Misal; bizdə: "Əsgərlərin qalada qaldığını bilirdi." cümləsi, "O bilirdi ki, əsgərlər qalada qalırdı." şəklində də söyləndiyi kimi, Fincədə də eyni qalıblara görə, eyni şəkildə bu cümlə o dildə əsldə olmayan *etta* (ki) ilə də söylənər."

Türk dilçisi Dilaçar'ın fikrinə görə, 50 ilə yaxın Türkiyə Türkcəsinə edilən müdaxilə "dilin ana sisteminin göstərdiyi yolda olduğundan və dilçiliyin metodu üsuluna görə əməl edildiyi üçün, dil binasının ana dirəklərinə deyil, sadəcə duvarı hörməkdə işlədilən bəzi kərpiçləri dəyişdirmiş və binanın ümumi üslubuna daha gözəl yaraşdırılmışdır."

Sözün qısası, dil qaydalarına uyaraq və onun sisteminə toxunmadan diqqət, məharət və zövqlə müdaxilənin lazım olduğu

bu sözlərdən çıxır. Macar, Alman, Fransız və sair millətlərin qabaqda da işarə etdiyimiz təcrübələri bunu göstərir.

Vala Nurəddin (Va-Nu) 28.1.1963-də *Zafer* qəzetində yazdığı bir məqalədə çox sadə bir dillə bu müdaxilənin bir misalını verir. O, xalqın ağzında möhtac olduğumuz sözü tampazsaq və ya yeni bir məfhum üçün kəlmə yaratmaq məcburiyətində qalarsaq, qaydalardan necə faydalanmanın yolunu belə göstərir:

"Türkcədə *-li* (-li, -lı, -lu, -lü) və *-siz* (-siz, -sız, -suz, -süz) kimi qiyasi əklər vardır. *-ğın* (-ğın, -gin, -ğun, -gün) və *-im* (-im, -ım, -um, -üm) kimi də qiyasi olmayan əklər (vurğun və bir içim su misallarında) vardır. Bu ikinci tip əkləri də zamanla qiyasiləşdirmək yoluna gedilsə, Türkcə çox-çox zəngin olar..."

Xülasə, dilimizi təmizləmək bu yollardan geçir:

- Dilimizin sisteminə zidd gələn tərkib, təsrif, cümlə tərtiblərini tərk etməliyik.

- Mütəradiflərdən [eş anlamlılardan] Türkcə olanlarını tərcih etməliyik.

- Farsca və Ərəbcə kəlmələrdən tamamı ilə dilimizdə həll və qəbul olanları dilimizin sərf və nəhvinə [biçim bilgisi və söz düzümünə] tabe olaraq işlətməli və yazıda da Türkcələşmiş kəlmələri Türkcə qaydalarına görə yazmalıyıq.

- Yeni teknik və elmi məfhumlar üçün dilimizin şəkilçilərindən [əklərindən] istifadə etməliyik. Bu əklərin qiyasi olmayanlarını da Vala Nurəddin'in dediyi kimi qiyasiləşdirməliyik.

- Quzey Azərbaycan'da geniş miqyasda aparılmış dilçilik axtarışlarından tam istifadə etməliyik və bu axtarışlarla yaxından tanış olmalıyıq.

- Yeni kəlmələr yaratmaq üçün bir başqa məqaləmizdən (Varlıq, Sayı 2, 1359) yazdığımız bbeş metoddan zövq, diqqət və anlayışla faydalanmalıyıq: Çevirmək (məfhumu öz dilimizə tərcümə

etmək), yeniləmək (əski yazılardan və kitablardan), bənzətmək (tərcümə edərkən əsl kəlməyə yaxın bir söz seçmək), yeni söz yaratmaq və çox yayılmış kəlmələri mənimsəmək (radyo kəlməsi kimi).

Beləcə, düşünərək və çalışaraq baxımsız dil baxçamızdan qara qışların çirkin izlərini silib, təmizləməliyik.

Həmid NÜTQİ / Hamid NUTKİ / حمید نطقی

Prof.Dr.; Huquçu və Türkoloq, Varlıq dərgisinin qurucularından

Yazı Bilgisi:

E-yayın tarihi: 2 Ekim 2024

Çıktı sayfa sayısı: 16

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 25-87
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Həmid Nitqi ("Aytan"); Azərbaycanlı Yazıçı, Şair və Alim [1]

• Nima ŞƏFAİYƏ [2]

Xülasə: Bu məqalənin mövzusu; şair, yazıçı, redaktor, jurnalist, müəllim, akademik, naşir və – özünün dediyi kimi – ömürlük tələbə olan Həmid Nitqidir. Bu məqalədə əhatə olunan mövzular bunlardır: Həmid Nutkinin (bəzi) şeirləri, (bəzi) məqalələri və çap olunmuş və çap olunmamış bəzi ədəbi əsərləri, eləcə də bir sıra digər qeyri-ədəbi mövzulara verdiyi töhfələr haqqında görüşlər.

Bu məqalənin məqsədi Həmid Nitqini ilk dəfə olaraq ümumilikdə qərb oxucularına, xüsusən də akademik auditoriyaya tanıtmaqdır. Bununla belə, bu, hələ də davam edən bir işdir - hazırda genişləndirilmiş versiya üzərində çalışma davam edir. Burada istifadə olunan ilkin və ikinci dərəcəli mənbələr türkcə (İran, Azərbaycan Respublikası və Türkiyə), farsca və əlimizdə olan ingilis dilli materiallardır.

Açar sözlər: Həmid Nitqi, Varlıq jurnalı, Azərbaycan türk şeiri.

[1] Bu məqalə ilk dəfə 2003-cü ildə Alyaska ştatının Ankoric şəhərində keçirilən MESA-nın illik toplantısında (daha sonra 2004-cü ildə İndiana ştatının Bloominqton şəhərindəki İndiana Universitetində keçirilən CESS-in illik toplantısında) - Həmid Nitqinin anadan olmasının 100 illiyi və onun qeyd edilməsi ilə bağlı keçirilən anım tədbirləri çərçivəsində təqdim edilmişdir. 2020-ci ilin sentyabrında əvvəlcə Türkiyədə, sonra isə virtual görüşlərlə onlayn. Bu versiyada bəzi kiçik düzəlişlər var. Bununla belə, bu məqalənin məzmunu, mövzu(lar)ı və başlıqları hələ də "davam edən iş" olaraq qalır. Nima Shafaieh, sentyabr 2020, Dublin, Ohayo (ABŞ).

[2] Araşdırmacı.
E-poçt: nima.shafaieh@gmail.com; ORKİD: 0009-0007-7738-6676

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 25-87
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Hamid Nutki ("Aytan"); Azerbaycanlı Yazar, Şair ve Bilim Adamı [1]

• Nima ŞEFAİYE [2]

Özet: Bu makalenin konusu; şair, yazar, editör, gazeteci, öğretmen, akademisyen, yayıncı ve --kendisinin de söylediği gibi-- ömür boyu öğrenci olan Hamid Nutki'dir. Bu makalede ele alınan konular şunlardır: Hamid Nutki'nin (bazı) şiirleri, (bazı) makaleleri ve yayınlanmış ve yayınlanmamış edebî eserlerinden bazıları ve bir sıra edebî olmayan diğer konulara katkılarının tartışılması.

Bu makalenin amacı, Hamid Nutki'yi ilk kez genel olarak batılı okuyucuya, ancak özellikle akademik kitlelere tanıtmaktır. Ancak, bu hala devam eden bir çalışmadır - şu anda genişletilmiş bir versiyon üzerinde çalışılmaktadır. Burada kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar Türkçe (İran, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye'de kullanılan Türkçe), Farsça ve elimizdeki İngilizce dil materyalleridir.

Anahtar sözcükler: Hamid Nutki, Varlıq Dergisi, Azerbaycan Türk Şiiri.

[1] Bu makale, 2003 yılında Alaska, Anchorage'da MESA'nın yıllık toplantısında (ve daha sonra 2004 yılında Indiana, Bloomington'daki Indiana Üniversitesi'nde CESS yıllık toplantısında) sunulduktan sonra ilk kez - Hamid Nutki'nin 100. doğum yıldönümü için anma etkinlikleri ve kutlamaları vesilesiyle, öncelikle Türkiye'de, ardından Eylül 2020'de sanal toplantılarla çevrimiçi olarak sunulmuştur. Bu versiyonda bazı küçük düzeltmeler bulunmaktadır. Ancak, bu makalenin içeriği, konusu(ları) ve başlıkları hala "devam eden bir çalışma" olarak kalmaktadır. Nima Shafaieh, Eylül 2020, Dublin, Ohio (ABD).

[2] Araştırmacı.
E-posta: nima.shafaieh@gmail.com; ORCID: 0009-0007-7738-6676

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 25-87
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Hamid Notghi ("Aytan"): Azerbaijani Iranian Author, Poet, Scholar[1]

Nima SHAFAIEH [2]

Abstract: The subject of this paper, Hamid Notghi, was a poet, an author, an editor, a journalist, a teacher, a scholar, a publisher, and --as he himself used to say-- a life-long student. The topics covered in this paper include: (some of) his poems, (some of) his articles, and a discussion on some of his published and unpublished literary works and a few of his other, non-literary, contributions to a number of fields. The objective of this paper is to introduce Hamid Notghi for the first time to the western reader, in general, but to the academic audiences in particular. However, this remains a work in progress –an expanded version is currently being worked on. Primary and secondary sources used here are from Turkish (Azeri Turkish spoken and written in Iran, Republic of Azerbaijan, and Turkish of Turkey), Persian, and English language materials at hand.

Key words: Hamid Notghi (Aytan), Varliq Magazine, Azerbaijani Turkish Poem.

[1] This paper, for the first time since it was written and presented at MESA's annual meeting in 2003, in Anchorage, Alaska (and later on, at CESS annual meeting at Indiana University, in Bloomington, Indiana, in 2004) on the occasion of Hamid Notghi's commemorative events and celebrations for his 100th birth anniversary, having been held, and being held, primarily in Turkey, as well as having been held, online with virtual meetings, in September of 2020. This version includes some minor corrections. However, this paper's content, subject(s) and topics remain a "work-in-progress," still. Nima Shafaieh, September 2020, Dublin, Ohio (USA).

[2] Researcher.
Email: nima.shafaieh@gmail.com; ORCID: 0009-0007-7738-6676

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 25-87
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

حمید نطقی (″آیتان″)؛ آذربایجانلی یازار، شاعیر و بیلیم آدامی [۱]

● **نیما شفائیه** [۲]

اؤزت: بو مقاله‌نین قونوسو؛ شاعیر، یازار، ادیتور، غزئته‌جی، اؤیرتمن، آکادمیسین، یایینجی و –اؤزونون ده دئدیگی کیمی— عؤمور بویو اؤیرنجی اولان حمید نطقی‌دیر. بو مقاله‌ده اله آلینان قونولار بونلاردیر: حمید نطقی‌نین (بعضی) شعرلری، (بعضی) مقاله‌لری و یایینلانمیش و یایینلانمامیش ادبی اثرلریندن بعضیلری و بیر سیرا ادبی اولمایان باشقا قونولارا قاتقیلاری‌نین تارتیشیلماسی.

بو مقاله‌نین آماجی، حمید نطقی‌نی ایلک کز گنل اولاراق باتیلی (غربی) اوخوجویا، آنجاق اؤزللیکله آکادمیک کوتله‌لره تانیتماقدیر. آنجاق بو هله ده داوام ائدن بیر چالیشما اولوب، حاضیردا گئنیشله‌دیلمیش بیر ورسیون اوزرینده چالیشیلماقدادیر. بورادا ایشله‌دیلن بیرینجیل و ایکینجیل قایناقلار تورکجه (ایران، آذربایجان جمهوریتی و تورکیه)، فارسجا و الیمیزده‌کی اینگیلیزجه دیل ماتریاللاری‌دیر.

آچار سؤزلر: حمید نطقی، وارلیق درگیسی، آذربایجان تورک شعری.

---

[۱] بو مقاله، ۲۰۰۳-جو ایلده آلاسکا آنکوریج‌ده MESA-نین ایللیک توپلانتیسیندا (و داها سونرا ۲۰۰۴-جو ایلده ایندیانا، بلومینگتون‌داکی ایندیانا اونیورسیته‌سینده CESS ایللیک توپلانتیسیندا) سونولدوقدان سونرا ایلک کز – حمید نطقی‌نین ۱۰۰-جو دوغوم ایل دؤنومو اوچون آنما ائتکینلیکلری و قوتلامالاری وسیله‌سی ایله، اؤنجه‌لیکله تورکیه‌ده، آردیندان سپتامبر ۲۰۲۰-ده سانال (مجازی) توپلانتیلارلا چئوریم‌ایچی (آنلاین) اولاراق سونولموشدور. بو ورسیوندا بعضی کیچیک دوزلتمه‌لر آپاریلمیشدیر. آنجاق بو مقاله‌نین ایچریگی (محتواسی)، قونوسو(لاری) و باشلیقلاری ″هله ده داوام ائدن بیر چالیشما″ اولاراق قالماقدادیر. نیما شفائیه، سپتامبر ۲۰۲۰، دوبلین، اوهایو (آمریکا).

[۲] آراشدیرماجی.
ایمیل: nima.shafaieh@gmail.com، اورسید: 0009-0007-7738-6676

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat, Kültür ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 25-87
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Introduction

Many of Hamid Notghi's fellow countrymen knew him as a published author, translator, journalist, editor, publisher, teacher, lecturer, and literary critic prior to 1979. He had been published ever since he was a teenager, but as a serious journalist and author, between the 1950s and 1970s. After the Iranian Revolution of 1979, and after the start of Varliq's publication, the two seemingly distinct groups of individuals who were familiar only with certain facets of Hamid Notghi's literary activities began to recognize, acknowledge, and join the ranks of all those who had already known him well throughout most of his adult life. All those newer acquaintances were discovering him later in life, for the first time --when Hamid Notghi had turned 60, and thereafter—and very quickly learned of his generosity, in sharing his knowledge and experiences. He had always shared his wealth of knowledge and information –which he continually sought to expand, and did so with an open mind, as he remained an excellent student and an exemplary role model for any life-long learner— with those who asked him his opinions about a given subject. If he knew little or nothing about the subject, he would keep quiet, and would seek to find out more about the questions and problems presented to him. Anyone who had spent any time with him would soon realize the depth and breadth of his encyclopedic knowledge, his quick-witted, sharp, and appropriate responses, and the command he had of that nigh encyclopedic treasury in his mind: he not only possessed but more importantly also had access to that information, and that was accomplished with an uncanny precision, using his keen analytical abilities for linking materials from multiple sources.

Hamid Notghi had been sharing his vast knowledge and wealth of experiences in many fields with all those people in the separate spheres he had worked. But it was finally at age 75 and thereafter, that various groups of people with whom he had worked with -- his former students, colleagues and peers, and others who were just getting to know who he was, and what he had achieved in his life time, and the value of his life-long contributions—who began to officially recognize and honor him for his accomplishments. The fact that these began to occur during his life time, while he was away for research and teaching, and had to extend his stay in England, seeking needed treatment for his illness, but being able to hear and read about them, himself, as these recognition events and ceremonies were taking place hundreds of miles away, in Iran, in Turkey and in the Republic of Azerbaijan was very rewarding to all those still alive and those who knew the person and his contributions, ever since the early days… There has never been any doubt in the minds of people who knew him well all his life that, gradually and eventually, he will be discovered by other generations and future students and other intellectuals within the region and beyond. This paper is an attempt to introduce him (and some of his works and contributions as an Azerbaijani Iranian author, poet and scholar) to the western academic audiences who have not gotten to know him yet. As such, this paper will remain a preliminary "preface" and merely an "introduction" to Hamid Notghi, his works, and contributions.

Hamid Notghi – The Person

Hamid Notghi, would have turned 80 years of age in September of 2000 – in 1999, he was a very young-at-heart, and bright-minded, wise and witty 79-year-old man. He was born on 11 September 1920, in the Sorkhab neighborhood of Tabriz, in Azerbaijan, Iran. He died on 16 July 1999, in Nottingham, England. In his usual patient manner, and tolerant style, he coped with two adversities for many decades, and despite the hurting and suffering he went through (decades of suffering from severe migraine headaches,

and for the latter 8 to 10 years of his life, dealing with his illness, non-Hodgkin's lymphoma, the treatments and their side-effects), he was one of the most prolific and distinguished scholars of the mid to late 20th century, in Iran. Inside Iran he has been recognized and highly respected within two –sometimes overlapping, sometimes entirely separate—spheres. However, he has not yet been properly introduced or recognized by the larger academic communities [Outside Iran, scholars in Turkey and in Republic of Azerbaijan, those who knew him closely and knew him well, or worked with him –as his students, peers, colleagues and fellow authors and some of his contemporary poets in Iran did-- in those countries, recognized him as a world-class scholar, and the "global poet" that he was].

Combined issues numbered 112-1,113-2 (spring and summer 1378 [1999]) of Varliq, was dedicated to and published in memory of late professor Hamid Notghi. The lead article is by the publisher of Varliq and long-time friend of Dr. Notghi, Dr. Javad Heyet. Dr. Heyet himself is a surgeon by profession. The magazine, in its quarter of a century of publication, has seen many changes, and has had to cope with some difficulties. As Hamid Notghi used to say, if it were not for the personality of Dr. Heyet, the magazine would not have survived beyond the first few issues, as this was proven time and again, with scores of Azerbaijani journals appearing and then quickly disappearing due to a variety of reasons. Among the reasons that can be suggested for the staying power Varliq has clearly exhibited, has been its relatively neutral standing, and the explicit and implicit philosophy behind the founding of this periodical. It had promised and has succeeded in remaining out of the politics of the day, and that, too, was another belief and recommendation of late Hamid Notghi for the flourishing and long-term survival of the periodical.

In order to avoid unnecessary breaks in continuity and form, and to reduce, limit or eliminate repetitions further on, the following long passage –in paraphrased form here—is taken from the article written by Dr. Javad Heyet, "Profesor Doktor Hamid Notqi'nin mateminde" ["In mourning the loss of Professor Doctor Hamid Notghi" (Varliq, 112/113, spring/summer 1999, pp.3-6)]:

> Dr. Heyet describes his 57-year-long friendship with Hamid Notghi. From the days they were students in Istanbul, Turkey. At the time of their initial meeting, it was after Hamid Notghi had graduated from the College of Law, and Heyet had entered the College of Medicine, at Tehran University, in Iran. Dr. Heyet recalls when he and Hamid Notghi used to visit the Azerbaijan Cemiyeti [Azerbaijan Society], in Tehran, in 1942, when Heyet's father, along with Dr. Ibrahim Berzegar, and a number of other individuals, who had formed the Society, used to meet regularly, and that the meetings were conducted in Azeri Turkish. Also, at that time the Society had a newspaper, by the name of Azarbayjan. Since then, Hamid Notghi used to write the lead articles for that publication, too. A year later they both went to Turkey, for Hamid Notghi to enter Istanbul University's College of Law and finish his doctoral work, and obtain his law degree; and, for Heyet to finish and gradate from Istanbul University, with his doctorate degree in medicine. Notghi and Heyet were in Turkey for 5 years, and Heyet moved on to Paris, France, to receive his specialization in surgery, and Notghi returned to Tehran, Iran. Soon after his return to Iran, Notghi was employed at one of the three places he had applied to work. This happened to be the Iranian Oil Company [Anglo Persian, then Anglo Iranian Oil Consortium/Company (AIOC), then the National Iranian Oil Company (NIOC)]. A while later he is sent to the southern city of Abadan, and is placed in charge of the newly established Office of Public Relations and Publications of the Anglo-Iranian Oil Company (AIOC). After 1962 he was

transferred to Tehran, and assumed the same position at the Petroleum Consortium in its main Tehran headquarters in the equivalent office there. A newly opened college, the College of Public Relations, extended an invitation to him to join the teaching faculty there. He taught there for 25 years, and was head of the department for a couple of years there. After the Iranian Revolution of 1979, along with a number of friends and other poets and authors, they formed a group and started the publication of Varliq journal. From the very beginning Notghi was the author of all the leading main articles, and it was also him who suggested the name of the periodical to be "Varliq." The journal has been in publication since 1979 to the present, and it has had in the average, about 20% of its contents in Persian, and 80% in Turkish language.

Hamid Notghi wrote about grammar, syntax, and vocabulary of Azeri Turkish, as well as general study of Turkic languages. And, at the same time, Hamid Notghi took upon himself to handle the logical, methodical, scientific and critical analysis of articles, and books that were being published with the opposing views, and responded to those in opposition systematically, with reliance on scientific methods, and stood in defense of Azerbaijani Turkish culture, literature, arts, and our historical heritage.

Dr. Heyet discusses the difficulties they have faced in trying to convey their messages and convince the fellow Azerbaijanis and non-Azerbaijani Turkish-speaking and non-Turkish-speaking Iranians in dealing with the fact that for half a century not having been allowed to produce anything in writing, the task ahead was and is a formidable one. Finding and establishing for the purpose of the written language, a common ground [standard/literary script, rules, principles, etc.], which was desperately needed, had proven to be a very difficult task. This entailed usage and other shared patterns and meant to convey the messages to the wider audiences with varied backgrounds and regionally

variant dialects within the Turkish-speaking communities of Iran. As an example of this, Dr. Heyet mentions how in the early days of the publication, even prominent authors and poets, such as the late Muhammad Husayn Shahriyar, indicating their own personal preferences to have the common written/literary language to be one that they used – in the case of Shahriyar, that would mean the Tabrizi dialect-- more closely [and perhaps "exclusively"?] than other regional dialects [and this often meant the vocalizations, pronunciations of vowels, consonants, word-formations, and compound words, not just the syntactical or grammatical variations]. Gradually, however, the style used and the model suggested by Varliq, became the prominent "standard" used by more authors, especially among the younger generations of speakers (poets and authors among them), who were just starting to learn how to read and write in their native spoken Azeri (or non-Azeri) Turkish.

Another difficulty faced by the Iranian Azeris has been the orthographic issues regarding the vocalizations and transcription of the sound system that exists in Azeri Turkish and the way in which this had to be worked into the Arabic script. Adapting and modifying the Arabic script to suit the needs of Azeri Turkish was also a hard task. In this role, too, Varliq took a leading role and pioneered the standardization movement in contemporary Azeri Turkish orthography using the Arabic script. This has gone so far as having become the preferred method and style for those Azerbaijani Iranians living outside Iran, and producing Azeri Turkish texts. The style has, in effect, become known as the Varliq writing style.

Dr. Heyet then had moved to discuss some of Dr. Notghi's other talents, and personal traits. In addition to being a first-rate scholar and literary critic, he is recognized as a major Azeri poet of the 20th century Iran. Ever since childhood, Hamid Notghi had begun to write poems. Most of Notghi's poems are written in freestyle, and they are symbolic in nature. His poems have been published in a number of

books in Tehran [and Tabriz], in Baku, and in Ankara [and Istanbul].

In the arena of public relations and communications, Notghi has written and published a number of books. Two major contributions had been on the topics of public relations and journalism. Two books he had written for the students of management and public relations, and the one for the journalism students, are still in use as textbooks. One being ***Mudiriyat va ravabit-i 'umumi*** [Tehran : Danishkadah-i 'Ulum va Irtibatat-i Ijtima'i, 1350 = 1971/2]; and the other, with the title and topic of the "most important top 25 [major] newspapers of the world" [these collected series of articles were, apparently, later published by *Ettelaat* newspaper; status of this "reprint" publication or individual articles has not been verified]

In 1970, R.C.D. ["Regional Cultural (Development) Institute" and sometimes referred to as "Regional Cooperation for Development institute," between 3 nations of Iran, Pakistan, and Turkey] requested a book to be written about Ataturk. RCD published this book (based on translations from various entries/articles appearing in the ***Islam Ansiklopedisi***), along with a volume on Ottoman court literature and Naili, a book on the subject of difficulties of rhyme/rhyming in the Persian language. In all, Hamid Notghi had authored more than 400 articles on various topics.

In an official ceremony, the then newly founded Allameh Tabatabai University chose to officially honor and recognize Dr. Notghi, by bestowing upon him the honorary and official title of "Father of Modern Public Relations and Communications Sciences [of Iran]" Many of Dr. Notghi's former students have obtained positions in the government posts in various high offices as directors of public relations or themselves have become instructors and professors in the field of public relations and communications.

In 1989, Dr. Notghi went to teach at the Edinburgh University as a postdoctoral Fellow, in the comparative literature division, at the Oriental Languages and Cultures Department there. Regretfully, only two years later, he was diagnosed with having non-hodgkin's lymphoma, and therefore spent a good part of the past 8 years in treatment for that illness. Despite this serious illness, he continued with his research, reading and writing, and also occasionally contributed valuable articles from afar. His 2 most recent poetry books were also completed in those years, between 1990 and 1999.

Dr. Notghi had an encyclopedic knowledge. His biggest interest was in fact Turkish language and linguistics. He used to say, "We need to be worthy of our language, we need to show ownership of and towards it, and we must become worthy of having it as our language." He liked very much the following poets: among the Persian poets, he liked Sadi, and Nizami of Ganjah; among the Azerbaijani Turkish poets, he liked Fuzuli; and, among the Turkish poets from Turkey, he liked Tevfik Fikret, and Yahya Kemal.

Dr. Heyet says that many share his opinion, that Dr. Notghi was a sage man, in his style and manner, and knowledge, an extremely wise person. Despite the knowledge he already possessed, Notghi used to read more than anybody else Heyet had ever known in his entire life, personally; never seen him without a book in hand! Notghi appeared to remember everything he read, and then utilize it at the appropriate moment in the proper context in a perfectly fitting and logical manner. The wit Notghi demonstrated, the story-telling gift that he possessed, and his sweet style of speech, while amusing, was never without being instructive and useful. It appeared that in many topics he had read and knew something about them, to the point that his conversations would always mesmerize the audience, and the listeners would be amazed at the wealth of information they would have gotten in his presence. In his discussions he would use logic and would avoid offending anybody with

his opinions. He was firm with his own principles and points of view, but he would never have forced his opinions on anybody, nor would he ever coerce anyone into believing his views. Rather, he preferred to have people arrive at their own conclusions based on sound reasoning and logic, and not by baseless and purely argumentative methods, or accepting conclusions which were based on precedents of hearsay.

He deeply cared about Iran, and was bound to his fellow Azeri Iranians with all his heart. And, as much as he loved all of the people of this nation, he was also very compassionate about humanity as a whole, and individuals, to point that if there were an adversary or an enemy, he would still not want to be unjust towards them nor have injustice carried against them. Hamid Notghi did not like to praise himself, or do any number of self-aggrandizing things many people indulge in; and, he detested flattery, demagoguery and two-facedness in anybody. He preferred to remain at the quiet of his home, and do his research, and not be part of giving or receiving tumultuous and excessive applause, nor did he care for seeking others' approval or to be made obligated to provide it to others. At his home, he had filing cabinets full of scholarly notes; only God knows if or when those notes would ever be collected, edited, and published, or not? And, if so, by whom?

Spiritually, he was a free-thinking man, a democrat, and an individual enamored with the ideals of freedom. He held high the values and rights of the individual(s), and civic freedoms for various communities of peoples living within Iran, but was never a chauvinist. He considered chauvinism a type of fanaticism, and he abhorred fanaticism. He was fluent in a number of languages and literary traditions (English, French, Persian, and Arabic), but he loved his mother-tongue above all, and liked the Turkish of Istanbul, very dearly. Ayten, wife of Hamid Notghi for 50 years, was from Istanbul (originally born in Izmir).

A devoted and loving wife, Ayten, has stood by Hamid Notghi through very difficult and trying times, in between health and sickness, and was literally the force behind Notghi's physical mobility for the latter part of Hamid Notghi's life, when he had to resort to using a wheelchair to get around (another side-effect of the illness and the necessary treatments, which strengthened him in some ways, while weakening Hamid Notghi's legs). Despite these hardships, with the help from Ayten, Hamid Notghi managed to attend and to conduct a number of meetings and conferences in the last eight years of his life –in Edinburgh, in Tehran, in Baku, in Ankara and in Istanbul.

Hamid Notghi and Ayten, have had 5 children, three sons and two daughters (Atilla, Alp, Asya, Arman, and Asman). They live in various parts of the world: in Turkey, in Europe and in the USA.

Dr Heyet ends his article/eulogy by stating that so long as the remaining members of the Varliq periodical are alive, and so long as the Varliq itself remains in publication, they will continue with the work, and will forever remember Hamid Notghi's selfless service to the Azeri Iranian community through his hard work and contributions.

[Preceding paragraphs were paraphrased from the article written for Varliq, issue 113 (summer 1999), pp.3-6. See Appendix B for a listing of the articles as they appeared in the table of contents of that issue.]

We will return to some of these themes in other passages as needed. However, for now, we will turn to the next segment in dealing with the materials at hand. We will first turn to an overview of the articles, and then a listing of the poems, written by Hamid Notghi, published in Varliq and elsewhere. The first few issues setting the tone for the future of the periodical and the long-awaited and wished-for hope of being able to finally express one's self in one's own language and culture: in this case, we are of course referring to the Turkish-speaking Iranians with Azeri

Turkish language and culture which identifies them simultaneously/both as Iranians and as Turks (a dual or multiple identities), each with a distinct heritage, literary traditions and cultural backgrounds, but both also sharing an Iranian heritage, and many other common goals in life –such as the universal and basic human rights for pursuit of their ethnic and individual wants and wishes (if they so choose, freely), and the collective needs and wants of a healthy, happy, and productive working atmosphere and living environments and conditions (supported fully by the central government).

Hamid Notghi – Autobiographical Remarks About Himself And His Works

When asked about publication of his poems, Hamid Notghi used to say that he did not collect or keep copies of his materials, because initially when he was done writing them, he felt like that the task was over. Later, he was glad that due to insistence from his wife, Ayten, and children, and his colleagues and students, he began to systematically collect them, and prepare them for publication. At the time, over the many decades, he would not and could not have known when or where this would be accomplished, or by whom and how?

We gain better insight into some of the other areas through an interview that was done with Hamid Notghi, conducted by Muhammad Reza Heyet, and published in issue 101-2 summer of 1375 (1996), pp.52-60). In this interview, Hamid Notghi was asked about his background and activities, writings and opinions regarding various topics. [The interview was conducted in Istanbul, Turkey, during one of Hamid Notghi's brief stays there, with medical approval from his physicians, to take a vacation and rest in a warmer climate for a few months, in 1996]. Based on the fact that this interview, better than most other sources, could convey in a direct way (translated here at length) the sense of

revealing the inner spirit and thoughts of Hamid Notghi, will be quoted in length, here:

Hamid Notghi was born in the Sorkhab neighborhood of Tabriz. As he himself has found some curious --coincidental or providential-- significance in retelling this story, we too shall quote this passage from Notghi:

> "About the story of my life, to paraphrase George Bernard Shaw (talking about his own life): I don't have a very interesting biography; 'I did not kill anyone!' Also, as it is for the journalists –and since I used to teach journalism— would say that 'dog bites man' a story does not make, but 'man bites dog' might do, there is no news in my biography. However, [the event of] my birth was a very strange birth. It coincided with the day Shaykh Muhammad [Khiyabani (1879-1920)] died. On that day, they [agents from the central government and by the orders from the imperial court] had murdered Shaykh Muhammad, everywhere in town there was commotion, the day the murderers were rejoicing, and in the midst of such a palpable commotion, my mother gets scared and gives birth to me, a bit early. So, now, Shaykh Muhammad['s anniversary date, as a reminder,] is a good date for me, as it goes back 76 years and reaches the historic turbulent days. But, in essence, when I say 'turbulent' [past] days, it is merely an expression. Because, where I was, Azerbaijan had rarely seen non-turbulent days (p. 53)…"

Regarding the early school days, and his personality traits, glimpses from his childhood sheds light in the formation and development that were to follow him into his writing, and teaching methods and thoughts as reflected in his poems. Both as quoted in passages from interviews conducted by M. R. Heyet [and elsewhere, as quoted by Farzane Doulatabadi, in her research], Notghi recalls the following from his childhood days:

> "While attending Rushdiyah School, in Tabriz, I was leading a [dual] bohemian life, but I was also a very good student, receiving awards and getting good grades (marks).

> However, for some reason, the walk from school to home usually took longer than a half hour, even though it was only a five-minute walking distance. I used to look up and down, inspecting the roofs, and examining the walls, and basically had a grand sense of adventure. Whenever I saw an open door, I would slip inside. The last time I walked through an open [front] door, I saw that they were washing a dead body [i.e., performing an ablution], I got scared and ran home. So, this is how I finished my elementary and middle school days. Within the whole of that big Azerbaijan, there was only one middle school. Next to it was the Danish'sara [Teachers' College], and next to that, the military school. They [the government] had made it so that we would be forced to attend the military school, out of a lack of a choice. But, for some reason, I did not become hapless, and ended up graduating from the law school in Tehran [University of Tehran], followed by getting my doctoral degree from Istanbul University (pp.53-54)…"

And, regarding his literary background and interests, Notghi continues:

> "My father was a literary man. The house was filled with books. My father had collected and bound old magazines. I used to read Nasim-e Shomal and Molla Nasreddin. I had read the weekly that Malik al-Shuara's used to publish, Nobahâr, so many times that I knew them all by heart. I used to also read Shâhîn newspaper from a very young age; from the first year of middle school, I began writing articles for that newspaper, and the beginnings of being 'bit by the writing-bug' goes back to those days. But, when we come to poetry, my father used to write poems. And, naturally I did not want to fall behind my father. [Up to that point] I used to think that in our language [Azerbaijani Turkish] only comic, satiric, poems were written. I thought, if a poem was for the purpose of laughter it would be written in Turkish, but if it

> were to be serious, it would be written in Persian. It was only after my trip to Istanbul, that I discovered that here [in Turkey] they had serious poetry [written] in Turkish. At first I was surprised. Then, gradually, we discovered that we too could have serious poems. My first poem had been by request. They [the teachers] had seen me young, and a bit different from the other children: both my [blue] eyes and [blond] hair color were different from the rest. They asked that I write a poem for [Malik al-Shuara] Bahar; it was both easy and difficult to write a poem for Bahar. I took the easy aspect/approach. I do not recall the poem at this time, but I do remember that he liked it very much. I do not know, however, if it was the poem they liked, the one reciting it, or none of that, but merely the gathering itself (p. 54)…"

A very poignant and vivid childhood memory and experience might be seen as the root cause of and the explanation for a life-long interest in doing something about the conditions under which millions of Azerbaijanis –and other socio-linguistically "marginalized" populations-- in Iran have had to live, for many decades:

> "From the day that the school officials punished me for speaking Turkish on the school grounds, I understood that there was a difference between Turkish and Persian. I understood that, 'Hey! There is monetary difference between them.' And, later, at home sometimes I would hear some conversations. My father was a bit proud [of Turkish language]. He used to say, 'there is no equivalent for such and such word in Persian…' and so these were the unscientific beginnings [of my investigations into Turkish language]. Later on, when I was in the 9th grade, I taught myself the new alphabet in use in Turkey –much like [Jean] Champolion's deciphering and learning the Egyptian alphabet… But, my serious research into the philology of language in general goes back to the years I lived in Abadan [Iran]. I read all the books I could find in the library about

philology for a while. Then, gradually, I began working on Turkish language (pp. 54-55)"

Hamid Notghi – Varliq And Other Publications

Beginning with the inaugural first issue of the then-monthly bilingual Azeri-Turkish & Persian language literary journal, Varliq, published in Tehran, Iran, from spring of 1979, and ending with the combined issues numbered 112/113 (spring and summer of 1999), one striking feature of the periodical had been the abundant, and prominent nature of the lead articles and poems written by Hamid Notghi, the combinations of which (articles and poems) filled many pages, within many of those 100-plus issues. With the total running number of pages per issue, averaging between 50 to 150 pages, in virtually each and every issue (with the exception of about a couple of years, between 1991 and 1993), from the very beginning, until his passing, in 1999, Hamid Notghi produced a wealth of articles, reviews, literary criticisms, and analyses, on various topics. Between those very same issues, he also had many of his previously unpublished poems --and then later, many of his newer poems—published. Many of those poems have been reviewed and critically acclaimed in the Iranian, Turkish, and Azeri media, in recent years. In all, there were approximately 100 articles, and 50 poems, published in that 20-year-span of time and space! And these were mostly materials prepared for publication, while holding a full-time teaching position and having been the former Head, Director, and Chair and for a while, Dean of the college where he taught. And, in addition to the full-time teaching, there were the peripheral academic and professional writing, and consultation work that he had been involved with, prior to his involvement with the publication of Varliq, from 1979 to 1999. Not only Hamid Notghi was among the founding members of the Varliq periodical, he was also the leading expert in the field of public relations and communications in Iran and was editor/publisher of various other

organizations' publications. In addition to these publications, 2 new books –collections of his poems—were published, between 1990 and 1999. The earlier of the two poetry books were published --nearly simultaneously-- in Iran, in Turkey, and in the Republic of Azerbaijan. Some of the poems published in Varliq had been revised and updated by Hamid Notghi himself, for their new and varied appearances in the book format, along with annotations made by Notghi himself. Some poems previously published in Varliq have not been included in either of the two books. Some have only appeared in the books, for the first time, and never before anywhere else.

Starting with issue 1 of the journal, we have first an article published with the initials and pen name "H.N. Altay" Dilimiz haqqında: ağaran fecri selamlarken… ("About our language: as we greet the breaking dawn…"), pp. 16-19, in which the current status of the Azeri language is discussed, and some ideas regarding what needs to be done to rectify the wrongs of the past, the neglected state of affairs, and the future of the language and culture – included among them, notions of an inquiry into the folklore and past stories and histories (oral tradition, mostly, as well as those few with written documents), vernacular and regional names and words, as remembered by the elderly, place and personal names, etc.

In the same issue, the poem titled *Sehere geden bir yol var* ("There is a path leading towards the dawn…"), pp. 50-51, signed by Hamid Notghi, Tehran, 1352 (1973), which is a positive and inspiring symbolic poem, with promises of better days, and future, ahead. And, finally, an excerpt/reprint from the then "soon-to-be-printed" book, "***125 qa'idah***" ("125 rules") [Tihran : Intisharat-i Farzanah, 1358 (1979 or 80)], from pages 63 to 66 of the first issue of Varliq, which begins to discuss the orthographic rules for transcription of Azeri Turkish in the Arabic script, written by Hamid Notghi, in Persian language. First issue of Varliq was 66 pages, and it had

these two articles and one poem by Hamid Notghi. The trend follows for most of the following 100-plus issues, with the exception of the years between 1991 and 1993, while Hamid Notghi had just been diagnosed with his serious illness and was to begin his treatments in England.

Issue 2 of Varliq (pp.7-14) includes the text of a speech delivered on 3 Tir 1358 [1979] in Tehran, at the "Seminar-e Kh[v]ast'ha-ye Mellat-e Iran az Qanun-e Asasi" ["Seminar on the Wishes (/requests) of the Iranian Peoples (/nations) from the Constitution"]. In this meeting, held at Tehran University, a group of lawmakers and attorneys had gathered, and Hamid Notghi as an expert and scholar in the field, along with the Executive Members of the Anjuman-e Azerbayjan ["Azerbaycan Cemiyeti" = "Azerbaijan Society"], Dr. Heyet, Dr. Katebi, and Mr. Farzaneh, had delivered a speech regarding the needs of the various ethnic groups in Iran and the expectations they have from the future/new Constitution of Iran, for the equal protection for all the peoples of Iran, and their basic human rights to freedoms such as the right to publish, broadcast, as well as being able to be schooled in reading, writing, and the teaching of and learning in the regional languages.

As a trained lawyer (in international law), Dr. Hamid Notghi delivered this speech regarding the ramifications and interpretations of the text of the constitution as it read in its draft form, and the need to change, modify, amend, or delete certain sentences or terms found in the language --within articles and principles—as they were written, and discussed before it was passed into law. For this reason and on the basis of the Articles being written into the Constitution, a discussion on the basic historical background of the various ethnicities in Iran, and historic and legal precedents, made up the bulk --of the text-- of the speech delivered. Within it, information about the various Turkish groups throughout Iran, living in north and northwestern

and northeastern Iran, and western, eastern, and southwestern Iran, with the available "official" percentages and "estimated" populations.

Within this same issue, a poem, entitled as "Cadi (Jadu)" ["Curse"], is about the "curse which has tied my tongue," and "identities lost" (p. 46)

And, finally, a "letter" signed as "Seyyed 'Abdulhamid Sorkhabi" in Azeri Turkish, and a Persian translation, addressed to the Varliq magazines readers, colleagues, fellow citizens, the general public and the government officials in Iran, written under this pseudonym, by Hamid Notghi [i.e., Seyyed Hamid Notghi of Sorkhab]. A plea is made to all, to make good on obtaining and assuring the rights of the peoples of Iran to have the basic freedoms and the rights as decreed in Islam, and to keep the promises made by the officials in the government of the Islamic Republic of Iran, in accordance with the quintessence and philosophies of the Islamic government, to uphold the rights of all of the peoples of Iran, to reading, writing, teaching and learning in all levels and researching, petitioning, defending and carrying judgments in courts of law, corresponding, and broadcasting radio and television programs, publishing and printing, in all the native or regional languages of the peoples of Iran. The "letter" is based on and uses the verses from the Quran [Koran] and quotes three specific Surahs: First from the Surah XIV: 4, Sureh-ye Ibrahim: "*And we did not send any apostle but with the language of his people, so that he might explain to them clearly."* Second, from the Surah XLI: 44 [Fussilat], Sureh-ye Ha Mim (al-Sajdah): "*Had We revealed the Qoran in a foreign language, they would have said: 'If only its verses were expounded! Why in a foreign tongue, when the Prophet is Arabian?'*"]. And the third, Surah XXX: 46, Sureh-ye al-Rum: "*And one of His signs is the creation of the heavens and the earth and the diversity of your tongues and colors; most surely there are signs in this for the learned*". In essence, appealing to, and urging of, the officials

in the Islamic government to have in place legislations that would assure the legal rights of the peoples of Iran, and make certain that the unjust, discriminatory, and racist actions and laws of the overthrown government of the past that denied these basic rights to and for all the various peoples of Iran, are once and for all erased, eradicated, made null and void, according to the Islamic ethics, laws, and the moral authorities contained therein. (Varliq, issue no. 2, Khordad 1358 [= spring 1979] pp.49-51).

The reason behind the above "letter" is no different than the practice of sending "open letters" to the administrative members of a public or private organization or public and government officials and employees. The reasons behind the use of a "pseudonym" in writing letters, articles, poems, or books is similar to all those other precedents set by all the previous authors, poets, and private or public individuals: anonymity of the person for personal or other reasons, for sharing a matter of concern to one or many, with or without any real or perceived risks involved –at least at the time or in the past—to the "real" author or authors. No further explanation is deemed necessary for this, or any of the other few instances of poems, articles, or other pieces that have appeared with the pen names "H.N. Altay" or "Aytan." These were used occasionally at first, and more regularly in his later writings, seldom for articles, but more frequently for the poems, as the *poet* Notghi --appearing with, and associated mostly with, his poetry.

H.N. Altay, was a reference to the Altaic traditions and as an ethnic-background identifier (signifier and signified all at once). As for "Aytan," the reason behind the use of this term is similar to those behind the cultural production within the contents of other articles or poems written in the literary tradition of the globally well-known literary figures of the world, in other traditions, bringing about innovations to the language, literature, and the general artistic and cultural cannon of the language they are

writing in. In this case, *Aytan* is a derivative from the Turkish word which means "*one who recites*" or "*one who delivers speeches*," "*an orator*." All of these meanings are one and the same as the Arabic-rooted "*Nutq*" or "*Nutuq*" and for that reason, Hamid *Notghi [Nutki/Notqi]*, used the term *Aytan* as an equivalent, in Turkish, for "*Nutqi*" (Also, it reflects a similar-sounding word-association used by Hamid Notghi, echoing the name of his devoted and beloved wife, Ayten).

Moving forward to the beginnings of the publication of articles written about, and collected on, Azerbaijani Turkish language and literature, the story would start with the idea and birth of the bilingual Azerbaijani Turkish and Persian language periodical, ***Varliq***, published in Tehran, Iran, since spring of 1979. The publisher and long-time friend, Dr. Javad Hey'et (who is a surgeon by education and profession, but a language/literature enthusiast, and a cultural scholar on Azeri Turkish as well) and a group of others had gathered to discuss ways in which they could preserve the ideas and materials that were not, up to that point in time, published, due to the fact that during the previous 50-plus years, publication of materials in Azerbaijani Turkish (among others) was forbidden by the Pahlavi regimes (Reza Khan, and Muhammad Reza, from 1920s through 1970s). Therefore, the publication of poems, articles, or news were not permitted in Azerbaijani Turkish, nor were any other discussions allowed, in print, up to this time, about the "minority," or "marginalized" literary works within Iran (Azeri in particular). The time had come, with the new central government in place, and the changes being written into the language of the new Constitution, which allowed certain –limited—rights to the various ethnic groups and regional cultures of Iran, to publish and broadcast materials in the vernacular languages and regional dialects. Up to this point, under various guises, and excuses, the central government had opposed and actively, directly or indirectly, worked to prohibit, hinder, and disallow, any publications in any language other than

Persian (with the exceptions of Armenian, Assyrian, and Jewish minorities, and the Arabic language religious text, Quranic interpretations; etc.)… Hence, the reason why none of these discussions could have been printed in the previous years:

> "Rashid Yasami has said something very beautiful; he said:
>
> Andisheh-ye to gar cheh buvad durr-e khush'ab
> Roshan nashavad ta keh nayayad beh ketab
> Var nashr nashod be'dast-e mardom naf(e)tad
> Chon barq(-e) jahandeh ast o chon naqsh(-e) bar ab
>
> *[Though your thoughts may be like pearls, brilliant, and fine*
> *Unless they become leaves within a book, they will not shine*
> *If not printed and published, they cannot be held in ones hands*
> *Like a flash of lightning: (Spark, and they'll be gone);*
> *Like water flowing: (Spill'em, and they'll be gone)]*

Varliq was born out of this need and under those conditions that were present at the time, which made its creation and publication possible. At first the group wanted to call this new periodical *"Birlik"* ["Union"]. Because in Iran whenever the subject of our language has come up, for some odd reason, there is a fear of disintegration. This is contrary to the fact that the varied cultures' peaceful coexistence within one country is the strength, the colorfulness, and the beauty of that nation. If you were to go and see that in some place all the houses, all the people, look alike, all think alike, that place would be hell. But, we were not thinking this way. We thought in fact that while we think in the Turkish language, and while we speak in the Turkish language, if we were to "classify" the Iranians, we would rise to the top of the heap. All of the other groups in Iran have toiled and troubled very hard as well, such as the Persians, Gilakis, Baluchis, but our toils and troubles have been much more than the rest, especially when it came to fighting and working for the Persian literature and Persian independence. For instance, it was during the Safavid period, and it was with the Safavids' hard work, that Iran rose in

stature, and remained there. Our history is our everything. So, I told my colleagues that the title Birlik would only be reconfirming this blemish. I said that language is our existence [i.e., "varliq" = "existence; being; presence"]. So, we called the periodical ***Varliq*** […](pp. 55-56)" [emphasis added by N. Shafaieh]

And, the –continued-- hard work ahead, which has not changed to date, being the difficulties, the hurdles, and the oppositions from Azeribaijani Iranians and non-Azeris alike, which reminds one of the saying "More Catholic than the Pope!" (or, the equivalent Persian-language saying, from the poet Nasir Khusraw (1003-1077?), "Az mast keh barmast" [It is from us, done unto ourselves"]; or, the popular saying of "Kasah-yi dagh'tar az ash" ["A bowl of stew hotter than the stew itself"]

"[…] From the very beginning there were those who did not see this positively. [For instance,] I remember that the "Anjoman-e Azerbaijan" ["Azerbaijan Society"], whose only thing related to Azerbaijan was its name [they were objecting to this]. These were the days that the Shah had just left, the revolution was settling its hold, [uprising in] Tabriz had been trampled, there was unrest in Tehran; in those days, I wrote a short distich:

Tale'iyle barishmayandan gorkh
Oz diliyle danishmayandan gorkh

[Be afraid of he who is not reconciling with his own fortune
Be afraid of he who is not speaking in his own tongue]

This happened to fall into the hands of a much respected person (whose name I need not bring out now), who got very upset, and hurt. "Let's not say things like this," [this person said]. As soon as this was said, Dr. Hey'et got up. And, so, Dr. Hey'et became the first person to speak and give his speech, for the first time, in this country [Iran], in an official meeting, in his own mother-tongue. He delivered such a great speech that some of those present sobbed on this occasion. […] Up to this point in time, our "varliq" had been an "oral" existence/presence. Since then, the publication

of Varliq began, and it has continued. […] And, with its continued publication, it has maintained our presence and made our existence/being felt. […] The conditions and atmosphere hardened and softened, hardened and softened again, but it proved one thing: the power of our language… (p. 56)"

Linguistic And Literary Research Articles: Stylistics, Thematic Analysis, And The Impact Of Hamid Notghi's Writings On Others' Works

As is illustrated in both introductory notes to Hamid Notghi's two books of poetry both written and then updated later by Dr. Yavuz Akpinar, and, as noted in Akpinar's research on Azerbaijani literature, in general, but on Hamid Notghi's poetry, in particular, here and elsewhere, Hamid Notghi's language and style now occupies a unique place in the Azeri literary canon. Further analysis and research was also made on this subject by Ferzane Doulatabadi in her master's thesis, with Akpinar as her advisor on this research project, and an article written by Doulatabadi (the article appeared in the Varliq magazine, special issue, as a festschrift/memorial tribute to Hamid Notghi, in its combined Spring/Summer issues [nos. 112/113], pages 61-69, titled: "Doktor Hamid Notqi'nin se'rlerine bir bakhish" [A review of Dr. Hamid Notghi's poems]), Hamid Notghi's poetry as a whole, and most of his poems, occupy a new space in the contemporary, 20th century Azerbaijani Turkish as well as the larger body of Turkish literary works from around the globe. Akpinar and Doulatabadi recognize the free-style, symbolic/allegorical, positivist style and content of Notghi's poems in its form and content, and in Notghi's use of the language and innovations (especially in the area of the vocabulary and genre).

A significant observation made by Akpinar and Doulatabadi – with further elaborations on the same, with many examples and comparisons made amongst the poems, and with other poems and other poets' works done by both scholars-- identify three major

aspects that are clearly showing the evolutionary path Hamid Notghi's poetic style has taken. From the very early on, the highly symbolic and sometimes enigmatic nature of the poems, (known to those aware of the needs, circumstances, and conditions of the intervening early years), is that such maneuvering was necessitated by the atmosphere and conditions that Notghi himself later explains. One such area was and it remains the fact that most Azerbaijani Turkish-speaking Iranians, intellectuals and literary figures among them (some of whom have proven themselves –i.e., their ability to produce high-caliber works-- in the Persian language), did not and do not know how to read and by extension never learned how to write in their own vernacular language (be it both of their parents' language –spoken at home—or one of the parent's, and therefore only their mother-tongue, or the father's side of the family, and/or by both paternal or maternal sides of their families). Unlike a Kurdish Iranian or an Arab Iranian, or an Armenian Iranian or a Jewish Iranian, whom could have read, written, and communicated in the written forms, in the vernacular languages of their own ethnic, linguistic, socio-cultural heritage (Kurdish/Persian, Arabic, Armenian/Assyrian, Hebrew, etc.), without the same kinds of fears and concerns (social or otherwise), the Azerbaijani Iranian could not and would not have had any way of learning Turkish on their own. Adults (say, ages population from age 20 to 80, which would range from being just born in the 1980s, to having grown up into an older age group, if born in the 1920s, when the Pahlavi regime(s) decided to have Persian as the sole legitimate and "official" language for public [or domestic] communications), they have been systematically and very effectively cut off from a major part of their own literary and cultural heritage –under various disguises of "national Persian interests." Many Turkish-speaking families may have "chosen" this; but, many had no choice and could not have chosen, whether they wanted to or not, to be forced to read, write, and publish,

ONLY in Persian language, if they were Azerbaijani Turks of Iran, at least since the early 1920s.

In the analysis provided by Akpinar and Doulatabadi, there are plenty of examples, and we shall bring forth some of these and present them later in this paper. The major areas of distinction, for various historic and other logistic/strategic reasons these could not and would not have been possible prior to the 1979 Iranian Revolution, and the limited gains in the areas of civil, and personal rights, that have been accorded to the "minorities," and "ethnic/regional" groups, in the current Constitution of the Islamic Republic of Iran, guaranteeing the freedom of expression and publication in the regional/vernacular languages, etc. A reiteration of this fact is helpful at this point that it was Hamid Notghi, who in a meeting of the minds, presented to the Kanun-e Vukala-ye Iran [(to the "Assembly of Lawyers of Iran") printed/reprinted in the press], did in fact raise these points, and the needs/expectations of the peoples of Iran from the new Constitution, the central and local governments, vis-à-vis individual and group/community rights, such as the publication and broadcasting of the materials in the vernacular, regional languages, throughout Iran.

Analysis Of Materials, Material Types, Language And Content

Farzaneh Doulatabdi identifies the following groups of materials:

1) Hamid Notghi's published poetry books

2) Poems published in the books but not in the pages of Varliq (or elsewhere)

3) Poems published in Varliq, but not included in the books

4) Variant vocabulary, language usage, in the published works (variations found in works published in multiple sources; changes/revisions made by H. Notghi in later printings of a given piece/passages within a piece, etc.)

And, within these works, she makes note of the primary topics and areas one might need to pay attention to for placing the work and the author in the proper perspective, both independent of one another, and in relation to one another, as well as the connection(s) between them and the reader and the community/audience as a whole, both now and in the historic perspective. These are:

1) Matters and problems of language (linguistic, literary, vocabulary)

2) Poetics and aesthetics of language art: considerations and content in prose & poetry

3) National, communal, individual identities; related questions and problems

4) Historic/Social problems and questions

5) Censorship, self-censorship, freedoms, rights to expression

The Poems: Everything Contained, Everything Conveyed – A Philosophy And Theory On Not Revealing Everything, But Not Concealing Anything, Either!

In addition to the two poetry books published in Iran, Turkey and Republic of Azerbaijan, many of Hamid Notghi's poems were published in the Varliq magazine. As noted by Doulatabadi, there are a number of differences among these materials. One being the changes Hamid Notghi has made to parts of the poems that were published in Varliq and were being included in one of the poetry books. The other group being poems that were published in Varliq, but were not included in the two books. And, thirdly, a group of poems that were never before published, anywhere, and appeared in one of the two poetry books for the first time

Hamid Notghi has made a number of changes in the vocabulary of the group that were published before and were revised and re-edited when they were to appear in his books. One of the reasons he mentions he had made these changes in the new versions, was with the intention to rectify what he had done to the language he

would have preferred to have used the first time around! Having thought that in order for his language to be intelligible for the "imagined" intended audiences, he felt that he had to "vulgarize" [Notghi's own term used regardıng this matter] his vocabulary. This is not to mean he had cheapened his style or that somehow he had lowered his standards, but rather the fact that he had deliberately made the decision to compromise and find words that a larger group of his readers would be familiar with. This, in his own words, is the opposite of what he wanted to do. In Hamid Notghi's opinion, in the creative process, in general, but in the realm of poetry, in particular, he should have not felt compelled to compromise, and spend hours and days in refashioning his poems to match the presumed audiences' "expectations," but rather to have expected them to meet and get to know his poems the way he wished he had done in the first place…

Regarding the selection process and whether or not to include or exclude certain poems from the two books, the simple reasons were partially related to the above explanation. Hamid Notghi wanted to make sure that what remained was what he had wanted to have the final versions of those poems to be: his originally intended versions, prior to being "vulgarized." And, the reasons for those "excluded" from the books, were the fact that those that had been published as he wished them to be, and therefore did not need any revisions. Furthermore, there were poems that he had wished published earlier, and those were chosen to be included and published, for the first time. These were the basic reasons and simple explanations behind the differences.

Aside from the matter of vocabulary, then, there is the matter of content and style. Hamid Notghi used the syllabic form that is better suited for Turkish language poetry (syllabic "heca," versus classical rhymed and metered "aruz" in Persian), and within that and in addition to this stylistic point, he was one of the first to use the free-verse or blank-verse formats, in the Azeri Turkish poetry,

in Iran. In terms of genre and style, he preferred the freedom offered to the poet and reader in interpretations, and the diversity that comes from the infinite possibilities and the potentials for inherent understandings in multiple levels that is found in symbolism and allegory. Once in an interview he mentioned the fact that when he is asked, "What did you mean by such and such?" or, "Is this or that what you meant by that or this?" he tells the person asking that in his view that is like asking something that would be akin to fondling something very private, and that "whatever you (the readers) think he meant and understand that to be a reference to X, Y, or Z, THAT is exactly what he meant!" He continued to add, that at least this is the theory and idea behind how he writes his poems: for the piece to be ultimately open for multiple interpretations and enjoyment. That the understanding and enjoyment of the text ought not begin or end with the once-written, once-read, approach; but, rather, that it ought to continue being a challenge and a joy to read, re-read, discover, and re-discover new things out of the same poems (Varliq, spring/summer 1999, p. 44).

On the matter of content, the above explanation and the agency given to the reader (and/or poet), Hamid Notghi believed one of the functions of good poetry to be a tool for learning. An epistemological and didactic tool, as it were, in addition to being an art form for the pure purpose of aural/oral enjoyment. For the writing, reading, reciting and hearing of poems to become an enlightening experience. The creation of such literary pieces -- whether in prose or poetry forms—can therefore become excellent pedagogical tools, as well, and in turn they become part of the cultural productions of, and exchanges among, various communities in our world. He had commented on the style and content of poet Sehend's works, and that he wrote many "didactic poems"; Hamid Notghi indicated that he would tell him how much he liked Sehend's poetry. Sehend would respond that one of the reasons is that he believes Azeri Turkish speakers need to

learn about their heritage and the wealth that is their literature and culture, and connect with them. And, that this was no easy task (Varliq, summer 1996, p. 59).

Hamid Notghi indicates his preference for and value of writing poetry in an "enigmatic" manner and chooses "symbolic" style, not because of this or that political reasons or conditions (such as the heavily censored atmosphere that existed during the reign of Pahlavi Shahs in Iran), but rather, like layering something beloved under covers and behind curtains, so that there is an adventure and a quest for finding the beloved inside (Varliq, spring/summer 1999, p. 44). With some messages inside, and some closer to the surface, there were a number of prominent themes that were present in the poems. As noted by Doulatabadi in her master's thesis, these were themes that dealt with language, literature, history, society, and love. From the socio-political and historic (e.g., "Eqreb gecesi" ["Night of the Scorpio"], where the suffocating and repressive conditions of the Pahlavi regime is strung together with allegorical references and symbols, dated 4 Aban 1356 [autumn 1977], as it appeared in Varliq, issues 3-4, summer 1979, p. 55-56, and reprinted with revisions in ***Her rengden*** [Ankara, 1996], p.126-126) to the love poems (such as "***Eşq mahnısı yazıram***" written in 1988, published in Varliq, winter 1989, and revised and reprinted in ***Her rengden***, (1996), p. 97-98.or "Son sevgilim," [in Varliq, autumn/winter1999, p.21; and, in ***Min-ilin sonu*** (Istanbul 1999), p. 25-26] where the clearly romantic and positive lyricism is mixed with certain nostalgia and bitter-sweetness about love and human relationships and the human condition), the whole of the human experience is covered. Social and political commentaries and history are given their fair share, and many of the historic events are placed in perspective within the poems that deal with these topics. The more factual matters, however, are dealt with in the research articles and are treated as methodically, systematically and logically as possible.

The areas where some of these motifs and materials overlap, are in dealing with questions and matters of identity, language, and historic events having had impacts on them all. That is, dealing with the emotional and personal aspects of the issues, such as identity and freedom of expressions, in his poems; but, dealing with the known historic accounts and sociolinguistic matters, logically and with reliance on documents, in his articles. Care is taken, however, to keep "commentary" or personal "feelings" and "experiences" separated from the scholarly articles, bringing in his professional and educational training as a journalist and teacher into the realm of the articles, but, being and remaining true to himself, in his poems.

Focus Of Scholarly Research And Articles

Much of the research done and the scholarly articles written based on those works, were shared within the pages of the journal Varliq, or in lecture forms in seminars, and speeches dealing with the Azeri Iranians and Turkish-speaking and other non-Persian-speaking populations' questions, and needs. The bulk of the scholarly articles written and the research published, mostly in Varliq, deal with the matter of language, linguistics, and literature and literary culture. With firm belief in needing to record and disseminate that which has not been written or recorded, and therefore not preserved for many decades, Hamid Notghi wanted to make sure that Azeri Turkish speakers and others had the tools and the know-how on doing the work. The articles written on syntax, grammar, orthographic rules, and vocabulary all aimed to achieve this goal and to facilitate the future growth and development of materials created and written in Turkish language for future generations. But, similarly, the work had to begin on teaching and learning of the unbiased and documented historical facts that had not been represented for the past many decades.

For the non-linguistic/non-language related, historic research, credible methods of studying the humanities and social sciences as

related to Azeri culture, as any other, a scientifically based, systematic method of doing research has to be always utilized and adhered to --and extra care taken to avoid any slippery slopes that have lead to biased and skewed views of history in the past, by all parties involved. The fact that much of Turkish history and culture is one based on oral traditions makes this aspect of the scholarly work that much more difficult. As a link between the historic and cultural, a study of oral literature and folklore is suggested, and some work had begun in those areas as well. Two examples would be the research that had started on the ***Divanü lügat it-Türk*** (Varliq, autumn 1373=1994, p. 3-12), and the book of ***Dede qorqut*** (Varliq, autumn 1376=1997, p. 10-15), as well as the historic accounts written in Persian or Arabic languages that deal with the Turkish migrations, settlements, and literary traditions and form the essence of the oral literary tradition of Turkic peoples and their cultures. Part of the research on *Divanü lugat it-Tuük* has been published as part of the work Hamid Notghi had begun at Edinburgh University. Much work needs to be done in that area and other previously neglected areas in Iran, and elsewhere, by individuals and institutions. And this is where Hamid Notghi believed and recommended that Turkish language, literature, culture, and history be taught at the university levels, throughout Iran, but especially at Tabriz University.

An article written by Hamid Notghi and professor Gholam-Reza Sabri-Tabrizi (published in the ***British Journal of Middle Eastern Studies*** [*BJMES*], vol. 21, number 2, 1994, p. 240-251), with the title "***Hail to Heyderbaba : a comparative view of popular Turkish & classical Persian poetical languages***," encompassed many areas and covered topics that went beyond the literary discussions, and those were areas which have not been discussed much in Iran, or elsewhere, until that date. The article was subsequently translated from its original English, into Azeri Turkish by Dr. Huseynquli Salimi (appearing in Varliq, summer 1374=1995), and later into

Persian by Dr. Asadullah Karimi and Karim Mashrutahchi (appearing in journal ***Adinah***, no. 120, Aug.-Sept. 1997, p.28-31). The original article's length was 12,000 words, and due to space limitations of the journal and standard article length, it was reduced to 6,500 words by editor's request (as noted in Varliq, in a "letter to Dr. Heyet," autumn 1993, p. 78). What was/is left, still, puts in a much more proper perspective the place each of the two literary traditions occupy, in reference to Muhammd Husayn Shahriyar's long poem, "Heyderbaba'ya Selam," with this particular poem as an example of Turkish poetry of this type being in a genre belonging to the rich oral tradition, literature written in the popular language of the people, and the more stylized, ornate, Persian literary tradition of written texts, in the classical style, providing an inappropriate means of conveying the beauties and intricacies of one into the other. Within this article references are made to the historic debates and ill-fitting comparisons made of and between the two traditions and cultures, and the inherent differences among them. The point has also been reiterated of the particular difficulties in translations of poetic texts (for those who have to rely on the translated texts for comparative analysis purposes, in discussion). Included among the topics are discussions on why even the Turkish-speaking authors and poets produced much of their works in Persian language. Ultimately, the article ends with a quote from the preface written to one of the then-recent translations of the poem from Azeri Turkish into Persian, translated by Karim Mashrutachi, written by the editor of the book [preceded by this remark by Notghi and Sabri-Tabrizi: "In an implicit confirmation of the antithetic nature of the two styles," the editor/publisher of the '***Salam bar Haydarbaba***' remarks] (*BJMES* 21: 2, p.251):

> "I believe the great merit of Mashrutachi's book lies in the author's predilection for giving his Persian reader's enjoyment through a fine and pleasurable style, rather than bothering about his fellow countrymen's fault-findings. I

> appreciate his choice and taste. At all events, Turkish-speaking readers of the 'Hail to Heyderbaba' were used to reading, and are reading, the original Turkish text. They easily understand it and enjoy it greatly. They have no need of any Persian translation, and therefore their approval or disapproval of the Persian version is immaterial." [pp. 21-22 as cited in the above article]

The book had gone into a second revised translation, and has notes on the second edition, amounting to 39 pages of introductory materials. Part of the discussion there is, as reflected in the editor's remarks, about the reasons why it was done, and explanations about the merits of doing so. At the same time, however, this echoes a situation that up until the recent past had been commonplace and practice. Of offering something akin to "apologetics" for the endeavor, and/or justifications of why the original poem is so valued and important in the minds and hearts of the Azerbaijani Iranians. This book was first published in 1370 (1992) and the second edition was printed in 1373 (1994) by the same publisher, Intisharat-i Dunya, in Tehran. As it has often been quoted, once when someone had asked Shahriyar himself, why hasn't he translated this work into Persian, he had said that he tried to do it, but he found he couldn't!

Hamid Notghi had been aware of this "problem" when he wrote the introduction to a small book he had translated, in ***Adabiyat-i Divani-yi Turk va Naili*** (written by prof. Ali Nihat Tarlan, translation and introduction by Hamid Notghi. Tehran : Muassisah-i Farhangi-yi Mantaqah'i ; R.C.D., 1349 [1970]). Briefly, what it reminds the Persian-speaking reader is the fact that even though the language is Persian, the Divani [Court] poetry of the Ottoman Turks developed its own style, and standards. If a reader approaches the Persian with the presumption that he or she knows Persian, and therefore ought not have any trouble understanding it, will be confused and disappointed to see that the material they

are reading is not as stylized and in the same level as what he/she may be familiar with. That is to say, not only standards and styles change and vary over time, and what might have been deemed high style may fall out of fashion and favor, but also, the differences in context have a lot to do with the differences in cultures and approaches as well. This introductory note from 1970s, regarding Divani poetry of 1500s, and the one(s) appearing now, at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries, point to the need for this type of understanding and educating both the Turkish-speaking Azeri Iranians, and the Persian-speaking non-Azeri Iranians, alike. That was one of the areas where Hamid Notghi and others have tried to become leaders by example, and by being innovative.

Concluding Remarks

The shift has finally occurred. Hamid Notghi is no longer here to write the lead articles, or write and publish –now that it is finally possible—more of his poems, but he shall forever continue to be a vital and "living" part of the culture that has not only maintained itself, but has equally cared for and protected and made flourishing of the Others' literary traditions (i.e., e.g., court poetry and classic Persian language prose and poetry, written by Turkish-speaking poets during the reigns of various Persian dynasties and throughout the history of Iran since the settlement of the Turkish tribes in the Iranian Plateau over the centuries), as well as its own oral literary traditions' growth possible, especially over the past 500 years. Through his writings and poems, Hamid Notghi will live on, in the minds, eyes, and hearts of future generations, especially as they read and learn about them –*us*—in the future, in their "history" books about the "past" –*our* "present" and *our* "past"—as they get linked, as a strong(er) chain, linking to the past, to the Turkish heritage and culture that has existed alongside others, has helped flourish others', and yet has maintained its uniqueness, as well.

It is much to Hamid Notghi's, and his colleagues', credit that a dialogue has begun among the Turkish-speaking Iranians themselves, and the intra-cultural dialogues that have started between them and the non-Turkish-speaking Iranians. Some examples of these would be the increase in the number of publications carrying articles dealing with the regional, ethnically varied, populations of Iran. And, chief among them, with one of the larger ethnic groups in Iran, Azeris can and will have to play a role in this process. The tools for exchange of ideas, and the style and manner to do them with, have been supplied in large part thanks to the hard work that Varliq began, and with their pioneering efforts, carried first inside Iran, and then, now, as the style that appears to have won over others', in grammar, syntax, and orthography –as well as methodologies that incorporate reading, discussing, and publishing the views and opinions of the "oppositions"—can be seen as the more or less standard used on the numerous print and virtual publications in the Azeri (and other Turkic) dialects spoken all over Iran, and beyond –using the Arabic script, and established grammatical/syntactic rules and principles, in large parts, if not single-handedly, but by much hard work by Hamid Notghi and Varliq publications' editorial staff.

Primarily, the purpose of this paper was an introduction to the person of, and contributions by, Hamid Notghi --especially aimed at the academic audiences in the West. And, secondarily, to fill the "void," that has existed, by focusing the attention on, and placing within the global perspective, the personage and works of this Azerbaijani Iranian intellectual and scholar.

Notghi had once said that instead of hearing the old complaints and problems, unproductive rivalries, and negativities so prevalent in the past, he now wants to hear new words and new ideas coming out of the mouths and minds of his fellow Turkish-speaking, Azerbaijani Iranians, and for his Turkish-speaking fellow Iranian citizens, to write, read, and discuss new materials

and styles, produced by Azeri and other Turkish-speaking Iranians. Only the future generations will be able to judge and see their and our efforts as having been positively productive and beneficial to the whole of humanity, or not.

We end this paper --but not this work, which has just begun-- with a quotation and a wish echoed by many who knew and those who had just started to get acquainted with Hamid Notghi's works. The following is the concluding short paragraph in Farzaneh Doulatabadi's article, which appeared after Hamid Notghi's passing, in Varliq, as it is also the case with this paper, reflecting the same sentiments, in her words, and in agreement with others' interpretation of the great worth, for having had, and the great loss now, in the absence, of Hamid Notghi, the person, the teacher, and the author; and the invaluable work, contributions, and the lasting impression, influence, and impact his writings and teachings shall have on both groups of individuals who knew him in person, and those who will discover him later, directly through his works –literary and otherwise:

> "*Hamid Notghi has not been recognized in a manner he deserved to have been recognized during his life-time; and, even if his toils and troubles may not have been properly recognized/valued, one's memory of him will not be forgotten, and other [future] generations will get to know him better, and [then they] will appreciate him and [the true value of/ in] his hard work*"

Appendix A

A note about the selection of poems: the reason for selection of the sampling from Hamid Notghi's poems is two-fold. First, these were the only English language poems that he himself had been involved with and were published in close cooperation with him, by one of his sons (Dr. Alp Notghi) and his wife (Dr. Lesley M. Henderson), one of Hamid Nogthi's daughters-in-law, and by another one of his sons (Dr. Arman Notghi). Therefore, an

assumption of approval for these "officially sanctioned" English versions are implicitly taken from those published. And, second, the fact that without the originals to accompany them, any number of Hamid Notghi's poems could have been used to give a direct example of and illustrate the spirit behind Notghi's more spiritual and poetic side. Other poems will, hopefully, in due time be translated into many languages, despite the fact that as he himself had often indicated, even in his own beautiful-or-faithful renditions of others' poems, a translation from any language into any other language, especially true for poems, is never the same as the original. That can never be accomplished. For that, one has to learn, and try to enjoy, and appreciate –and, learn from-- the diversities found only within the texts in their original styles, forms, and inherent spirit and nature of the vernacular languages and cultures on their own, if at all possible. To date only a few of Hamid Notghi's poems have been translated into Persian (perhaps, with the knowledge that he himself would have been critical of the results, neither he –like Muhammad Husayn Shahriyar—nor anybody else has tried to take up this task upon themselves).

A sampling of Hamid Notghi's poems (Translated into English, from Azerbaijani Turkish):

Rubai (I) [İzim]
Tüş geldi izinle Maveralarda izim
Birden bire coşdu çalxalandı denizim
Rö'yadan oyanmadan uzat qollarını
Bir yol daha qoy o maviliklerde üzüm.

Quatrain I
Your path crossed in the Beyond, my path,
The sea rose rolling in exuberance, in me.
Stretch your arms, without wakening from your dream,
And one more time, allow me to swim in that azure.

* * *

Rubai (II) [Vaxt oldu gine…]
Vaxt oldu gine ezan sesi yukseldi
Ölgün geceden qopan feğanlar gelsin
Xoş geldi bahar yağdi neysan yağışı
Şayed de bizim çürük ağaç dirçelsin.

Quatrain II
It is once again time for the morning Azan,
For the whimpering cries of the morbid night,
How welcome are the spring and the April rain,
Perhaps, they bring life back to our dying tree.

* * *

Rubai (III) [Güneş saraldı…]
Meğribde sönen güneş saraldı gözelim
Artıq gece geldi qaş qaraldı gözelim
Gel halimi gör, durup da genden baxma
Fürset daha yox zaman daraldı gözelim.

Quatrain III
With the sun fading in the horizon, my dearest,
Finally the darkness is falling, the night has come,
Come nearer and look on me, but not from so far away,
There is no time, the time is short, my dearest.
(Translated by Alp Notghi, and Lesley M Henderson; and Arman Notghi)

* * *

Altı neslin xeyalı (Hopetoun House)
Altı neslin xeyalı bu aynaya eksetmiş
Altı yol tekrarlanan bir nağıl burda bitmiş
Albümlerde saralmış resimler hâlâ gülür
Masada billur qedeh qızıl şerap gözleyir
Camlardan gine eyni menzereler görülür
Yüz illerdir işleyen saat hâlâ işleyir
Sanki gelip keçene bir sirr açmaq isteyir
Sonsuz yolculuqlardan ancak nexşeler qalmış

Umud yüklü gemiler lengerin harda atmış?
Batmaz deyilen güneş uzun illerdir batmış
Duvarda Buddha resmi derin xeyale dalmış
Sonsuz yolculuqlardan ancaq nexşeler qalmış
Axşam herkes gedince el ayax çekilince
Qulaq versek pilleler ağır ağır cırıldar
Resimler duvarlardan birer birer enerler
Otaqları gezerler
Möhteşem yataqlardan xeyaletler qalxarlar
Terk edilmiş beşikler yavaşca terpenerler
Görülmeyen dodaqlar hezin laylaylar söyler

Houpetoun House

The ghost of six generations is reflected in this mirror
The tale, which has been six times old, is ended here.
The yellowed pictures in the albums are still smiling.
On the table, crystal glasses are awaiting crimson wine.
Through the windows the same scenery can be seen.
A clock, that has worked for centuries goes on telling us the time.
As if it wants to divulge a secret to passerby

Of all the endless journeys, only charts remain.
And all those hope laden ships, where have they gone?
The never settling sun has many years since sunk.
The image of Buddha on the wall sits deep in thought.
Of all the endless journeys, only charts remain.

Evenings, when everyone has left, when the house is deserted
If you listen now stairs creak heavily,
Images from the wall step down one by one
And wander around rooms.
In the ostentatious beds ghosts wake up.
Abandoned cradles rock languidly.
And unseen lips murmur a sad lullaby.

Edinburgh, May 1988
(Translated by Drs. Alp Notghi & Lesley M Henderson)

* * *

Rö'ya
Boyu aşan otların ortasına uzanmaq
Yamyaşıl sonsuzluğun qucağına abanmaq
O zümürrüd şeherde küçe küçe dolanmaq
Her döngenin başında bir ömür daldalanmaq
Özünü o alemin bir parçasıymış sanmaq
Rebbim, en acı!
bir gün bu rö'yadan oyanmaq

Dream
To lie down amongst tall grasses, taller than yourself,
To be cradled in the lap of an infinity of green,
To linger at each street turning, for a moment a life time long,
To imagine for a spell, yourself a part of that world,
My God, how dreary the wakening, the wakening from such a dream.

Edinburgh, Scotland 1988
(Translated by Drs. Alp Notghi & Lesley M Henderson)

* * *

Venüs
Xatirleyek
Pliny'nin ibret dolu bir sözünü:
Praksitel'in eseri
meşhur çıplak Venüs'ünü
iffet, exlaq namus… deye
"Kos"lular
yıxmaq üçün
öfke dolu meydanlara biriktiler

Öbir yandan "Nidos"lular
o eseri
ehtiramla
me'bedlerinin
en muqeddes
bir yerine
tiktiler!

Venus
Let us remember a wise counsel of Pliny,
The naked Venus of Praxiteles.
In the name of chastity, moral and ethic,
Gathered in anger the islanders of Cos.
On the other hand, with enthusiasm put in the most sacred places,
In the temples of the people of Cnidos.

Tehran, Iran 1989
(Translated by Dr. Arman Notghi)

* * *

Damcı damcı aydınlıq
Aydınlıq içimizde damcı-damcı biriker
Neğmeler
heç bir zaman
sel kimi öz-özüne
üreklere axmazlar
Dağlara addım-addım ancaq çıxılabiler
ve her addımla
bir az
gündelik âdetlerin uyuşuqluqlarından
daha uzaqlaşaraq
zirveye yaxlaşdıqca
baxışlar qanadlanar
sonsuzları qucaqlar
o vaxt daha derinden
kimliğimizi anlar
özümüzü tanırıq
Sen yadlara baxma heç
Onlar, yuxuya dalsa,
zerer yox
nece olsa
süfreleri hâzırdır
işleri yolundadır
tökülen miyveleri
yığıştırmaqdan savay

görecekleri iş yox
"Hen!" deseler
meqsede murada yetecekler
Onları yataqlarda xoş rö'yalar gözleyir
qanadlanmaqlarına açıq fezalar vardır
Lâkin sen
en
tebi'i
yaşamaq haqqı üçün
gece-gündüz gerekir ter dökerek didinmen
Çırpınmasan bilmezsen
etrafına hörülmüş
görünmeyen qefesin
xâ'in darısqallığın
gafilce eyleşdiğin
bu ilanlar yatağın.
Aydınlıq damcı-damcı içimizde biriker
O vaxt daha derinden
özümüzü tanırıq
artıq qalmaz o zaman
ne qefes ne de zindan
ne batlaqlık ne ilan…

As the drops of rain…

The rays of light gathered within me as the drops of rain,
My songs flow not through the heart,
As the flood over the plain.
One can only climb this mount, inch by inch.
And as our steps bring us nearer to the summits,
Spread the wings of our sight
Over the endless horizons,
Closer we perceive, sense and feel,
Deeper we grow to like and love,
Our supporting roots,.
But, if I fare not forth and ascend, my true self I cannot behold,
For you,
It would not matter, even if you fell asleep,
Anyhow, ready is your supper, laid on the table,

Everything is on its way,
Beyond the picking of the ripened fruits,
You have not much to do.
All that it needs, is a simple acquiescence by you.
Even your dreams are prepared, as is your bed.
If you took wing, you could soar in your own heavens…
But, to find my true self,
Encroach upon my limits, I ought.
A battle this is, a battle.
On reaching parity with you, and in search of my entity,
A holy struggle.
Unlike you, for me are the forbidden deeds, joy and play.
With the stars calling from far away, how can I stay?
I must move.
If I do not flutter and strive,
How can I conceive
Of the inextricability from the swamp
That I am buried in.
With this knowledge
And enlightenment,
Shall we break the evil spell
Of that morbid king
Of Darkness.

Tehran, Iran, [Griffydam, England], March 1988; [Mainz, Germany, 1991]
(Translated by Dr. Arman Notghi)

* * * * * * *

And one poem in particular that had gotten much attention –by anecdotal accounts and reactions received-- when it first appeared in Varliq, which we will quote here; an English rendition [my translatıon] of each line will follow [however, we won't be aiming either for a "beautiful" or a "faithful" translation here, but rather one which will aim only to convey the meaning and spirit of the messages within] This poem, in a manner of speaking, is the quintessence of and a culmination of the thinking, philosophy,

belief and wishes of the group that made up Varliq and its readership –whomever they might have been at the time they first encountered this, and other poems and articles written by Hamid Notghi (and others), and were reading these as they were appearing for the first time, within the pages of Varliq; and, now, in retrospect the current generation of readers as they come to these for the first time, after some time has elapsed…:

***Anadil Sévgili Dil* [*Mother-tongue, beloved-tongue*]**

İran bizim év-yurd ve gözel doğma vetendir. [*Iran is our home, and homeland; the beautiful land where we were born*]

Éşqiyle göz aydın ve gönüller daxi şendir. [*With its love, our eyes are brightened, our hearts happier*]

Héç olmasa min ildi bu torpaqlara girdik [*At the very least, we have entered and settled in these lands, one thousand years ago*]

Min türlü emek, göz yaşı, qan uğruna vérdik. [*And, in thousands of ways we shed tears and shed our blood for this land*]

Altaylar'ı terk éylerek, sél kimi daşdıq [*We left Altaic lands behind, and poured in here like a flood*]

Dağ-düz démedik, isti, çoraq çölleri aşdıq [*We didn't say the mountains are high up straight, we overcame the heat of the deserts and prairies*]

Şamanlığı atdıq, ulu İslam'a qovuşduq [*We left behind Shamanism, we embraced the holy Islam*]

Bir tap-taza éşq oduna yandıq ve tutuşduq [*We burned with the love of a brand-new hearth, we suffered and we adapted*]

Bir sirrlı el sankı bizimleydi beraber [*It seemed that a hidden hand was with us*]

Yüz menzil uzaqdan bizi seslirdi bu yerler [*Hundreds of homes (nests) were calling us from here*]

Pas qalmadı artıq, ne ürekde, ne de dilde [*Nothing was left behind, neither in our hearts nor in our language*]

Qorqud Dede'nin sözleri neqş oldu könülde: [*Dede Qorgud's words were inscribed in our hearts:*]

Ay şanlı iğit qahraman éller, uğur olsun! [*May you be honored, oh honorable and brave tribe!*]

İslam berekâtıyla cihan nurula dolsun! [*With the benevolence of Islam, may the entire world get filled with light!*]

Quran, o, bizim rehberimiz, burhanımızdır. [*Koran, is our guide and our philosophy (logic)*]
Eğriyle düzü séçmek üçün mizanımızdır. [*It is our measuring guide, to judge Right from Wrong*]
Her kelmesi bir çeşme ki, nurlar axar ondan [*Each word in it is like a fountain, rays of light flow and pour from them*]
Her cümlesi ucsuz ve bucaqsız ulu Umman. [*Each sentence and corner is high Almighty's*]
Ay qahraman éller yéni ülken seni gözler. [*Oh, the brave tribe, your new land is awaiting you*]
Allah'a tevekkülle yéri, hükmünü sürdür. [*With trust and faith in God, ride forth and rule*]
İran vetenindir, ebediyyen bunu bil sen [*Iran is your homeland, know this, for eternity*]
Gét bağrına bas yurdunu, candan onu sév-gil. [*Go and love it with all your heart, embrace it wholeheartedly*]
Qurqud Dede'nin xeyr duasın alan éller [*The tribes that accept Dede Qorqud's prayers*]
Üz qoydu "Axın" yollarına, titredi her yér. [*The entire earth shook, and faced the fate that "Axin" placed on their paths*]
Gündüz géce, él sél kimi dörd nal düzü géçdi [*Day and night, the tribes galloped straight ahead, flooding the land*]
Yaldızlı saraylarda gelen Türk sözü géçdi. [*In the imperial courts Turkish words were uttered and laws were heard*]
Çöl biti nehayet, sıra dağlar yolu kesdi, [*Deserts and prairies have come to an end, mountain chains stopped the roads*]
Menzil yaxın artıq déye, éller de telesdi. [*Home is near, tribes began to hurry*]
Lâkin ne kéçid vardı ne yol, olsa da yér yér [*Alas, there was no path and no roads, or there were few*]
Dur. Gelme! déyenlerle savaşmaqdı muqedder. [*It was fate that forced the wars with those who called: Stop. Don't come!*]
Ter göz yaşı, qan qıymetine, İran'a girdik. [*With sweat, tears and blood, we entered Iran*]
Son béylik üçün bir sıra evveller esirdik. [*For reaching the final settlements, in the beginning we became slaves*]

Min türlü meşeqqetle, bizim qahraman ordu [*With thousands of hardships, our brave army*]
Bu ölkede tövhid adına yurdunu qurdu. [*In the name of God, we established our claims*]
Serkerde "Sebuklerle" élin şânı ucaldı [*With the Sebuk's efforts, our tribe's prestige rose*]
Türk'ün adı her güşede min velvele saldı. [*The name of Turks caused thousands of commotions*]
Zencirde esirken yéne âzad olabildik. [*Even when we were enslaved in chains, we were able to gain our freedom and be free*]
Dünya da baş olduksa da, âdil qala bildik. [*Even if we were ruling, we were able to remain just*]
Türk öz çağının en medenî hökmünü qurdu. [*The Turks established the most civilized rules of the land*]
Vurduysa qılıç, ancaq inam uğruna vurdu. [*If it used its sword, it used it in the name of Belief*]
Türk'ün töresi âcize yardımdı, kömekdi, [*The Turks' motto was helping the helpless, and assisting the hapless*]
Her kimseye olduqca mehebbet élemekdi. [*It was to be compassionate towards everyone*]
Türk Fars démeden, her kesi qardaş déye gördük [*Without saying this is a Turk, this is a Persian, we saw all with the eyes of brotherhood (equality)*]
Fars'a yéri geldikde, vezirlik béle vérdik. [*We even gave the Persians the high positions of Minsters*]
Din bir tarafa, héç neye biz değmedik hergiz. [*Other than religion, we did not touch anything else*]
Héç kimseye "gel Türkî danış!" söylemedik biz. [*We did not force anybody and didn't say "Come, you must learn Turkish!"*]
Tam tersine, biz Farsça'nı sévdik ve becertdik, [*Quite the opposite, we loved and cared for Persian*]
Qışdan qoruduq, baxdıq, bağvanlığın étdik. [*We protected it from the cold of winter, took care of it like a gardner*]
Şairleri yüzlerce çağırdık ve yaşatdık [*We invited and provided for hundreds of poets*]
İnsâf ki, Fars şé'rine bizler temel atdıq. [*Truth be told, we raised the honorable place of Persian poetry to an even higher level*]
Günler tükenip, aylar ötüp, géçdi yüz iller [*Days, months, and hundreds of years have passed*]

Allah bereket vérdi artdı bizim éller, [*God was kind on us, and increased our lot*]
Ard-ardına qardaşlarimızdan gelen oldu. [*Back to back, many of our brethren joined us*]
Altay eteğinden boşalıp İran'a doldu. [*We left the Altaic mountain skirts, and filled the land of Iran*]
Hökm étdi bu yerlerde peyâpey uzun iller [*We ruled for many years without a break in these lands*]
Mahmud, Melik Şah, Celal'üddin, Sencer…[*Mahmud, Malik Shah, Jalal al-Din, and Sanjar…*]
Farslarda sedâret, bizim éllerde emâret [*With the Persians ruling, and us building*]
Olduq hamı qardaş, hamı yoldaş ve bir ümmet [*We all became brothers and friends and one nation/people*]
Şadlıqları, matemleri birlikde bölüşdük [*We shared all of joys and sorrows together*]
Bir yérde sévindik ve beraber qame düşdük [*We made marry and mourned together*]
İran'da, bütün qovmlerin tutduq elinden [*We supported and helped all of the peoples of Iran*]
Her rişteye, her fenne el atdıq temelinden. [*In every branch and field, we played a role, and founded many of them*]
Sanatda, zıraatda, hünerde elimiz var [*In technology, in agriculture, and in the arts, we had our hands in all of them*]
Bax her yana, her güşeye, bizden néce iz var. [*Look, and see, that there is a trace of us wherever you look*]
Saysan o böyük adları, héç deftere gelmez [*Even if you attempt to name those great names, you cannot fit them in one book*]
Minlerce esâtid adın, insan saya bilmez [*One cannot count the names of thousands of great figures*]
İran'ımız éşqiyle çalışdıq, sâf ürekle [*We worked with the love of our Iran, with a clear heart*]
Sıdq ile, sefâ ile ve en yaxşı dilekle [*With honesty, with happiness, and with best wishes*]
Lâkin veten âfâqını sardıqca buludlar, [*But the horizons of the homeland got filled with clouds*]

Basdıqca quru şaxta, elendikce soyuk qar [*As the bitter cold winds blew, and the cold snow heaped up*]
Buz rengli semada qara bir qorxu uçuşdu. [*In the skies color of ice, a dark fear began to soar*]
Bostan pozulup, bağçamıza qarğa doluşdu. [*Our flower garden was ruined, black crows began to fill the garden instead*]
İran'ı âbâd bizi, şâd istemeyenler [*Those wishing to see Iran in shape, but not see us happy*]
Öz nef'i üçün her zadı ber-bad éyleyenler [*Those who only had their own interests in mind, but ruining everything along the way instead*]
Bu ölkede, aqvam ârâ, her haqqı dananlar [*In this land, those who would deny the rights of other tribes and people*]
Öz niyyetini éylediler bélece izhâr: [*Declared their own wishes and intentions, like this:*]
"Bir ırqın o bir ırqla üstünlüğü varmiş! [*"One race is above another race!"*]
Arya'dan olan, olmayana fexr satarmış! [*"Aryan race is superior to non-Aryan race!"*]
Türkî déye bir dil ne gezer, Azerî varmış, [*"There is no such thing as Turkish language, there is only an Azari dialect"*]
Milyonlar o dilde danışırsa, xatakarmış!" [*"If there are millions speaking it (Turkish), they are criminals!"*]
Lâkin bu qaranlıq da nehayet sona erdi [*At last this darkness, too, passed and ended*]
Buzlar eridi, yél de bahar müjdesi vérdi. [*Ice melted away, and the breeze heralded the approaching Spring*]
Gel qardaşım, ay Fars dasnışan yâr u berader [*Come, my fellow Persian-speaking brother and my friend*]
Qoy mâzide qalsın qara günler, ağır iller [*Leave the dark past behind, let go of the difficult years*]
Qoy milletimiz, ümmetimiz birlik içinde [*Let our peoples and nations live in unison (tribes be united)*]
Ta heşre qeder xoş yaşasın öz veteninde. [*Live in happiness in our homeland until the end of time*]
Qoy bedxahımız bizdeki birlikden utansın [*Let those wishing us ill become ashamed of our union*]
Qoy ölkede hem Türk üzü hem Fars üzü gülsün. [*Let both Turkish and Persian faces smile*]

Men Türkî yazırsam yéne sen varsan içimde [*Even when I write in Turkish, you are always within me*]
Bax, eldeki her barmaq bir başqa biçimde. [*Look, every finger of each hand is different from the others*]
Biz Türkler üçün, hem bu ve hem o dil ezizdir. [*For us, the Turks, both this and that language is dear*]
Türkî anamız, Farsî dili sévgilimizdir. [*Turkish is our mother, Persian is our beloved*]
[Varlıq, 1986, issues 1-2, p. 3-6]

Appendix B

List of the articles found in the memorial issue, in the order that they appear in the "Table of contents" of that special issue (112/113; spring/summer 1999).

--"Rehmetlik ustad Hamid Notqi'nin son faksi" ["Late professor Hamid Notghi's last fax (sent to Dr. Heyet)"] (p. 7)
--"Ustad Hamid Notqi'nin vefati munasibetiyle" ["On the occasion of professor Hamid Notghi's passing"] by Prof. Hamid Muhammad'zadeh (p.8)
--"Professor Hamid Notqi" by M. 'A. Farzaneh (pp. 9-11)
--"Marhum professor Hamid Notqi'ile tanisligim" ["My getting to know professor Hamid Notghi"] by H.M. Savalan (pp. 12-14)
--"Sukhanrani-ye Aqa-ye Zakariya Tarzami dar marasem-e bozorgdasht-e doktor Notqi" ["Mr. Zakariya Tarzami's speech delivered at the commemoration ceremony for Dr. Notghi"] (pp. 15-16)
--"Negahi beh karname-ye derakhshan-e adabi-fargangi-ye doktor Hamid Notqi" ["A look at the impressive literary-cultural accomplishments of Dr. Hamid Notghi"] by Dr. Ali Akbar Torabi (pp.17-21)
--"Doktor Hamid Notqi va onun natiqlik hunerinden bir niche khatire" ["Doctor Hamid Notghi, and a few memories about his oratory skills"] by Ali'reza Sarrafi (pp.22-24)
--"Varliq felsefesi" ["Philosophy of Varliq"] by Ibrahim Refref (pp. 25-26)
--"Tren yolculugu" ["A train trip"] by Asya Notghi (pp. 27-28)

--"Susgunluq" ["Taciturnity (turning quiet)"] (a poem) by Asya Notghi (p. 29)
--"Profesor Hamid Notqi'nin Varliq'da ki yaradiciligi" ["Professor Hamid Notghi's creativity within the pages of Varliq"] by Muhammad Reza Heyet (pp.30-33)
--"Ustad Hamid Notqi'nin Varliq'da ki eserlerinin bibliyografiyasi" ["A bibliography of professor Hamid Notghi's works in Varliq"] by Padideh Heyet (pp. 34-38)
--"Cheguneh Doktor Notqi ra shinakhtam" ["How did I become acquainted with Dr. Notghi"] by Asadollah Karimi (pp. 39-40)
--"Profesor Hamid Notqi'ile sohbetlerim" ["My conversations with professor Hamid Notghi"] by Ali Shamil (pp. 41-51)
--"Bash sagligi mektuplari" ["Letters of condolences"] (pp.52-56)
--"Azize Khanim Notqi'nin semimi sohbetleri" ["Intimate conversations with Ms. Azize Notqi" (Hamid Notghi's younger sister)] (pp. 57-59)
--"Doqtor Notqi'nin dusuncelerinden ornekler" ["Examples from Dr. Notghi's thoughts/ideas"] by Masud Fiyuzat (p. 60)
--"Doqtor Hamid Notqi'nin se'rlerine bir bakhish" ["A review of Dr. Notghi's poems"] by Ferzane Dolatabadi (pp. 61-68)
--"Doqtor Javad Heyet'e bash sagligi" ["Condolences to Dr. Javad Hayat"] (p.69)
--"Dar sug-e professor Hamid Notqi" ["Grieving for professor Hamid Notghi] by Javad Heyet (pp. 70-71)
--"Doqtor Notqi ve dil meselesi" ["Dr. Notghi and the question of language"] by Alireza Sarrafi (pp. 72-77)
--"She'rler" ["Poems"] by K.M. Sonmez; M.H. Hesari; Malehi; Torabi; Khiyav (pp. 76-86)
--"Semimi gulush" ["An intimate smile"] by Hamid Farshi (pp. 87)
--"Kheberler" ["The news"] (pp. 88-89)
--"Metbuatda professor Hamid Notqi" ["Professor Hamid Notghi in the media"] by M.R.H. (M.R. Heyet) (pp. 90-91)
--"Bize gelen mektuplar" ["Letters sent to us"] (pp. 92-94)
--"Kervan ulduzu" ["Star of (our) caravan"] by Ismail Hadi (pp. 95-96)
--"Mir-Hamid Notqi" ["Mir-Hamid Notghi"] by Samad Sardari'niya (pp. 97-101)
--"Doqtor Notqi'den iki rubai ve shakil" ["Two quatrains by Dr. Notghi and photographs"] (pp. 102-104)

Appendix C

A selection from issues of Varliq periodical from 1979-1999 (a list of HN's publications, as published in issue 112/113 of Spring/Summer 1999)

ARTICLES

1) Ağaran fecri selamlarken (Az. "While greeting the breaking dawn"), Ordibehesht 1358 [=1979], issue 1, p. 16-19.

2) Dastur-e negaresh-e Turki-ye Azari (Per. "Azeri Turkish orthography"), Ordibehesht 1358, issue 1, p. 63-66.

3) "Mas'aleh-ye farhangi-ye aqvam-e mokhtalef-e Iran va Qanun-e Asasi-ye Jomhuri-ye Eslami," [matn-e] sokhanrani-ye Doktor Hamid Notqi dar Seminar-e Khvastha-ye mellat az Qanun-e Asasi, dar Daneshgah-e Tehran (Per. "Cultural problem of various ethnic groups in Iran, and the Constitution of the Islamic Republic" [text of the] speech delivered at Tehran University, on the occasion of the Seminar on Needs[/Requests/Wants/Demands] of the Iranian People from the Constitution"), Khordad 1358 [=1979], issue 2, p. 7-14.

4) Dilimiz heqqinde : zengin yoxsullar (Az. "Wealthy/Rich heritage"), Tir-Mordad 1358 [=1979], issue 3-4, p. 6-22.

5) Sawt negari dar Turki-ye Azarbayjani (Per. "Phonology & Phonetics"), Shahrivar 1358 [=1979], issue 5, p. 8-15.

6) Vizhehgiha-ye Turki-ye Azarbayjani [I] (Per. "Special attributes of Azerbaijani Turkish"), Mehr 1358 [= 1979], issue 6, p.3-14.

7) Vizhehgiha-ye Turki-ye Azarbayjani [II] (Per. "Special attributes of Azerbaijani Turkish"), Aban 1358 [= 1979], issue 7, p.21-26.

8) Nokati chand dar bareh-ye nahv-e Turki : "… Guft hich az nahv khandi?" [quote from a poem by Jalal al-Din Mawlavi] (Per. "A few points about Turkish syntax), Azar 1358 [= 1979], issue 8, p. 3-18.

9) Eslah-e alefba-ye 'Arabi bara-ye emla-e sahih-e Turki-ye Azari (Az. "Modifications to the Arabic alphabet for its [properly adapted/correct] usage in Azeri Turkish script/orthography"), Bahman 1358 [= 1980], issue 10, p. 9-16.

10) Dar Bahar-e Sorkhru'i (Per. "In the blushing of spring"),Esfand 1358 [= 1980], issue 11, p. 3-7.

11) Kitapçılarda, [Az. "At the booksellers" (book review)], Farvardin 1359, issue 1, p. 63-66.
12) Bizde tofiq olsa, [Az. "If we succeed"], Ordibehesht 1359, issue 2, p. 39.
13) Şe'rimizde qafiye meselesi, [Az. "Rhyming questions/problems in our poetry"], Khordad 1359, issue 3, p. 3-11 ;and, Tir/Mordad 1359, issues 4-5, p. 3-16.
14) "İmla qaidalari ve bezi kelimeler heqqinde" ("Regarding grammar and some vocabulary" [a reply written by Hamid Notghi to a reader-response/letter, criticizing and asking for explanations about proposed rules and word-formations]), Tir/Mordad 1359, issue 4-5, p. 63-66.
15) Dil meseleleri : baximsiz dil baxcamizda, [Az. "In the unattended garden of our language"], Shahriver 1359, issue 6, p.3-14.
16) Kültür meselesi, [Az. "The problem of culture"], Mehr 1359, issue 7, p. 3-9.
17) Bir neçe yazı qaydasi, [Az. "A few rules on writing/orthography"], Aban 1359, issue 8, p. 3-23.
18) Özgeni bezer, [Az. "Embellishing the Other"], Azer 1359, issue 9, p. 3-14.
19) Dilimiz, [Az. "Our language"], Dey 1359, issue 10, p. 3-10.
20) Inqilab se'ri, [Az. "Poetry of Revolution" (or, "Poem for Revolution")], Bahman/Esfand 1359, issue 11/12, p. 3.
21) Dilimiz ("Our language"), Bahman/Esfand 1359, issue 11/12, p. 7-13.
22) Edeb xezinesi, [Az. "Literary treasure" (book review)], Bahman/Esfand 1359, issue 11/12, p. 58.
23) Öz dilimizde, [Az. "In our own tongue/language"], Farvardin 1360, issue 1, p. 3-9 & p. 82.
24) Kitapçılarda : folklorumuz, va kitaplar, [Az. "Our folklore, and books" (book reviews)], Farvardin 1360, issue 1, p. 79-82.
25) Dilimizde çetinlik va asanliq meselesi, [Az. "Problem of difficulty and ease in our language"], Ordibehesht 1360, issue 2, p. 3-13.
26) Güneşden bir pay, [Az. "A portion/segment from the Sun"], Tir, Mordad/Shahrivar, Mehr, Aban 1360, issues 4, 5, 6, 7, and 8, pages 3-12 [in issues 4-7; pp. 3-16, in issue 8].
27) Dilimiz : bir uslub meselesi, [Az. "Our language : a matter of style"], Azer 1360, issue 9, p. 3-11.
28) Adlarımız, [Az. "Our names"], Dey, Bahman/Esfand 1360, issues 10, 11/12, pages 3-13 and pages 3-9, respectively.

29) Kelimelerin esrarı (Ibn Mehna lugeti) [Az. "The secrets of words (Ibn Mehna lexicon)"], Farvardin 1361, issue 1, p. 3-10.
30) Payizin altın yarpaqları, [Az. "The golden leaves of Autumn"], Ordibehesht 1361, issue 2, p. 3-20.
31) Dilde şövönizm, [Az. "Chauvinism in language"], Khordad/Tir 1361, issue 3-4, p. 3-11.
32) Medeniyet ve dil meseleleri, [Az. "The questions of civilization and language"], Mordad/Shahriver 1361, issue 5-6, p. 3-11.
33) Dil meseleleri : yine o hikaye, [Az. "Again, that same story"], Mehr/Aban 1361, issue 7-8, p. 3-13.
34) Bir neçe keleme : dil ve medeniyet, [Az. "A few words : language and civilization"], Bahman/Esfand 1361, issue 11-12, p. 3-10.
35) Ufuqlarımızda taza bir ulduz, [Az. "A new star in our horizons"], Farvardin/Ordibehesht and Khordad/Tir 1362, issues1-2 and 3-4, pages 3-12, and pages 3-9, respectively.
36) Rasm ol-khat Turki va masail-i digar, [Per. "Turkish orthography and some other problems/questions"], Mordad/Shahrivar 1362, issue 5-6, p. 4-11.
37) Yad'dasht'ha'yi dar barah-yi nahv-i Turki, [Per. "Some notes about Turkish syntax/grammar"], Mehr/Aban 1362, issue 7-8, p. 3-12.
38) Biz ve dilimiz, [Az. "We and our language"], Bahman/Esfand 1362, issue 11-12, p. 3-15.
39) Taza nezeriyeler ve tanımaq va tanışmağa doğru, [Az. "New theories, and understanding, and towards understanding one another"], Farvardin/Ordibehesht 1363, issue 1-2, p. 3-
40) Hunar-i Shahriyar, [Per. "The art of Shahriyar"], Khordad/Tir, Mordad/Shahriver, Mehr/Aban 1363, issues 3-4, 5-6, p. 3-14; issue 7-8, p. 3-14.
41) Dibachah'i bar Manshur-i Shaytan, [Per. "An introduction to Satan's Proclamation"], Azer/Dey 1363, issue 9-10, p. 3-18.
42) Manshur-i Shaytan, [Per. "Satan's Proclamation"], Bahman/Esfand 1363, issue 11-12, p. 3-19.
43) Zaban va khatt-i ma, [Per. "Our language and our orthography/script"], Farvardin/Ordibehesht 1364, issue 1-2, p. 3-25.
44) Misaq-i Yazdani, [Per. "A divine promise"], Khordad/Tir 1363, issue 3-4, p. 3-24.

45) Bi'unvan-i hashiyah, [Per. "As a marginal note/remark"], Mordad/Shahriver 1364, issue 5-6, p. 3-17.
46) Kelemeler üzerine (1), [Az. "On words (Part 1)"], Mehr/Aban 1364, issue 7-8, p. 3-17.
47) Kitaplar: Edebiyat Ocağı heqqinde, [Az. "Books: About Literary guild/hearth" (book review)], Mehr/Aban 1364, issue 7-8, p.80-83.
48) Kelemeler üzerine (2 – 15), [Az. "On words (parts 2 through 15)"], various issues, from Azer/Dey/Bahman/Esfand 1364 through Summer 1369
49) Sahir'in ardınca : gecenin sesi… ("Following Sahir : sound of the night…"), Azar, Dey, Bahman 1364, p. 49-63.
50) İzafe, [Az. "Nominal compounds" (grammatical constructs: determinate, indeterminate, etc.)], Tir/Mordad 1365, issue 3-4-5, p. 49-58.
51) Dilimizde Jam-e Jem, [Az. "*Jam-e Jam* in our language" (about the piece written by Maragali Ohadi)], Shahriver/Mehr/Aban 1365, issue 6-7-8, p. 44-48.
52) İmla qılavuzu (yazi qaydalari), [Az. "Writing guide (principles of orthography)"], Azer/Dey 1365, issue 9-10, p. 3-63.
53) Bir tedqiq heqqinde : Moğollar'dan qabaqki Farsca şe'rinde Türkce – Profesor Turkhan Genje'i , [Az. "Turkish in Persian poems before Mongols" about Prof. Turkan Ganjahi's work], Bahman/Esfend 1365, issue 11-12, p. 3-8.
54) "Heyderbaba"dan "Savalan"a : "Ay Savalan" menzumesinin çapı münasibetiyle ("From 'Heyderbaba' to 'Savalan' : on the occasion of the publication of 'Ay Savalan' long poem"), Bahman/Esfand, issues 11-12, p.39-50 & 98.
55) Dar barah-'i kalamat-i mutishabah ya tashabuh-i kalamat, [Per. "About similar words and similarities in words" (On homonymy and polysemy)], Farvardin/Ordibehesht 1366, issue 1, p. 3-17.
56) Doktor Notqi'nin me'ruzesi ('Umum Azerbaycan Turkcesi yazi dili, bedi'i Turkce), [Az. "Dr. Notghi's presentation: 'Written Turkish language of people and literary Turkish' " (text of speech delivered at Tabriz University, Seminar on Research in Azerbaijani Turkish and literary language, on 28 Khordad 1366)], Khordad/Tir 1366, issue 2, p. 29-43.
57) Böyük Fuzuli deyir, [Az. "The great Fuzuli says…"], Mordad/Sharivar/Mehr 1366 [and Aban/Azer/Dey 1366], issues 3, p. 104-110; [and issue 5, p. 64-]

58) Baş yazıcımız (Doktor Hemid Nutqi seferde) [Az. "Our lead-article writer is travelling" (on why Hamid Notghi does not have an article in this issue!)]; Varliq'in Tehririye Heyeti, [by Varliq's Board of Editors], Khordad/Tir 1367, issue 2, p. 3.
59) Heyderbaba, bir demeli sözüm var : Shariyar'in eziz xatiresine bir sebet gül daha [Az. "Heyderbaba, I have something to say : one more bouquet of flowers in memory of beloved Shahriyar "], Mordad/Shahrivar/Mehr 1367, issue 3, p. 3-19.
60) Rasm ul-khatt-e Turki, [Per. "Turkish orthography"], Bahman/Esfend 1367, Autumn 1371, issue 5, p. 6-17.
61) Ustad Doqtor Hemid Nutqi'den bir mektub, [Az. "A letter from professor doctor Hamid Notghi"], Autumn 1372, issue3, p.77-80.
62) Azerbaycan xelq dilinin min illik söz xezinesi (Divanü lugat it-Türk) ve Azerbaycan xelq dilindeki musterek keleme ve te'birlerden misallar, [Az. "One thousand year-old treasury of popular Azeri Turkish language vocabulary (Divan-i Lughat al-Turk) and, examples from popular Azeri Turkish language shared words and interpretations" (from Edinburgh University, Islamic and Middle Eastern Studies department], Autumn 1373, issue 3, p. 3-12.
63) Ustad Notqi'den teclil (Doqtor Jevad Heyet), [Az. On the occasion of "Honoring Professor Notghi ([by] Dr. Javad Hayat)"], Autumn 1373, issue 3, p. 80-81.
64) Heyderbaba'ya selam : xelq Turkce'si ş'er diliyle, klasik Fars'ca ş'er diline muqayiseli bir baxiş ([translation of the article from British Journal of Middle Eastern Studies, volume 21, number 2, 1994:] "Hail to Heydarbaba : a comparative view of popular Turkish & classical Persian poetical languages"), by Hamid Notghi and Gholam-Reza Sabri-Tabrizi; translated by Dr. Husayn'quli Salimi, summer 1374, p. 3-16
65) Azerbaycan Türkcesi sözlüğü, [Az. "A dictionary of Azeri Turkish" (book review)], Spring 1375, issue 1, p. 29-41.
66) Ustad Hemid Notqi'ile musahibe (Mehemmed Riza Heyet), [Az. "An interview with Professor Hamid Notghi" [(interview conducted)] by Muhammad Riza Hayat, Spring 1375, issue 1, p. 52-60.
67) Profesor Hemid Notqi 75 yasinda, [Az. "Professor Hamid Notghi at 75 years of age" (news/announcement)], Autumn 1375, issue 3, p. 3.
68) Bir hefte Hemid Notqi'ile (Profesor Kamil Veli Neriman'oglu reporting), [Az. "One week with professor Hamid Notghi ([by] Kamil

Vali Narimanoglu" (from Edebiyat gazeti; translated by M.R.H.)], Summer 1376, issue 2, p. 9-12.

70) Türk'lüyün eren ozanı Dede Qorqud, [Az. "The sage/brave Turkish troubadour/minstrel, Dede Korkut"], Autumn 1376, issue 3, p. 10-15.

71) Ustad Hemid Notqi (Pervane Mehemmedli), [Professor Hamid Notghi (by) Parvanah Muhammadli" (from the speech delivered on the occasion of Hamid Notghi's 75th birthday celebration ceremonies held in Baku, 6 October 1996], Autumn 1376, issue 3, p. 46-48.

72) Profesor Hemid Notqi'den bir mektub, [Az. "A letter from professor Hamid Notghi (to Dr. Jevad Heyet)", 25 June 1998], Spring 1377, issue 1, p. 92.

-- News books/book review: Her rengden se'r mecmuasi, Doqtor Hemid Notqi "Aytan" (Hamid Notghi's "Her rengden : a collection of poems"); reviewed by Eziz Muhseni, issue 1, spring 1377, p. 93-95.

-- Hamid "Ishkal-i vazn, dar shi'r-i Farsi" by Hamid Notghi in *Arash* Tehran, no. 10, p. 128-148.

POEMS (some of these have been included in the books published between 1990 and 1999)

1) Sehere geden bir yol var (There's a path leading towards the dawn)
2) Cadı (Jadu) (The spell)
3) Eqreb gecesi (Night of the Scorpio)
4) Damcı damcı içimde (Drop by drop within me)
5) Bugünden sabaha (From this day to morrow)
6) Unutdum (I forgot)
7) Elimin gucağında (In the bosom of my tribe)
8) Tebriz (Tabriz)
9) Bitmemiş semfoni (Unfinished symphony)
10) Göy-göz gelin (Blue-eyed bride)
11) Bir il dönümü (An anniversary)
12) Mermer bulaq (Marble lake)
13) Şeyx Mehemmed (Shaykh Muhammad [Khiyabani])
14) Ölkemin yollarinda (On the roads of my land)
15) Gicik (Jealousy/Envy)
16) Bu yollarda (On these paths)
17) Resul Rıza (Rasul Riza)
18) Muellimim Sahir'e (To Sahir the Teacher)

19) Lale (Tulip)
20) Abide (Monument)
21) Röyamda anam (My mother in my dreams)
22) Eynalı'da her gece bir işiq yanardi (A light used to burn in Eynali every night)
23) İstanbul'da Bit Bazarı (Flea Market in Istanbul)
24) Bahar ve işiq (Spring and light)
25) Petroniyos (Petronius)
26) Nağıl kitabı (Book of tales/Story book)
27) İlk bahar (Spring)
28) Ağac kolgesi (Tree shade)
29) Şiraz (Shiraz)
30) Qara qış (Black Winter)
31) Hesablaşma (1, 2) (Accounting/Setting the records straight)
32) Dâstân ölmez (The story won't die)
33) Vehşi quş (Wild bird)
34) Sahirin ardında (Following Sahir)
35) Sevda (Love)
36) Ana dil, sevgili dil (Mother tongue, language of the beloved)
37) Köçmüs kervan (The caravan that has departed)
38) Xuliyalar günü (The day of daydreams)
39) Qırq tikke buxca (Forty-piece bundle [square shawl; quilt-like wrapped bundle])
40) Divan şe'ri bağçalarında (In the garden of Court Poems)
41) Rubailer (Rubais = Quatrains)
42) Ellerim (My hands)
43) Bargi az daftar-i ayyam (Payam bih Azarbayjan) Ustad Shahriyar ("A leaf from the Book of Days [a message to Azerbaijan] Master/Teacher Shahriyar")
44) Yol (Path)
45) Çenli bel (Chamlibel [name of the region]
46) Güneş (The Sun)
47) Eşq mahnısı yazıram (I am writing a love song)
48) Tanışma (Getting acquainted)
49) Tarjumah-i ghazal-i Imam Khumayni (an Azerbaijani Turkish translation of a ghazal by Imam Khumayni)
50) Üşüyen (The one who is cold)

51) Göz yaşı (Tear drops)
52) Bakı (Baku, Azerbaycan)
53) Kimliğim (My identity)
54) Sensiz (Without you)

Bibliography

A note on sources: mostly primary sources have been used –chief among them, the entire collection of Varliq, the above-mentioned bilingual Azerbaijani Turkish and Persian language literary and cultural periodical published in Iran since 1979, as well as Hamid Notghi's other published works. Secondary sources, as they directly relate to the subject and topics under discussion, have also been utilized --chiefly, the critical reviews and news about those published pieces [such as professor Akpinar's works and Farzane Doulatabadi's master's thesis and article appearing in Varliq; and, the commemorative Varliq that was published in 1999]. Other sources consulted have been mentioned in the footnotes or endnotes.

AKPINAR, Yavuz (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul.

AKPINAR, Yavuz "Hamid Nutki 'Aytan'ın Hayatı ve Eserleri", *Kardeş Edebiyatlar*, Jan.-March 1996, no. 34, p. 1-17.

DOULATABADI, Farzane (2000). "Hamid Nutki'nin Hayatı ve Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma". [Master's thesis], Ege Universitesi, İzmir.

NOTGHI, Hamid and Gholam Reza SABRI TABRIZI (1994). "Hail to Heyderbaba : a comparative view of popular Turkish & classical Persian poetical languages" in *British Journal of Middle Eastern Studies,* Volume 21, number 2, 1994, p. 240-251.

[Also, the translated versions of this article that appeared in Persian and Azeri Turkish languages. Persian trans.:"Barrasi-yi tatbiqi-yi shi'r-i mardumi-yi Turki va shi'r-i klasik-i Farsi : Salam bar Haydar'baba" in *Adinah* Tihran Sharivar 1376 (= 1997), issue 120, p.28-31; and, Turkish trans.: "Heyderbaba'ya selam : xalq Turkcesi şi'ir diliyle, klasik Farsca şi'ir dilinde muqayisali bir baxish" in *Varlıq* Tehran, summer 1374 (= July-Sept. 1995), issue 94, p.3-16.]

NOTGHI [Nutki], Hamid (Aytan) (1996). *Her Rengden, Dünenden Bugüne*. Yayına Hazırlayan: Yavuz Akpinar. Atatürk Kültür Merkezi; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara.

NOTGHI [Nutki], Hamid (Ayten) (1999). *Min İlin Sonu*. Ötüken Yay., İstanbul.

NOTGHI [Nutqi], Hamid (1996/1375). *Her Rengden: Şiir Mecmuası 1.* Erk Yay., Tebriz.

Tribun : çox medeniyetli cemiyetin meselelerini araşdıran dergi = a journal devoted to multi-cultural affairs [Turkish and Persian periodical] Solna : Sweden [1994-present]

Varliq [periodical] Javad Heyet (publisher); Hamid Notghi (editor 1979-1989) Tehran : Javad Hayat, 1979-present.

———————

{Addendum (as of this writing, in mid-September of 2020, so far, only one English translation of one of the two books of poems, *Her Rengden, Dünenden Bugüne*, by Notghi has been done, in July of 2004):
NUTKİ, Aytan, Hamid (2004). *Melodious Reveries: Selected Poems by Hamid Nutki Aytan, A Famous Poet of Azerbaijan*. Translated from [the] original Azeri Turkish by Masud Akhtar Shaikh. Agha Jee Printers, Islamabad, Pakistan.

Nima SHAFAIEH https://orcid.org/0009-0007-7738-6676

Araştırmacı

E-Posta: nima.shafaieh@gmail.com

Yazı Bilgisi:

Alındığı Tarih: 1 Temmuz 2024

Yayına Kabul edildiği tarih: 10 Temmuz 2024

E-yayın tarihi: 2 Ekim 2024

Çıktı sayfa sayısı: 63

Kaynak sayısı: 10

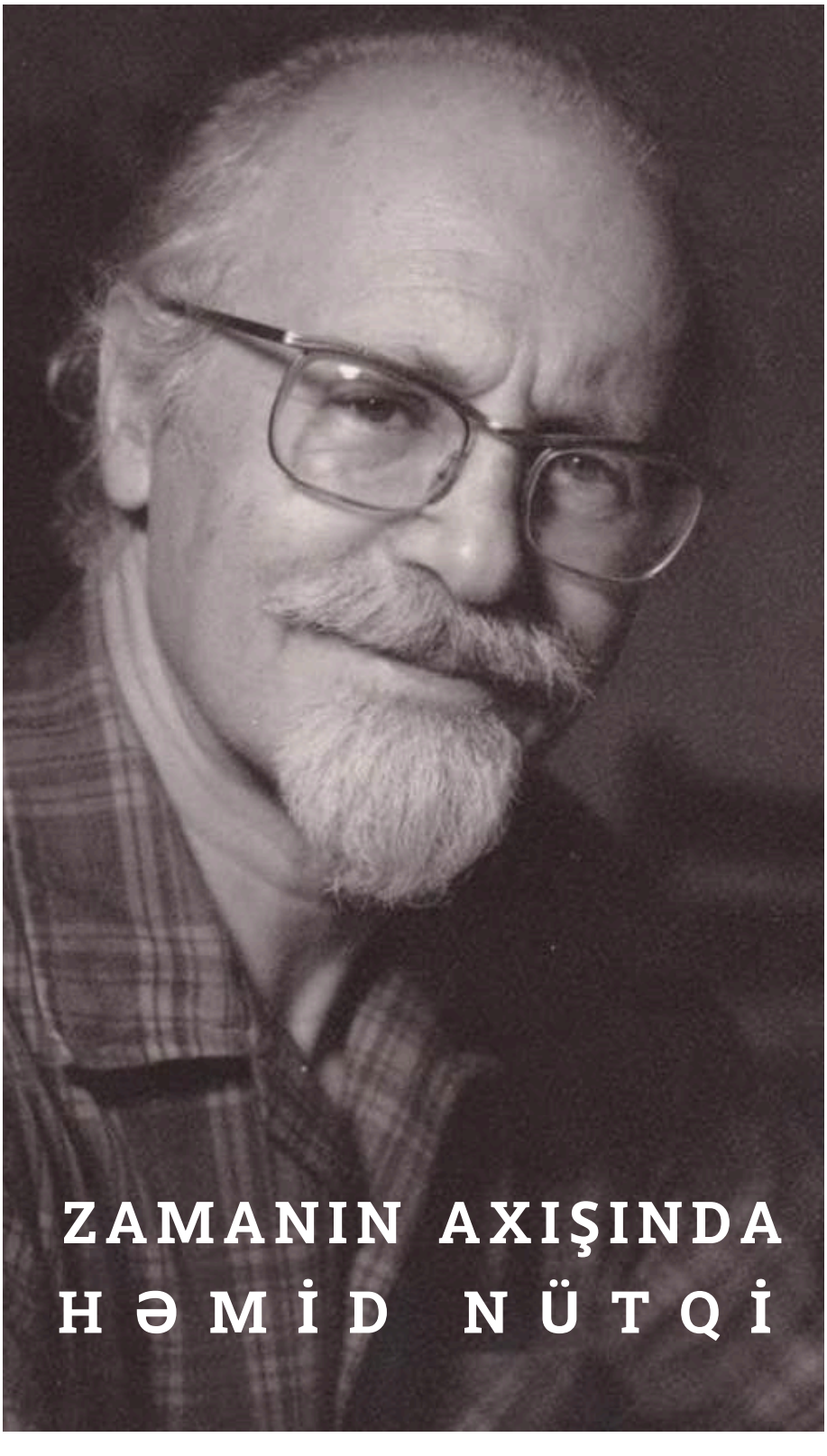

ZAMANIN AXIŞINDA
HƏMİD NÜTQİ

Həmid Nütqi'nin ulu babası Hacı Mir Hadi Davaçı

Təbriz'də ilk davaxananın qurucusu Ağa Hacı Mir Hadi həzrətləri 1847-1919

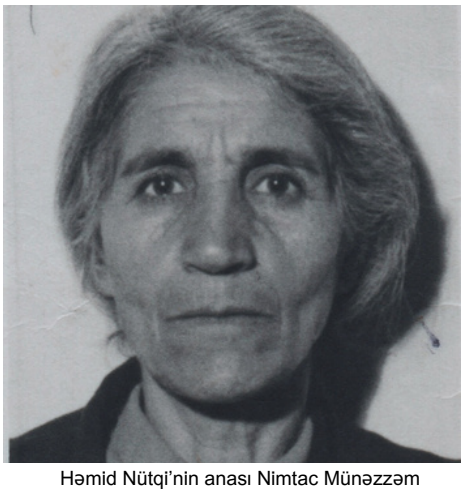

Həmid Nütqi'nin anası Nimtac Münəzzəm

Atası Dr. Seyid Həsən Nütqi

Soldan: Seyid Həsən Nütqi və Hüseyn Münəzzəm (Həmid Nütqi'nin dayısı)

Sağdan: Rovşən Bəy, Dr. Həsən Nütqi, Həmid Nütqi

Sağdan: Həmid Nütqi, eşi Aytən xanım, Arman, Həsən Nütqi, Əzizə Nütqi və Tahirə xanım

Soldan: Əzizə xanım, Əkrəm xanım, Həmid Nütqi və nəvəsi Oya

Həmid Nütqi və Aytən xanım

Soldan: Əzizə xanım, Həmid Nütqi və Aytən xanım, Abadan

Həmid Nütqi və Aytən xanım

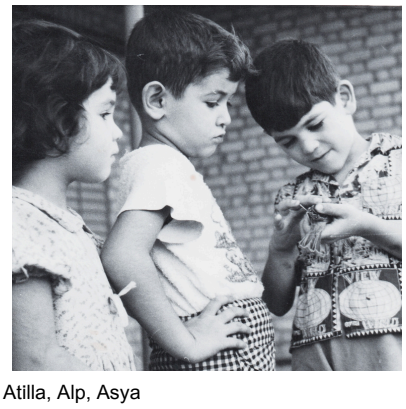

Həmid Nütqi'nin uşaqları: Atilla, Alp, Asya

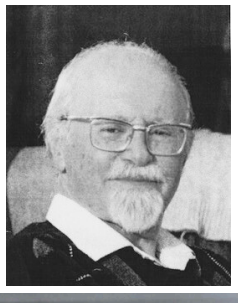

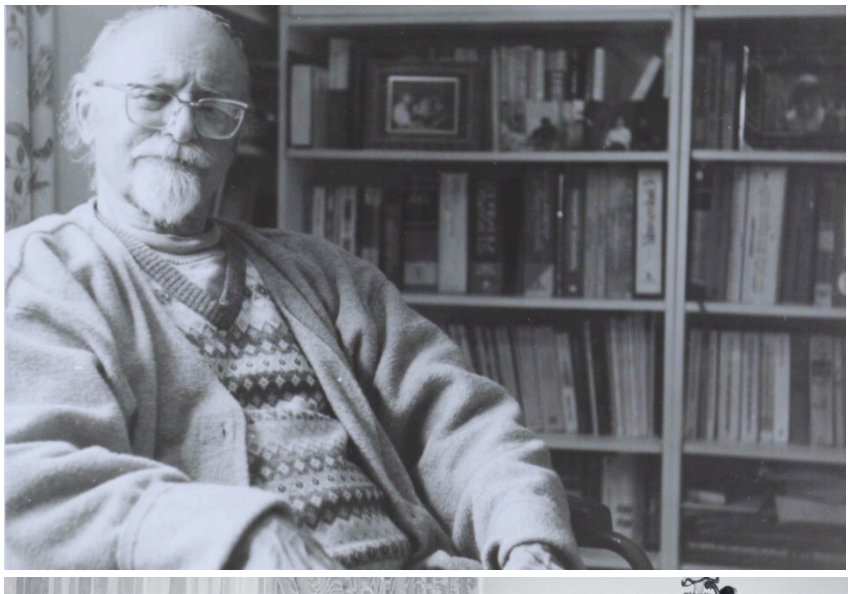

Soldan: C. Heyət, Şəkiba, Ə. Möhsini, K.M. Sönməz, Ə.Əminiyan, H. Nütqi, C. Hacəlilu

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 95-114
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Həmid Nitqi'nin Ana Dilində Varlıq Mücadiləsi [1]

• Cansu TEKREL [2]

Xülasə: İran, keçmişdə olduğu kimi bu gün də azımsanamayacaq qədər qalabalıq bir Türk nüfusuna malikdir. Türklərin burada min il boyunca hakimiyət qurduqları da yeni bir bilgi deyildir. Bütün tarixi qeydlər və nüfus nisbətinə baxmayaraq bu gün "İran" deyildiyində tamamən Fars ünsür ağıllara gəlməkdədir. Bu yanlışlığın səbəbləri isə yenə tarixi prosesdə axtarılmalıdır. Türkcənin, bölgənin hakim dili ikən, "azınlıq dili" olaraq anılması ölkədə yürüdülen siyasətin bir nəticəsidir.

Bu yazının məqsədi, Həmid Nitqi'nin *Varlıq* dərgisində yayımladığı yazılarında Türkcənin inkişafı üzərinə ortaya qoyduğu fikirləri ələ almaqdır. Həmid Nitqi'nin yazılarından hərəkətlə,Türk kimliyi ilə dilin xalq və aydınlar arasında necə bir yerə sahib olduğu üzərində durulmuşdur. Bu səbəblə tarixi proses içərisində İran coğrafyasında Türkcənin istifadə olunduğu sahələrdə görülən dəyişimlər də dəyərləndirilmişdir.

Açar sözlər: Həmid Nitqi, Varlıq dərgisi, Azərbaycan, İran, Türk kimliyi, Türkcə.

---

[1] Bu məqalə, müəllifin "Hamid Nutki'nin Varlık Dergisindeki Türkçe Yazıları (Türkiye Türkçesine Aktarım ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli. https://tez.yok.gov.tr/. (Tez No: 552894)" dissertasiyasından hazırlanmışdır.

[2] E-poçt: ctekrel@gmail.com; ORKİD: 0009-0008-1099-0083

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 95-114
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Hamid Nutki'nin Ana Dilinde Varlık Mücadelesi [1]

• Cansu TEKREL [2]

Özet: İran, geçmişte olduğu gibi bugün de azımsanamayacak kadar kalabalık bir Türk nüfusuna sahiptir. Türklerin burada bin yıl boyunca hakimiyet kurdukları da yeni bir bilgi değildir. Tüm tarihi kayıt ve nüfussal orana rağmen bugün "İran" denildiğinde tamamen Fars unsur akıllara gelmektedir. Bu yanlışlığın sebepleri ise yine tarihsel süreçte aranmalıdır. Türkçenin, bölgenin hakim dili iken "azınlık dili" olarak anılması ülkede yürütülen siyasetin bir sonucudur.

Bu yazının amacı, Hamid Nutki'nin *Varlık* dergisinde yayımladığı yazılarında Türkçenin geliştirilmesi üzerine ortaya koyduğu fikirleri ele almaktır. Hamid Nutki'nin yazılarından hareketle, Türk kimliği ile dilin halk ve aydınlar arasında nasıl bir yere sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Bu sebeple tarihi süreç içerisinde İran coğrafyasında Türkçenin kullanım alanında görülen değişimler de değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Hamid Nutki, Varlık (Varlıq) dergisi, Azerbaycan, İran, Türk Kimliği, Türkçe.

[1] Bu makale, yazarın "Hamid Nutki'nin Varlık Dergisindeki Türkçe Yazıları (Türkiye Türkçesine Aktarım ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli. https://tez.yok.gov.tr/. (Tez No: 552894)" tezinden hazırlanmıştır.

[2] E-posta: ctekrel@gmail.com; ORCID: 0009-0008-1099-0083

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 95-114
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Hamid Nutki's Struggle for the Existence of His Mother Tongue [1]

Cansu TEKREL [2]

Abstract: İran has a substantially large Turkish population today, as it was in the past. It is not a newknowledge that the Turks dominated here for a thousand years. Despite all the historical records and population ratio, when İran is mentioned today, the Persian element comes to mind completely. The reasons for this mistake should be sought in the historical process. Considering Turkish as the minority language while being the dominant language of the region is a result of the politics in the country.

The purpose of this article is to discuss the ideas of Hamid Notghi on the development of Turkish in his articles published in *Varliq* magazine. Based on the writings of Hamid Notghi, it is emphasized how the Turkish identity and language have a place among the people and the intellectuals. For this reason, the changes seen in the usage area of Turkish in İran geography during the historical process were also evaluated.

Key words: Hamid Notghi, Varliq magazine, Azerbaijan, İran, Turkish identity, Turkish.

[1] This article is prepared from the author's thesis "Hamid Notghi's Turkish Articles in Varliq Magazine (Translation into Turkish and Evaluation). Master's Thesis. Kırklareli University, Institute of Social Sciences, Kırklareli. https://tez.yok.gov.tr/. (Thesis No: 552894)"..

[2] ctekrel@gmail.com; ORCID: 0009-0008-1099-0083

VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 95-114
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

حمید نطقی‌نین آنا دیلینده وارلیق مجادله‌سی [1]

● جانسو تکرل [2]

اؤزت: ایران، گئچمیشده اولدوغو کیمی بوگون ده آزینسانمایاجاق قدر قالابالیق بیر تورک نفوسونا صاحیبدیر. تورکلرین بورادا مین ایل بویونجا حاکمیت قوردوقلاری دا یئنی بیر بیلگی دئییلدیر. بوتون تاریخی قیدلر و نفوس اورانینا باخمایاراق، "ایران" دئییلدیگینده تاماماً فارس عنصور عاغیللارا گلمکده‌دیر. بو یانلیشلیغین سببلری ایسه یونه تاریخی سورجده آختاریلمالی‌دیر. تورکجه‌نین بؤلگه‌نین حاکیم دیلی ایکن، "آزینلیق دیلی" اولاراق آنیلماسی اؤلکه‌ده آپاریلان سیاستین بیر سونوجودور.

بو یازی‌نین آماجی، حمید نطقی‌نین *وارلیق* درگیسینده یاییملادیغی یازیلاریندا تورکجه‌نین گلیشدیریلمه‌سی اوزرینه اورتایا قویدوغو فیکیرلری اله آلماقدادیر. حمید نطقی‌نین یازیلاریندان حرکتله تورک کیملیگی ایله دیلین خالق و آیدینلار آراسیندا نئجه بیر یئره صاحیب اولدوغو اوزرینده دورولموشدور. بو سببله، تاریخی سورج ایچریسینده ایران جوغرافیاسیندا تورکجه‌نین ایشله‌نیم آلانیندا گؤرولن دگیشیملر ده دگرلندیریلمیشدیر.

آچار سؤزلر: حمید نطقی، وارلیق درگیسی، آذربایجان، ایران، تورک کیملیگی، تورکجه.

---

[1] بو مقاله، یازارین «حمید نطقی‌نین وارلیق درگیسینده‌کی تورکجه یازیلاری (تورکیه تورکجه‌سینه کؤچورمه و دگرلندیرمه). یوکسک لیسانس تئزی، قیرقلار ائلی اونیورسیته‌سی، سوسیال بیلیملر انستیتوسو، قیرقلار ائلی. (تئز نمره‌سی: ۵۵۲۸۹۴)» تئزیندن حاضیرلانمیشدیر.

[2] آراشدیرماجی.
ایمیل: ctekrel@gmail.com، اورسید: 0009-0008-1099-0083

VARLIQ وارلیق
Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat, Kültür ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2023: 31(1), ss. 95-114
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

Giriş

İran, çeşitli etnik unsurun oluşturduğu ve geliştirdiği bir kültür mirasına sahiptir. Kimileri bu kültür çeşitliliğini ülkenin geleceği için canlılık olarak görürken, kimileri bir tehdit olarak algılamıştır. Özellikle Rıza Şah'ın ülkenin başına geçmesiyle başlayan Pehlevi döneminde başta Türkler olmak üzere ülkenin etnik unsurları, Fars milliyetçiliği altında ezilmiştir. Bu Fars milliyetçiliği, aşırı Faşist, Panfarsist ve Şovenistçe bir tutum sergilemiştir. İran coğrafyasında azımsanamayacak kadar büyük bir nüfusa sahip olan Türkler, bin yıllık egemenlikleri unutularak basit bir "kabile" olarak görülmüştür. Türkçe içinse bu kabilenin dili yakıştırması yapılmıştır. Bölgenin Türkleri ana dillerinde eğitim almaktan, kitap yazıp basmaktan, hatta sokakta ana dilinde konuşmaktan bile mahrum bırakılmıştır. Bu süreç 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'ne kadar böyle devam etmiştir. İran İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkede kısa da olsa özgür bir ortam sağlanmıştır. Yeni yönetimin ilanıyla başlayan bu kısa sürede birçok Türkçe dergi çıkarılmıştır. *Varlık* (Varlıq) dergisi de bunlardan biridir. Dergi, kurulduğu ilk günden bugüne İran Türklerinin dil, kültür, kimlik ile sosyal ve edebi hayatta karşılaştıkları diğer sorunları ele almaktadır. Makalemizde *Varlık* dergisinin uzun yıllar başyazarlığını yapan Hamid Nutki'nin Türk dilini yaşatmak ve geliştirmek amacıyla kaleme aldığı yazıları ele alınmıştır. Onun düşünceleri ve önerileri doğrultusunda İran Türklerinin -özellikle aydınların- ana dillerine karşı tutumu gözler önüne serilmiştir. Ayrıca Türkçenin geliştirilmesi, konuşma dilinden yazı diline geçmesi için neler yapılması gerektiğini yazılarında sık sık belirtmiştir.

Hamid Nutki, *Varlık* dergisinde kaleme aldığı yazılarında dil konularına özenle değinmiştir. O, Türk dilinin tarihi, dil bilgisi özellikleri, dilin kültür üzerindeki etkisi, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri, Türkçe yazımda Arap alfabesinin yetersizliği,

Türklerin ana dillerini kullanamamasının nedenleri gibi pek çok konuyu işlemiştir.

Pehlevi döneminin aşırı tutucu ideolojisini bir kenara bırakırsak, Türk hakimiyetinin devam ettiği son dönemlerde bile Türkçenin kullanım alanının daraldığını görürüz. Aynı şekilde Farsça ise ülkenin dili olarak yazıda, sokakta, askeri alanda gelişmeye devam eder. Bu amaçla yazımızda önce Türkçenin bölgede tarihi süreç içerisindeki kullanım alanı değerlendirilmiş, daha sonra Hamid Nutki'nin bir mesele olarak gördüğü ana dili konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1.1.İran Coğrafyasında Türkçenin Kullanım Alanı

10. yüzyıldan itibaren İslam dinine giren Türklerin bugünkü İran topraklarında hakimiyeti bundan yaklaşık 1000 yıl önce başlamıştır. Daha önceki dönemlerde de Türklerin bu coğrafyada var olduğu düşünülmektedir. MÖ 4. ve 5. yüzyıllarda Türk kökenli olduğu düşünülen Kutilerin burada bir devlet kurduğu bilinmektedir (Gökdağ ve Doğan, 2016: 11). Tarihi MÖ 9. yüzyıla dayanan Asur kaynaklarında Medlerin günümüz Azerbaycan topraklarında, Urumiye gölü yakınlarında, Parsların ise Azerbaycan sınırının doğusunda yaşadıkları yazmaktadır. Burada Medlerin Turanî bir kavim olduğu da belirtilmektedir (Albayrak, 2013: 33). Nitekin 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından yayın hayatına başlayan *Varlık* dergisinde de bu konu Hamid Nutki'nin makalelerinde işlenmiştir.

Tarihi verilere göre bölgedeki Türk hakimiyeti Gazneliler ve ardından Selçukluların devlet yapılanmasıyla birlikte başlamıştır. Bu süreç ise Pehlevi dönemine dek sürmüştür. Gazneli ve Selçuklu Türklerinin bölgede sağlamış olduğu siyasi üstünlük İran coğrafyasında Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır (Eker, 2008a: 1466). Ancak bu durum bölgede bulunan Arap ve o dönem "Acem" olarak tabir edilen Farsların dil ve kültürünün Türkler arasında yayılmasına da neden olmuştur. Selçuklular döneminde her ne kadar Türkçe konuşulsa da Farsça edebiyatta, tarih yazımında ve yönetimde yerini almıştır (Kale, 2004: 61-62). Bilim dili olarak da Arapçanın tercih edildiği düşünülürse, Türkçenin

daha çok konuşma dilinde kaldığı, yazı diline ise geçemediği görülmektedir (Eker, 2008b: 188-189). Yine siyasi bir güç olarak kendini gösteren Türk devletlerinden Karakoyunlular ve Akkoyunlular, bölgenin Türkleşmesinde oldukça etkin bir yere sahiptir. Ancak bu devletlerde de önemli devlet işleri ve yazışmalar Farsça yürütülmüş, saray içinde ve orduda Türkçe konuşulan bir dil olarak kalmıştır (Aka, 2002: 1473-1476). 16. yüzyıla gelindiğinde İran coğrafyasında, Safevi döneminin etkili bir faktör olduğu, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemlerinin ise katkıda bulunduğu yeni bir "kimlik" süreci başlamıştır (Sarıkaya, 2008: 151).

Şeyh Sefiyüddin Erdebilî'nin Sünni mezhebi çerçevesinde kurduğu Safevi tarikatı daha sonraları siyasi bir Şii anlayışına dönüşmüştür (Erdoğdu, 2008: 41). Şah İsmail, Oniki İmam inancına dayanan Şiiliği, devletin resmi mezhebi ilan etmiş, Arap Şii ulemayı Tebriz'e getirtmiş, Türkleri askeri alanda, Farsları ise bürokraside görevlendirmiştir (Sarıkaya, 2008: 53-54). Safevi devletinin kurulmasında önemli bir role sahip olan Kızılbaş Türkler, bir süre sonra merkezi iktidarın korunması ve bazı göçebelerin ehlileştirilmesi maksadıyla farklı bölgelere dağıtılmışlardır. Askeri alanda yeni düzenlemeler yapılmış, diğer etnik gruplardan düzenli bir ordu kurulmuş, Farsça, Şii alimler arasında yaygınlaşmıştır. Farsça dini ve kültürel bir özellik kazanmış, Şiiliğin ve bürokrasinin dili haline gelmiştir (Erdoğdu, 2008: 56-57). Türk aşiretlerinin ülke içinde farklı bölgelere dağıtılmasında, bunların Sultan Muhammed döneminde devlet yönetiminde fazlasıyla söz sahibi olması, Sultan Abbas'ın ise tahta geçtikten sonra iktidarını güçlendirmek istemesi gibi nedenler bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde farklı etnik gruplara ait çocuklar devşirilmiş, Taciklerden de "Tüfenkçi" birlikleri kurulmuştur (Aka, 2002: 1485). Safevi Devleti, Şiiliği bir devlet politikası haline getirip yeni bir ulusal kimliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca diğer Müslüman Türk devletleriyle giriştiği siyasi mücadeleler bu coğrafyada yaşayan Türklerin Farslarla yakınlaşmasını sağlamıştır (Shaffer, 2008: 23). Bu da Farsçanın, hakim gücün dili olan Türkçe gibi etkin bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Afşarlar ve Kaçarlar dönemlerinde de Türkçe sarayda ve orduda konuşulmaya devam etmiştir. Kaçarlar döneminde bölge için "İran" adı kullanılmaya başlanmıştır. Ülkenin İran olarak adlandırılması "İran kimliği"nin de bir habercisidir. Dönemin devlet adamları Batı tarzı yenilik hareketlerinde bulunmuşlar, yurtdışına öğrenci göndermişlerdir. Ayrıca Farsçanın resmi bir dil olmasına yönelik çalışmaları da başlatmışlardır (Sarıkaya, 2008: 58-63). Kaçarlar hanedanlığının son dönemlerinde ülke Batılı devletlerin siyasi ve ekonomik sömürgesi haline gelmiştir. İngiltere ve Rusya'nın baskısı altında kalan ülkede Anayasa taraftarları Meşrutiyet'in ilanı için gösteriler düzenlemiştir. Böylece Kanun-i Esasi (30 Aralık 1906) imzalanmış ve meclis açılmıştır. Bu süreçte İran milliyetçiliğini vurgulayan düşünceler olduğu gibi, Azerbaycanlı kimliğini ve Türkçenin varlığını korumayı amaçlayan hareketler de yapılmıştır (2008: 77-79). Sonuçta Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda meclis kapatılmış, Azerbaycanlı kimliğini ve Türkçeyi savunanlar ortadan kaldırılmıştır.

Kaçarlar döneminde orduda görev alan Rıza Han, 1925 yılında ülkenin başbakanı olmuştur (Eker, 2008a: 1470). Bundan sonraki süreçte yeni bir dönem başlamıştır. Kacar hanedanlığına son verilmiş ve Türk hakimiyeti İran coğrafyasında egemen güç olma özelliğini resmi olarak kaybetmiştir. Farsların yönetimde egemen olması ile Farsça da ülkenin bir numaralı dili haline gelmiştir. Rıza Şah, Sasanî dönemine atfettiği siyasi ideolojiye dayanarak Pehlevi dönemini başlatmıştır. Kaçarlar döneminde görülen İranlılık ve Azerbaycanlık gibi kimlikler bu dönemde yerini "Fars kimliğine" bırakmıştır. Fars kimlik anlayışına göre ülkede yaşayan farklı etnik grupların birbirinden ayrılması söz konusu değildir. Dolayısıyla farklı etnik grupları, aşiretleri ya da kabileleri kabul etmeyen bir anlayış gözetilmiştir. Bu anlayışa göre asıl ırk "Aryan ırkı"dır ve ülkenin bütünlüğü ve gelişmesi bunu gerektirmektedir (Taş, 2016: 74-75). İslam dininin ön planda tutulduğu yönetim anlayışını reddeden Pehlevi yönetimi yüzünü tamamen Batı'ya dönmüş, diğer etnik grupların dillerini tamamen yasaklamış, Farsçanın sokakta, evde, okullarda ve resmi kurumlarda konuşulan ve yazılan tek dil olması için halka baskı uygulamıştır. Pehlevi döneminde uygulanan bu ideolojik siyaset apaçık bir

Farslaştırma politikasıdır. Özellikle İslam'ın kabulüyle Arapçanın, Türklerin bin yıllık hakimiyeti ile de Türkçenin baskısı altında kalan Fars dili ve kültürü, bu iki kimliği asimile etmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla 'Azerbaycanlıların Türk değil, Moğollar tarafından Türkleştirilmiş, Ari ırkından olduğuna dair söylemler' ortaya atılmıştır (Sarıkaya, 2008: 99). Doerfer'e göre Farsların Türklere karşı takındığı bu tutumun sebebi bin yıl boyunca Türk hakimiyetine karşı oluşan kin duygusundan kaynaklanmaktadır (Doerfer, 1969: 1).

Rıza Şah henüz Kaçar hanedanlığına mensup bir bakanken yabancı kökenli 300 kelimeyi Farsça kelimler ile değiştirmiş ve askeri terminolojiye dahil etmiştir (Eker, 2008a: 1466). Kaçarlar döneminde bile kendi ideolojisinin altyapısını oluşturmuş, dil üzerinde yaptığı siyasetini Pehlevi döneminde artarak sürdürmüştür. Türk dilini ve kültürünü buradan atmak amacıyla Türkçe eğitim, yayın ve basım yasaklanmış, Türkçe adlandırılan yerleşim yerlerine Farsça isimler konulmuştur. Ferhengistan kurularak Farsçayı teşvik etmek, yabancı kelimelere Farsça karşılıklar bulmak, Fars dili ve kültürünü korumak amaçlanmıştır (2008a: 1476-1477). Rıza Şah'ın Fars milliyetçiliğine dayanan devlet yönetimi, oğlu Muhammed Rıza Şah döneminde de devam etmiştir. Yaşanan pek çok siyasi ve toplumsal gelişmenin ardından 1979 yılında İran İslam devrimi gerçekleşmiştir. Devrimin ardından İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu yeni yönetim Pehlevi döneminin aksine "İslamiyet"i ön plana çıkarmıştır. Önceleri özgür bir ortam havası sunsa da kısa bir süre sonra İran İslam Cumhuriyeti de Fars milliyetçiliğini ve Farsçayı desteklemeye başlamıştır (Erdoğdu, 2008: 88).

Varlık dergisi bu dönemde ortaya çıkmış ve Güney Azerbaycan Türklerinin dilini ve kültürünü koruması için bir okul gibi çalışmıştır. Varlık dergisinin kurucusu Cevat Heyet, başyazarı ise Hamid Nutki'dir (Heyet, 2005: 104). Prof. Dr. Cevat Heyet bir yazısında Hamid Nutki'yi, *Varlık* dergisini kuran grubun "gören gözü ve çırpınan kalbi" olarak nitelemiştir (Heyet, 1999: 110). Hamid Nutki, Türkçe'nin dil bilgisi kuralları, alfabe, Türk kimliği konularında pek çok makale kaleme almıştır. Dergide Türkçenin

dışında Farsça yazıları ve şiirleri de bulunmaktadır. Hamid Nutki'nin Türk dili üzerine yazdığı yazılarında ana dilde eğitimin ve Türkçenin yazı dili olmasının önemi vurgulanmıştır. Uzun bir süre Türkçe eğitim alamayan İran Türkleri ister istemez Farsça öğrenmişler ve Farsça okuyup yazmışlardır (İsmayılova, 2009: 11). Fars yönetimi alfabe konusunda herhangi bir yeniliğe başvurmamıştır. Arap alfabesinin Türkçenin ses özelliklerine uygun olmadığını bilen Hamid Nutki, Türkçenin ses yapısına uygun olarak Arap alfabesini yeniden düzenlemiştir. Alfabe konusunda yaptığı çalışmaları *Varlık* dergisinde kaleme alan Hamid Nutki, sade, anlaşılır, aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan Türkçesine yakın bir üslup kullanmıştır. Ona göre Türk kimliğini korumanın yolu önce Türk dilini korumaktır. Dilin konuşulması kadar, yazı dili olarak kullanılması da önemlidir. Ancak bu şekilde Türk tarihi, edebiyatı ve kültürü varlığını korumayı başaracaktır.

1.2. Hamid Nutki'ye Göre Ana Dili Meselesi

Hamid Nutki, Pehlevi döneminin zorla dayattığı Fars milliyetçiliği ideolojisine karşı Türk kimliğini savunan bir araştırmacı, şair ve yazardır. O, Türk dilinin Türk kimliği üzerinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu yazılarında her zaman dile getirmiştir. Dönemin asimile etme girişimlerine karşı burada yaşayan Türk aydınları ve okurlarını "uydurma tarihlere ve masallara" inanmamaları konusunda her zaman uyarmıştır. Hamid Nutki "Doğan Güneşi Selamlarken" adlı yazısında

> *Bizi kendi kelimelerimize yabancı ve hatta düşman ettiler…Çocuklarımızın adlarından tutun, efsanelerimize kadar kimliğimizin hatıralarda kalan en küçük bir belirtisine kadar göz yummadılar… Birbirimizle, hatta çocuklarımızla 'kendi dünyamızda' yarım yamalak da olsa 'Farsça' konuşmayı güzel Türkçemize tercih ettik.*

diyerek Türkçenin Farsça karşısında düştüğü durumu ortaya koymuştur. Ancak yine de Türkçenin tamamen yok edilemeyeceğini savunmaktadır. Türk aydınlarının çoğu Fars

milliyetçiliğini savunsa bile Türk köylüsü ve işçisinin Türkçeyi ayakta tutabilmeyi başardığını belirtmektedir (Nutki, 1979a: 17).

Hamid Nutki "Bizde Tevfik Olsa" adlı yazısında dili, "dil, hareketli, değişken sosyal bir fenomendir." olarak tanımlamıştır (Nutki, 1980a: 3). Şüphesiz dil, konuşulduğu toplumun sosyo-ekonomik özelliklerine bağlı olarak sürekli bir değişim ve gelişim halindedir. Hamid Nutki, Türklerin ve Farsların yüzyıllar boyu aynı coğrafyada yaşamalarından dolayı bir takım Farsça ve Arapça kelimelerin Türkçeye yerleşmiş olduğunun farkındadır. Bunu dillerin gelişimi için olağan bir süreç olarak görmektedir. Ona göre yabancı dillerden gelen kelimeler Türkçenin milli özelliklerini almış, Türkçede bir boşluğu doldurmuş ve geldikleri dil ile olan tüm bağlarını koparmıştır. Böylece bu kelimeler Türkçenin ses ve yapı özelliklerine uyum sağlamıştır (1979a: 18). Artık Türkçenin bir parçası haline gelen alıntıların, dile her hangi bir zararı yoktur. Ancak dilin bünyesine yerleşip yeni bir anlam kazanmış ve halk arasında benimsenmiş olan bu kelimelerin yerine yeni Farsça karşılıklar kullanmak Türkçe için olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden Hamid Nutki, Türkçenin zengin dilbilgisi özellikleri ile yeni kelimeler üretilene dek dile yerleşmiş olan eski alıntıların kullanılması gerektiğini düşünmektedir.

Ülkesindeki aydınların ana dillerini kullanmamasından yakınan Hamid Nutki, onları kendi dillerine "kör ve cahil" kalanlar olarak değerlendirmiştir. Nitekim Pehlevi döneminde Türkçe neşriyatın yasaklanması, ana dilinde eğitim alınamaması gibi nedenler bir kenara bırakılırsa, birçok Türk aydını Türkçeyi konuşma dilinden dahi çıkarmıştır. Bu aydınların Farsçayı Türkçeden üstün gören tutumu, Türkçenin yazı dili olmasına büyük bir engel olmuştur. Sonuçta ekonomik, idari ve kültürel alanda rejimin dayattığı Farsça kelimeler Türkçelerinin yerini almıştır. Bu da en çok Fars şovenizmine boyun eğen Türk aydınlarının eliyle gerçekleşmiştir. Aydınların ne Türkçeyi ne de Farsçayı tam anlamıyla konuşamadığını, bu nedenle bozuk dil yapısının ortaya çıktığını ise şu sözleriyle dile getirmektedir:

> *Çinlilerin İngilizlerle temasından doğan uydurma bir dil doğdu: Kelimeler İngilizce ve destur kuralları Çinceye*

> *göreydi. Buna ve buna benzer dillere "Pidgin İngiliz" dediler. Dikkat edilirse görülür ki, bizim okumuşların da konuşması bir çeşit "pidgin"dir. Ancak şüphe etmesinler bu dil Azeri Türkçe değil, olsa olsa Farsçanın pidgin dilidir"* (Nutki, 1980a: 6-7).

Ana dilinde eğitim alınamaması Türkçenin yazılmasında ciddi problemler meydana getirmiştir. Farklı bölgelerde yaşayan Türkler yazıda da konuşma diline bağlı kalmışlardır. Bu da yazı dilinde standart bir ölçütün varlığını gerekli hale getirmiştir. Ancak bundan önce konuşma diline uygulanan ideolojik baskının ortadan kalkması gerekmektedir. Hamid Nutki bu noktada yeni yönetimden beklentilerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

> *Toplu haberleşme araçlarında, Türkçe konuşan İranlı nüfusu tespit etmek için dil, kültür ve sanat faaliyetlerimize yer verilmeli, günlükler ve dergiler olmalı, dilimiz, kültürümüz sanatımız haksızlığa uğradığından devlet bizim mağduriyetimizi gidermek için yardım etmelidir. Radyo ve televizyonun milli kanalında bize kendi dilimizde yayın yapılmalıdır. "Sessizlik komplosu"na bir son verilmelidir. Basın ve yayın organlarımızın yayılmasına karşı çıkan eller kesilmelidir."* (Nutki, 1979b: 6).

Hamid Nutki, "Zengin Fakirler" başlıklı yazısında Türkçenin ne kadar kudretli bir dil olduğunu, "biz zengin bir medeniyet ve kültürün mirasçılarıyız." diyerek ifade etmiştir. Böyle bir dilde okuyup yazamamak, edebi ürün verememek kabul edilebilir bir şey değildir. O, Pehlevi rejiminin "Komünist" ya da "Pantürkist" suçlamalarına, Türkçenin "bir kabile dili", hatta "lehçe-i mahalli" olduğuna dair söylemlerine her zaman karşı çıkmıştır (1979b: 7). Yazı dilinin geliştirilebilmesi için Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin önemli akademisyenlerinin dil üzerine yaptığı çalışmaları dikkatle takip etmiş ve yazılarında bu çalışmalarla ilgili bilgileri okurlarıyla paylaşmıştır.

Hamid Nutki Türkçenin günlük konuşma dilinden öte bir zenginliği olduğunu düşünmektedir. Dilimize eskiden yerleşmiş kelimelerin Türkçe karşılığı bulunana dek kullanılmasını tavsiye etmektedir. Alıntı kelimelerin ise Türkçeleştirilmesi için beş

yöntemden bahsetmektedir. İlk yöntem "benimsemek" yani alıntıları bir asimilasyon sürecinden geçirmektir. Halkın dilinde benimsenen kelimeler Türkçede karşılanamamış boşlukları dolduracak ve Türkçenin dilbilgisi kurallarına uygun hale getirilecektir. İkinci yöntem "yenilemek"tir. Türkçenin çeşitli lehçelerinden ve geçmiş edebi eserlerden alınacak olan kelimeler halkın diline sokulacaktır. Üçüncü yöntem yabancı kelimelerin doğrudan Türkçeye çevrilmesidir. Dördüncü yöntem yabancı kelimeleri geldiği dildeki telaffuzuna benzer bir şekilde seslendirmektir. Son olarak beşinci yöntem ise doğrudan Türkçe kelimelere Türkçe ekler getirerek yeni kelimeler üretmektir (1980a: 9). O, Azerbaycan Türkçesinde kullanılmakta olan binlerce kelimenin öğrenilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu kelimeleri öğrenirken "Dede Korkut, Nesimî, Hataî, Fuzulî gibi şairlerden, yakın zamana kadar yetişen diğer şair ve yazarların eserlerinden beslenilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca konuşma dili ve yazı dili arasında var olan bazı farkların belirlenip yazı dilinde yanlışlığa düşülmemesi için uyarılarda bulunmuştur. Gerekli görüldüğünde gazetelerde dilbilgisi kuralları verilerek halkın eğitilmesini önermiştir (1979b: 21-22; 1979a: 19).

Hamid Nutki, Türk kimliğini korumanın ilk şartının ana diline sahip çıkmak olduğunu hemen her yazısında dile getirmiştir. Türkçenin İran'da yazı dili statüsü kazanabilmesi içi *Varlık* dergisinde ana dilinde eğitim çalışmalarını başlatmıştır. Ancak ana dilinde eğitimin gerçekleşebilmesi için önce yazım kurallarının belirlenmesi ve dile yerleşmiş olan fazlalıkların dilden atılması gerektiği görüşündedir (1980b: 5). Onun deyimiyle Türkçenin gramer yapısına uymayan "parazitlerin" temizlenmesi için öncelikle yabancı tamlama, ek ve cümle dizilimi terk edilmelidir. Yabancı kelimelerin yerine Türkçe kelimeler bulunmalıdır. Türkçeleşmiş alıntı kelimeler dilbilgisi kurallarına uygun olarak yazılmalıdır. Teknik ve bilimsel kelimelerin üretilmesinde Türkçenin soneklerinden faydalanılmalıdır. Kuzey Azerbaycan'da yürütülen dil çalışmaları yakından takip edilmelidir. Son olarak da yukarıda bahsettiğimiz yabancı dillerden alınan kelimelerin Türkçeleştirilmesi için uygulanacak beş yöntemden yararlanılmalıdır (1980b: 14).

Hamid Nutki, dilin yabancı kelimelerden arındırılma meselesinden sonra üslup konusuna da değinmiştir. Ana dilinde hiç okuyamayan ya da sınırlı sayıda kelime okuyabilen sınıfa göre üslubu, 1000 - 1500 kelimelik yazılarda olduğu gibi fazlasıyla basit, sade ve anlaşılır tutmak, dili daha ileri taşımayacaktır. Oysa Azerbaycan Türkçesi uzun cümlelerin kurulabileceği geniş bir söz varlığına sahiptir. Türkçenin edebi dil olarak gelişimini sürdürebilmesi için gerek söz varlığı gerekse dilbilgisel özellikleri olsun, tüm zenginliğini kullanması gerekmektedir. Konuşma dili ve yazı dili arasında da farklılıklar söz konusudur. Konuşma dilindeki her yapı yazıda kullanılamaz. Hamid Nutki'ye göre, yazıda argo kelimeleri, sınırlı bir bölgede kullanılan tabir ve cümleleri, alıntı ve teknik ifadeleri kullanırken oldukça dikkatli olunmalı, mümkün olduğunca bunların kullanımından kaçınılmalıdır (1981: 3-8). Dönemin İran Türkleri ele alındığında, sosyo-kültürel çevrelerinin, eğitim ve ekonomik düzeylerinin birbirinden farklı olduğu görülecektir. Bu farklılıklar konuşma dilinde de kendisini gösterecektir. Bu yüzden kuralları belirlenmiş bir yazı diline ihtiyaç duyulmuştur. Bir dilin yazılabilmesi için ses özelliklerini karşılayabilecek bir alfabeye ihtiyacı vardır. Ancak bin yıl boyunca kullanılan Arap alfabesi Türkçenin sesli harflerini karşılamak için yeterli değildir. Alfabedeki bu yetersizliği giderebilmek için kolay ve akılda kalan basit diyakritiklere ihtiyaç duyulmaktadır. *Varlık* dergisindeki yazılarında alfabede kullanacağı diyakritikleri gösterirken "bizim alfabe" terimini tercih etmiş ve dönemin diğer alfabe önerilerini de gösteren bir tablo hazırlamıştır. Ancak biz sadece Hamid Nutki'nin önerisini yazımıza dahil edeceğiz.

Bizim Alfabe	Başta	Ortada	Sonda
/a/	آ	ـا	ا
/e/	ا	ـه	ه
/é/	ائ	ـئـ	ئ
/ı/	ایْ	ـیْـ	یْ
/i/	ای	ـیـ	ی
/o/	اوْ	ـوْ	وْ
/ö/	اؤ	ـؤ	ؤ
/u/	اوُ	ـوُ	وُ
/ü/	اۆ	ـۆ	ۆ

/v/	وَ	وَ	وَ
/h/	هَ	هَ	ـهَ
/y/	یَ	یَ	ـیَ

Tablo 1: Hamid Nutki'ye ait Arap Alfabesine Eklenen Diyakritiklerle Sesleri Gösteren Tablo (Tekrel, 2019: 47).

İran, çağlar boyunca farklı kültürlerin çatısı olmuş köklü topraklara sahip bir bölgedir. Bugüne baktığımızda İran denilince ilk akla gelen unsurun "Fars" olması, bölgenin kültürel zenginliği ile ters düşmektedir. Elbette *Varlık* dergisinin yazar ve şairleri de böyle düşünmekteydi. Zengin bir medeniyete sahip olan ülkelerinin sadece Fars kültürüne addolunması, onların yazı ve şiirlerinde bu konuyu sık sık gündeme getirmelerine neden olmuştur. Hamid Nutki, "Medeniyet ve Dil Meseleleri" adlı yazısında şunları söylemektedir:

> *"İran medeniyeti"ni meydana getiren insan gruplarının en başta gelen özellikleri onların başka başka "soy" ve "dillerden" olmalarıdır. Buna göre burada "İran medeniyeti" terimi bilimsel yönden tek uygun tabirdir. aynı sebebe göre bu kavram için "Fars medeniyeti" kelimesi doğru bir terim değildir ve "bütün"e "parça" adını vermek gibi bir dikkatsizliktir* (Nutki, 1982: 4).

Pehlevi yönetimiyle birlikte dil ve kültür araştırmalarında eski Pers inanışları ve destanları ele alınmış, diğer kültürel unsurlar yok sayılmıştır. Hamid Nutki'ye göre, İran medeniyeti ve kültürünün bütünleştirici bir yönü olmalıdır. O, dili, bir kültürün temel taşıyıcısı, ayakta tutan en mühim unsuru olarak görmüştür. Bu amaçla Türk dilini ve kültürünü Türk halkı arasında ve İran ülkesinde yeniden yükseltmek istemiştir. Sadece Türklerin değil diğer etnik grupların da kendi dilleri ve kültürleri için aynı özeni göstermeleri gerektiğini düşünmektedir. Şu da unutulmamalıdır ki, Hamid Nutki Farsçaya ya da Fars kültürüne karşı değildir. O, dil, kültür ve tarih üzerinden uygulanan Şovenist ve Faşist ideolojilere karşıdır. Farsçanın ülke içindeki farklılıkları birleştiren bir unsur olduğunun farkındadır. Hamid Nutki, Farsça kadar

Türkçenin ve diğer dillerin geliştirilmesi için yapılacak her çalışmanın İran medeniyetini yükselteceğini savunan bir Türk aydınıdır.

Malzeme ve Metotlar

1979 yılından bugüne dek yayın hayatına devam eden *Varlık* dergisi, Türk aydınlarının çabalarıyla Türk kimliğini ve dilini korumayı hedeflemiştir. *Varlık* dergisinin kadrosunda bulunan önemli isimlerden biri de Hamid Nutki'dir. Çalışmamızda Hamid Nutki'nin burada yayımladığı yazılarından hareketle onun Türkçeye dair düşünceleri saptanmıştır. Hamid Nutki'nin *Varlık* dergisinde yayımladığı yazıları toplanmıştır. Bu yazıların arasından dilin kullanımı ve geliştirilmesine yönelik konuları içeren yazılar seçilmiştir. Hamid Nutki'nin ana dili hakkındaki düşüncelerine değinmeden önce, günümüz İran topraklarında Türkçenin geçmişten bugüne kullanım alanıyla ilgili genel bir literatür taraması yapılmıştır. Öncelik olarak Türkçenin tarihsel kullanımına değinilmiş, daha sonra Hamid Nutki'nin ana dili meselesi ele alınmıştır.

Sonuçlar Ve Tartışma

İran coğrafyasındaki Türk varlığı asırlar öncesindeki dönemlere kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla Türk dili bu coğrafyada köklü bir geçmişe sahiptir. Ancak Müslüman Türklerin bu bölgede hakimiyet kurmalarından itibaren Farsça ve Arapçanın dilde hatırı sayılır izler bıraktığı da bilinmektedir. Dahası bu dillerin dinin, edebiyatın ve bilimin dili olarak kabul görmesi bir süre sonra Türkçenin sahasını konuşma diliyle sınırlandırmıştır. Türkiye ve Kuzey Azerbaycan'da dilin gelişmesine yönelik çalışmalar, Güney Azerbaycan'da yapılmamıştır. Özellikle Kaçarlar döneminden itibaren Farsça devletin desteğini almış, Türkçe bu dönemden itibaren kullanım sahasını yitirmeye başlamıştır. Pehlevi rejiminin 1925 yılından itibaren yönetimde söz sahibi olmasıyla Türkçe hayatın her alanından çıkarılmaya çalışılmıştır. Dili tamamen ortadan kaldırmak için Türklere yeni bir kimlik verilmeye çalışılmıştır. Bu kimlik soyu Farslara dayanan, dili Farsçanın bir kolu olan "Azeri" adı üzerinden benimsetilmek istenmiştir. Burada

yapılmak istenen farklı etnik grupları Fars kimliğine bağlı bir milliyetçilik anlayışıyla asimile etmektir. Yapılan tüm din karşıtı modern hareketler, sanayileşme, dil reformları bu ideolojiye hizmet etmektedir. Ancak bu baskıcı tutum insanların bir süre sonra yönetime karşı ayaklanmalarına sebep olmuştur. 1979 İran İslam Cumhuriyeti adıyla yönetim el değiştirmiştir. Bu fırsatı değerlendirip dillerini ve kültürlerini hür bırakmak isteyen Güney Azerbaycanlı Türk aydınları *Varlık* dergisini yayın hayatına sokmuştur.

Hamid Nutki, *Varlık* dergisinin önde gelen yazarlarından biridir. O, dil ve kültür meselelerini halka duyurmuş, Türkçeyi tabiri caizse halka yeniden öğretmeyi amaç edinmiştir. Yazılarında öncelikle Türk kimliği konularına değinen Hamid Nutki, kimliği korumak için ana dili doğru kullanmanın gerekliliğinden bahsetmiştir. İran'da yaşayan bazı Türk aydınlarını, ana dillerini terk edip, Farsça cümlelerin sonuna basit bir Türkçe fiil eklemelerinden dolayı eleştirmiştir. Bu aydınların Farsçayı üstün görmeleri Türkçenin doğru konuşulup yazılmasında büyük bir engeldir. Neyse ki sıradan halkın dilinde Türkçenin en güzel söylemlerine ulaşılmaktadır. Bu sıradan köylü halk ve yoksul işçi sınıfı ana dilinin koruyucularıdır. Onların sayesinde Türkçe yaşamaya devam etmektedir. Tek sorun köylülerimizin ve işçilerimizin ana dillerinde eğitim alamamaları, okur yazar olamamalarıdır. Bu sorunu gidermek için *Varlık* dergisinde eğitim faaliyetleri için çalışmalar yürütmüştür. Ancak eğitim amacıyla yazılacak metinlerin sadece 1000-1500 kelimelik yazılardan ibaret olmasına da karşı çıkmaktadır. Türkçenin bu kadar az kelimeyle yazılması, onu edebî yönden zayıf bırakacaktır. Dilin sadeliği kadar edebi yönden zenginliği de önemli bir husustur.

Bu açıdan bakıldığında yazım kuralları da belirlenmeli, yazıya alınacak kelimeler doğru tespit edilmeli, yabancı dillerden alınmış kelimeler ayıklanmalıdır. Hamid Nutki, özellikle alıntı kelimelerin dilden atılması konusuna dikkat çekmiştir. Eğer Türkçenin dolduramadığı bir boşluğu alıntı bir kelime doldurabiliyorsa ve dilin ses ve yapı özelliklerine uyum sağlamışsa bu alıntı kelimenin dilden atılmasını önermez. Ancak her alıntı kelimenin de dile

dahil edilmesini doğru bulmaz. Ona göre Türkçenin zengin eklerinden, kelimelerinden ve anlam bütünlüğünden yararlanarak yeni kelimeler türetmek gerekmektedir. Bu amaçla Türk dilinin diğer lehçelerinden kelimeler almayı, Türkiye ve Azerbaycan'da yapılan dilcilik faaliyetlerinden yararlanmayı teklif etmiştir.

Hamid Nutki'nin değindiği konulardan birisi de alfabe sorunudur. Arap alfabesinin Türkçenin seslerini karşılamakta yetersiz olduğunu gören Hamid Nutki yeni çözüm yolları aramıştır. İran'da Arap alfabesi kullanılmaktadır. Üstelik Türkler de eserlerini yüzyıllardır bu alfabeyle yazmaktadır. Hamid Nutki, İran'da başka bir alfabe kullanılamayacağı için Arap alfabesinde bir takım yenilikler yapmıştır. Türkçe sesleri yazıda gösterebilmek için Arap harflerine diyakritik işaretler eklemiştir.

Hamid Nutki, farklı kültürlerden gelen insanların İran medeniyetini oluşturduğunu söylemiştir. Bu medeniyetin kaynağı olan halkların asimile edilmesinin kültürel zenginliği yok edeceği düşüncesindedir. Ona göre "Fars milleti" değil, İran medeniyeti" vardır. Bu yüzden de Türk dili ve kültürüne dair pek çok araştırma yapmıştır. Ana dilini ve öz kimliğini koruyarak İran medeniyetini de "Fars Şovenizmi"nden kurtarmayı amaçlamıştır. O, İranlı aydın bir Türk olarak ülkesini ve milletini geliştirmek, kimliği her ne olursa olsun tüm İran halkıyla barış içinde yaşamak istemiştir.

Kaynaklar

AKA, İ. (2002). "Selçuklu Sonrası Orta Doğu'da Türk Varlığı". *Türkler*, C. 6; Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

ALBAYRAK, R. (2013). *Türklerin İran'ı: Yakın Gelecek*. Berikan Yayınevi, Ankara.

DOERFER, G. (1969). "İran'daki Türk Dilleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 17, 1-11, Ankara.

EKER, S. (2008a). "Modernleşme Sürecinde Türk İran Dil Devrimleri". *Uluslarası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları. ss. 1465-1486, Ankara.

EKER, S. (2008b). "Farsçanın Kıskacında Güney Azerbaycan Türkçesi". Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Y 5, S 9, ss. 183-198, Ankara.

ERDOĞDU, H. (2008). *İran*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

GÖKDAĞ, B. A. ve DOĞAN, T. (2016). *İran'da Türkler ve Türkçe*. Akçağ Yayınları, Ankara.

HEYET, C. (1999). "Prof. Dr. Hamit Nutgi'nin Ardından". *Bilge Dergisi*, S 22, ss. 109-110.

HEYET, M. R. (2005). "19. Yüzyıldan Günümüze İran'da Türkçe Basın-Yayın Hayatı". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Ankara.
http//acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2279/2960. (Tez No: 2960).

İSMAYILOVA, N. (2009). *Varlık Jurnalı ve Azerbaycan Edebiyatı (1979-1995.ci iller)*. Nurlan Yay., Bakü.

KALE, T. (2004). "İran Türklerinin Ana Dili Problemleri ve Hamid Nutki". Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Kırıkkale. https://tez.yok.gov.tr/. (Tez No: 147113).

NUTKİ, H. (1979a). "Doğan Güneşi Selamlarken". *Varlık*, 1, 16-19, Tahran.

NUTKİ, H. (1979b). "Zengin Yoksullar". *Varlık*, 1 (2), 6-22, Tahran.

NUTKİ, H. (1980a). "Bizde Tevfik Olsa", *Varlık*, 2 (2) , 3-9, Tahran.

NUTKİ, H. (1980b). "Bakımsız Dil Bahçemizde", *Varlık*, 2 (6), 3-14, Tahran.

NUTKİ, H. (1981). "Zorluk Kolaylık Meselesi", *Varlık*, 3 (2), 3-13, Tahran.

NUTKİ, H. (1982). "Medeniyet ve Dil Meseleleri", *Varlık*, 4 (3), 3-11, Tahran.

SARIKAYA, Y. (2008). *Tarihî ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik*. Ötüken Yay., İstanbul.

SHAFFER, B. (2008). *Sınırlar ve Kardeşler; İranlı ve Azerbaycanlı Kimliği*, Çev. Ali Gara ve Vüsal Kerimov. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TAŞ, G. (2016). "İran'ın Ulusal Bütünlüğü ve Güney Azerbaycan Sorunu". A Kitap Yay., Ankara.

TEKREL, C. (2019). "Hamid Nutki'nin Varlık Dergisindeki Türkçe Yazıları (Türkiye Türkçesine Aktarım ve Değerlendirme)". Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli. https://tez.yok.gov.tr/. (Tez No: 552894).

Cansu TEKREL https://orcid.org/0009-0008-1099-0083

Kırıkkale Üniversitesi, SBE

E-Posta: ctekrel@gmail.com

Yazı Bilgisi:

Alındığı Tarih: 3 Temmuz 2022

Yayına Kabul edildiği tarih: 10 Temmuz 2024

E-yayın tarihi: 2 Ekim 2024

Çıktı sayfa sayısı: 20

Kaynak sayısı: 22

VARLIQ وارلیق
دیل، ادبیات، توپلوم و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
نشریه پژوهشی زبان، ادبیات، جامعه و فرهنگ
ایکینجی دؤنم، سایی: (1)31 :2023
دوره دوم، شماره: (1)31 :2023

ایچینده‌کیلر / فهرست

دوکتور محمدرضا هیئت
سونوش یئرینه:
حمید نطقی‌نین خاطیره‌سینه 7-8

پروفسور دوکتور حمید نطقی
دیل مسئله‌لری باخیمسیز دیل باخچامیزدا 9-24

نیما شفائیه
حمید نطقی "آیتان"؛ آذربایجانلی یازیچی، شاعیر و عالیم (اینگیلیزجه)
Hamid Notghi; Azerbaijani Author, Poet, Scholar 25-87

رسیم آلبومو
زامانین آخیشیندا حمید نطقی 89-94

جانسو تکرل
حمید نطقی‌نین آنا دیلینده وارلیق مجادله‌سی 95-114

پروفسور دوکتور بئردی ساری‌یف
آنکارا اونیورسیته‌سی، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو، آنکارا/تورکیه

دوچنت دوکتور سعادت شیخی‌یوا
آذربایجان علملر آکادمیسی، دوغو بیلیملری انستیتوسو، باکی/آآذربایجان

دوچنت دوکتور علی عسکر
قارابوک اونیورسیته‌سی، اولوسلار آراسی ایلیشکیلر بؤلومو، قارابوک/تورکیه

پروفسور دوکتور رامیز عسکر
باکی دؤلت اونیورسیته‌سی، تورک خالقلاری ادبیاتلاری کافئدرا مودورو، باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور افضل‌الدین عسگروف
آذربایجان علملر آکادمیسی، فولکلور انستیتوسو، تورک خالقلاری فولکلورو شعبه مودورو، باکی/آذربایجان

دوکتور شفق علی‌بگلی
آذربایجان علملر آکادمیسی، نظامی آدینا آذربایجان ادبیات موزه‌سی، اولوسلار آراسی ایلیشکیلر شعبه‌سی مودورو، باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور حسین قاراملیکلی
قارابوک اونیورسیته‌سی، اقتصاد بؤلومو، قارابوک/تورکیه

دوکتور علیرضا قوچی
آرکئولوق، آنکارا/تورکیه

دوکتور قیزیل‌اؤزن گولجان
اینؤنو اونیورسیته‌سی، تورک دیلی و ادبیاتی بؤلومو، مالاتیا/تورکیه

آکادمیک پروفسور دوکتور تیمور کریملی
آذربایجان علملر آکادمیسی، فضولی آدینا الیازمالار انستیتوسو دیرکتورو، باکی/آذربایجان

دوچنت دوکتور پاشا کریموف
آذربایجان علملر آکادمیسی، فضولی آدینا الیازمالار انستیتوسو، علمی ایشلر اوزره دیرکتور معاونی، باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور یالچین ساری‌قایا
گیره‌سون اونیورسیته‌سی، اولوسلار آراسی ایلیشکیلر بؤلومو، گیره‌سون/تورکیه

پروفسور دوکتور گولسوم کیللی ییلماز
آنکارا اونیورسیته‌سی، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو، آنکارا/تورکیه

دوچنت دوکتور سایمه سلنگا گؤک‌گؤز
حاجت‌تپه اونیورسیته‌سی، آتاتورک ایلکه‌لری و انقلاب تاریخی انستیتوسو، آنکارا/تورکیه

پروفسور دوکتور ابراهیم ماراش
آنکارا اونیورسیته‌سی، فلسفه و دین بیلیملری بؤلومو، اسلام فلسفه‌سی آنابیلیم دالی، تورک دوشونجه تاریخی بیلیم دالی، آنکارا/تورکیه

آکادمیک پروفسور دوکتور یعقوب محمودوف
آذربایجان علملر آکادمیسی، عباسقولو اقا باکیخانوف آدینا تاریخ انستیتوسو دیرکتورو، باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور ودادی مصطفی‌یف
آذربایجان علملر آکادمیسی، دوغو بیلیملری انستیتوسو، ایران تاریخی و اقتصادیاتی شعبه‌سی مودورو، باکی/آذربایجان

دوکتور توحید ملک‌زاده
اورمیه آزاد اسلام اونیورسیته‌سی، اورمیه/ایران

پروفسور دوکتور نادر ممدلی
آذربایجان علملر آکادمیسی، نظامی آدینا دیلچیلیک انستیتوسو دیرکتورو، باکی/ آذربایجان

پروفسور دوکتور اورحان یازیجی
اینؤنو اونیورسیته‌سی، یئنی چاغ تاریخی آنابیلیم دالی باشقانی، مالاتیا/تورکیه

جلیل یعقوب‌زاده
دؤلت یؤنتیمی اوزمانی، آراشدیرماجی، کرج/ ایران

دوچنت دوکتور آتیلا یورما
اولوسلار آراسی ویزیون اونیورسیته‌سی، مقدونیه

بیلیم قورولو / مشاوران علمی
(آلفابتیک)

مرحوم دوکتور عارف آجال‌اوغلو
یئدی‌تپه اونیورسیته‌سی، آنتروپولوژی بؤلومو، ایستانبول/تورکیه

پروفسور دوکتور یاووز آق‌پینار
اگه اونیورسیته‌سی، تورک دیلی وادبیاتی بؤلومو، ایزمیر/تورکیه

پروفسور دوکتور گولشن سیحان آلیشیق
مارمارا اونیورسیته‌سی، تورک دیلی و ادبیاتی بؤلومو، ایستانبول/تورکیه

پروفسور دوکتور نوشابه آراسلی
آذربایجان علملر آکادمیسی، ادبیات انستیتوسو، باکی/آذربایجان

دوچنت دوکتور عبدالقدیر آتیجی
قیرقلار ائلی اونیورسیته‌سی، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو، قیرقلار ائلی/ تورکیه

پروفسور دوکتور ملک اردم
آنکارا اونیورسیته‌سی، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو، آنکارا/تورکیه

پروفسور دوکتور ف. سما باراتجو اؤز اؤندر
آنکارا اونیورسیته‌سی، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو باشقانی، آنکارا/تورکیه

آکادمیک مختار ایمانوف
آذربایجان علملر آکادمیسی، فولکلور انستیتوسو دیرکتورو، باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور صمد بایرامزاده
آذربایجان علملر آکادمیسی، دوغو بیلیملری انستیتوسو، گونئی آذربایجان شعبه‌سی مودورو باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور سونل بوسنالی
نامیق کمال اونیورسیته‌سی، فرانسیز دیلی و ادبیاتی بؤلومو، تکیرداغ/تورکیه

دوکتور بهروز بیگ‌بابایی
علامه طباطبایی اونیورسیته‌سی، تورک دیلی و ادبیاتی بؤلومو، تهران/ایران

پروفسور دوکتور غضنفر پاشایف
آذربایجان علملر آکادمیسی، نظامی آدینا ادبیات انستیتوسو، باش علمی ایشچی، باکی/ آذربایجان

دوکتور محی‌الدین چلیک
اینؤنو اونیورسیته‌سی، تورک دیلی و ادبیاتی بؤلومو، مالاتیا/تورکیه

آکادمیک پروفسور دوکتور عیسی حبیب‌بگلی
آذربایجان علملر آکادمیسی باشقانی
باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور رافائل حسینوف
آذربایجان علملر آکادمیسی، نظامی آدینا آذربایجان ادبیات موزه‌سی دیرکتورو، باکی/ آذربایجان

پروفسور دوکتور محمد صالح راسخ
بلخ اونیورسیته‌سی، دیل و ادبیات فاکولته‌سی، دری دیلی و ادبیاتی بؤلومو، بلخ/افغانستان

پروفسور دوکتور اکرم رحیملی
آذربایجان علملر آکادمیسی، دوغو بیلیملری انستیتوسو، گونئی آذربایجان شعبه‌سی
باکی/آذربایجان

پروفسور دوکتور آصیف روستملی
آذربایجان علملر آکادمیسی، نظامی آدین ادبیات انستیتوسو، پوبلیسیستیکا شعبه‌سی مودورو، باکی/آذربایجان

دوچنت دوکتور سلجان ساغلیق شاهین
آنکارا اونیورسیته‌سی، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو، آنکارا/تورکیه

دوچنت دوکتور محمود ساری‌قایا
اخی ائورن اونیورسیته‌سی، تورک دیلی و ادبیاتی بؤلومو، قیرشهیر/تورکیه

یایین قورولو / شورای نویسندگان

حسن مجیدزاده (ساوالان)، کریم مشروطه‌چی (سؤنمز)، اسماعیل هادی، حسن راشدی، علیرضا صرافی، حیدر بیات، اکبر آزاد، حسین محمدخانی (گونئیلی)، دوکتور توغرول آتابای، محمدرضا قوچی، دوچنت دوکتور پروانه ممدلی، دوکتور آتا شاهد، ابراهیم رمضانی، دوکتور ابراهیم آریقان

دیل ادیتورلاری / ویراستارهای زبان

دوکتور محمدرضا هیئت (تورکجه-فارسجا)
دریا اربیرسین (اینگیلیزجه)
پروفسور دوکتور گولسوم کیللی (روسجا)

تاساریم

عباس شادمند

قاپاق رسمی و تاساریمی

شیما بیلگن

وب و تکنیک ایشلر

عماد حضرتی

VARLIQ وارلیق

دیل، ادبیات، توپلوم و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
نشریه پژوهشی زبان، ادبیات، جامعه و فرهنگ

ایکینجی دؤنم، سایی: (1)31 :2023
دوره دوم، شماره: (1)31 :2023

قوروجو / موسس
مرحوم پروفسور دوکتور جواد هیئت

صاحیبی و باش ادیتورو / صاحب امتیاز و سردبیر
دوکتور محمدرضا هیئت

یازیشما آدرسی / آدرس مکاتبه
آنکارا اونیورسیته‌سی، دیل و تاریخ-جوغرافیا فاکولته‌سی، صحیّه، آنکارا

ایمیل
varliq@varliq.org; varliqdergisi@gmail.com

وب
www.varliq.org

مطبعه
Step Dijital

ISSN
2149-7257

واریلیق

ISSN: 2149-7257

دیل، ادبیات، توپلوم و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
نشریه پژوهشی زبان، ادبیات، جامعه و فرهنگ
ایکینجی دؤنم، سایی: (۱)۳۱ :۲۰۲۳
دوره دوم، شماره: (۱)۳۱ :۲۰۲۳

تورکی دیلی قوّه ده موجود اولان بیر وارلیق، بیر
ایده آل دیر.

دوکتور حمید نطقی